

11

JÉ LEN KOR

9

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

1966

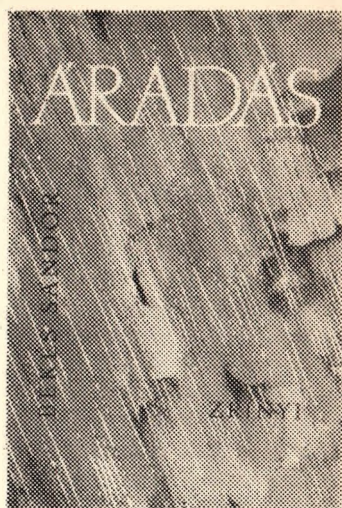
WÜRTZ ADÁM: Illusztráció a „Szigeti Veszedelem”-hez

Számunk szerzői:

ANGYAL ENDRE
BAUER TIBORNÉ
BELLYEI LÁSZLÓ
BODRI FERENC
CSUKÁS ZOLTÁN
DARVAS JÓZSEF
DÉVÉNYI IVÁN
GALAMBOSI LÁSZLÓ
GYURKOVICS TIBOR
HÁRS ÉVA
HUNYADY JÓZSEF
JENKEI JÁNOS
KAHÁNA MÓZES
KERÉNYI GRÁCIA
KOLTA FERENC
KONDOR LÁSZLÓ
KÖVÁGÓ SAROLTA
KULCSÁR JÁNOS
NEMES ISTVÁN
NYERGES ANDRÁS
OLTYÁN BÉLA
ORDAS IVÁN
PARANCS JÁNOS
RÁKOSI GERGELY
RÓNAY LÁSZLÓ
SÓS ENDRE
SZILÁGYI JÁNOS
TÉNAGY SÁNDOR
TÖLGYESY MIKLÓS
TÜSKÉS TIBOR
VASADI PÉTER
VAS KÁROLY
VASVÁRI ISTVÁN
VÉRTESSY SÁNDOR

Képek:

BORSOS MIKLÓS
JÓZSA JÁNOS
MÓRÉ MIHÁLY
SOLTRA ELEMÉR
SCHWIERKIEWITZ RÓBERT
SZIGETHY ISTVÁN
WECHTER
WÜRTZ ÁDAM
ZAGON GYULA

Első önálló novelláskötetével jelentkezik a Pécssett élő fiatal író. Békés Sándort olvasóink a folyóiratunkban megjelent írásaiból már megismerhették. Érdeklődése a mai, társadalmi, közéleti kérdésekre irányul, különösen az emberek érzésvilága, tetteinek indítékai foglalkoztatják.

Kötetében hét novellát olvashatunk, témájukat katonaelményeiből merítette. Háborúban, harcgyakorlaton, szabadságon, árvízvédelemben találkozunk hőseivel. Az író elmondja, hogyan cselekednek a különös helyzetekben azok az emberek, akikkel elszakíthatatlan barátságot kötött. Katonákról ír, de műveinek eszméisége általános társadalmi érvényű, s széleskörű olvasóközönség érdeklődésére tarthat számot.

JÉ LEN KOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI
FOLYÓIRAT

IX. ÉVFOLYAM 9. SZÁM
1966. SZEPTEMBER

A Baranya megyei Tanács lapja
Megjelenik havonta

Szerkeszti a Szerkesztő Bizottság

Főszerkesztő:
SZEDERKÉNYI ERVIN

TARTALOM

DARVAS JÓZSEF: Zrinyi (dráma-részlet)	771
VASVÁRI ISTVÁN versei: Drótok, Hajnalg - - - - -	788
KULCSÁR JÁNOS versei: Ne kelljen már, Középkori csavargódal - - - -	789
NYERGES ANDRÁS: Költözés (vers)	790
KAHÁNA MÓZES: Az ember nem bivaly (elbeszélés) - - - - -	791
KERÉNYI GRÁCIA: Elérhetetlen (vers)	798
GYURKOVICS TIBOR versei: A szerzetes, Primitív - - - - -	799
TÉNAGY SÁNDOR versei: Szélvihar, Kültelki fák - - - - -	800
TÖLGYESSY MIKLÓS: Játék-ország utolsó katonája (vers) - - - - -	801
RÁKOSY GERGELY: A riport (szatíra)	802
PARANCS JÁNOS versei: Most mihez kezdés?, Romantikus vallomás - - -	813
VASADI PÉTER: Minden megérett (vers)	814

Az élő Zrinyi

GALAMBOSI LÁSZLÓ: A Kőlilom vára -	816
ORDAS IVÁN: Az utolsó nap (elbeszélés)	821
CSUKÁS ZOLTÁN: Tisztítótüz - - -	830
HUNYADY JÓZSEF: A kék hegyek kapitánya - - - - -	835

ÉLET ÉS KULTÚRA

NEMES ISTVÁN: Gergely Sándor emlékezete - - - - -	843
TÜSKÉS TIBOR: „Én elmegyek közületek...” - - - - -	845
ANGYAL ENDRE: Emléksorok Berda Józsefről - - - - -	847
SÓS ENDRE: Jegyzetek Radnóti Miklósról - - - - -	849

Művészet

HÁRS ÉVA: Zrinyi-pályázat, 1966 - -	855
DÉVÉNYI IVÁN: Oskar Kokoschka 80 éves	859
SZILÁGYI JÁNOS-VÉRTESSY SÁNDOR: Olthatatlan szerelem... (II. rész) - -	862

RÓNAY LÁSZLÓ: Bartók az irodalomban	367
KÖVÁGÓ SAROLTA: Könyv a fasiszták műkincsrablásairól	873
BODRI FERENC: Debrecen festője: Holló László	875

IFJÚSÁG ÉS MŰVÉSZET

KOLTA FERENC: Az ifjúsági irodalom né- hány elvi kérdése	877
BAUER TIBORNÉ: Irodalom – a jövő ol- vasóinak	882

MÉRLEGEN

VAS KÁROLY: Szigetvári Emlékkönyv	888
BELLYEI LÁSZLÓ: Győry Dezső: Veronika	891
OLTYÁN BÉLA: Sánta Ferenc: Az áruló	892
KONDOR LÁSZLÓ: Mesterházi Lajos: Is- ten, méretre	894
JENKEI JÁNOS: Timár Máté: Hogy a vi- lág előre menjen	895

KÉPEK

SOLTRA ELEMÉR rajza	787
SZIGETHY ISTVÁN rajza	812
WÜRTZ ADÁM rajza	815
JÓZSA JÁNOS rajza	829
MÓRÉ MIHÁLY rajza	834
WECHTER rézmetszete, 1920	842
ZÁGON GYULA rajza	856
SWIERKIEWICZ RÓBERT rajza	857
BORSOS MIKLÓS: Oskar Kokoschka	861

Műmellékleten

- I–II. ZÁGON GYULA: Jobbágyfej, Hárez-
hölgy
III–IV. SOLTRA ELEMÉR: Illusztrációk
a „Szigeti veszedelem”-hez

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V.
Pécs, Hunyadi János u. 11.
Telefon: 15-32, 50-00
Felelős kiadó: Braun Károly

Szerkesztőség:
Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet
Postafiók 175. Telefon: 13-05
Kéziratot nem őrzünk meg
és nem küldünk vissza

Terjeszti a Magyar Posta
Előfizethető bármely postahivatalnál
és a Posta Központi Hirlapiródaánál
(Budapest, V., József Nádor tér 1.)
Évi előfizetési díja 72,- Ft.
Egyéni előfizetési csekk számla száma
61 068.

Közületi előfizetési csekk számla: 61 066.
vagy átutalással az MNB 8. fióknál
vezetett egy számlára

66-2778 Pécsi Szikra Nyomda
F. v.: Melles Rezső

Zrínyi

Dráma-részlet

4. KÉP

Szigetvár egyik terme. Attéle kancellária, tanácskozóterem, nagyon egyszerűen berendezve. 1566. júliusában vagyunk. Szulejmán, százezres seregével, már átkelt a Dunán, de teljes a bizonytalanság, hogy merre veszi az irányt. A legtöbb kémjelentés azt mondja, hogy északnak megy, Eger felé, elégtételt venni az 1552-es vereségért. De újabban szaporodnak az olyan hírek is, hogy Szigetvárnak fordul. Zrínyi, aki Szigetvár kapitánya, dunántúli főkapitány és tárnokmester, a családjával Szigetváron tartózkodik. De éppen elutazni készül. A császár, Miksa, általános bizalmatlansága és külön a várban, német várbiztosok által megejtett vizsgálat miatt, a teljes sértettség állapotában él. Le is mondott minden címéről, rangjáról, (a szigetvári kapitányságról is) –, de Miksa nagyon indulatosan, szinte fenyegetőzve, visszautasította a lemondást. Zrínyi ezt tudomásul veszi, ám demonstrációként mégis el akarja hagyni Szigetvárt s fiatal feleségével, Rosenberg Évával és kistáival, Jánossal, vissza akar vonulni Verbóra. A család is ezt szorgalmazza. De Zrínyi, a Szulejmánról szóló hírek hatására, húzza-halasztja az indulást... Bár a kinevezési okmányban az van, hogy várvédelem esetén joga van maradni, de joga van eltávozni és helyette állítani. Ha elmegy, a helyettese az unokaöccse, Alapy Gáspár lesz...

1. jelenet

ZRÍNYI GYÖRGY, ALAPY GÁSPÁR

ZRÍNYI GYÖRGY (30–35 év körüli fiatalember, Zrínyi Miklós fia.) ... Ez a hírhezó nem járt itt. Igaz?

ALAPY GÁSPÁR (vele egykorú; feltűnően alacsony növésű.) Itt járt éppen, de most lent hűsöl a várpincében. Nagy a nyár, nagyon kimelegedett, míg Pécsről ideért. Muszáj neki lehűtőzni.

ZRÍNYI GY. Mért nem kergetted vissza Jaszuf agához?

ALAPY G. A várpince jobb. Csak a falaknak fecseghet. Úgyis nyugtalanok az emberek.

ZRÍNYI GY. De egyezzünk meg: nem járt itt.

ALAPY G. Jó. Nem járt itt.

ZRÍNYI GY. Apámuram semmit meg nem tudhat róla. Arról se, hogy milyen hírt hozott.

ALAPY G. Semmit nem tud meg róla. Erről legalábbis. De Jaszuf aga jó kém; sürűn küldi a hírvivőket. Nagybátyám jól fizethet neki.

ZRÍNYI GY. Holnap reggelig már aligha jön másik.

ALAPY G. Aligha. Bár ki tudja? És holnaputánig, meg azutánig?

ZRÍNYI GY. Reggel indulunk. Ha addig gyanús ember tűnik fel, tétesd egyszerűen a pincébe. És a várbeli népségből se jöjjön be senki.

ALAPY G. Attól tartok, tele lesz a várpince hírhozókkal, ha mind oda csukatom, aki addig jön, míg nagybátyám rászánja magát az indulásra.

ZRÍNYI GY. Ne tréfálg! Mondom: legkésőbb reggel indulunk. De az is lehet, hogy már ma este? *(Kis szünet.)* Nagyon nyugtalanok az emberek?

ALAPY G. Nagyon. Hírvivő nélkül is terjednek a hírek. Mintha a levegő hozná. Mindenki arról beszél, amit ez a pap mondott; hogy Szulejmán ide tart Sziget alá.

ZRÍNYI GY. Éppen hogy átkelt a Dráván. És a legtöbb hír eddig azt mondta, északnak megy, Eger felé.

ALAPY G. A félelem előtte jár minden hadseregnek. Sokszor biztosabbat mond, mint a kémek jelentése.

ZRÍNYI GY. A félelem mindig csal.

ALAPY G. Úgy igazán, féltél már életedben?

ZRÍNYI GY. Nem.

ALAPY G. Nem dicsőség. Inkább sajnálható. A félelem tisztára mossa az ember tekintetét és belsejét.

ZRÍNYI GY. Szóval, te elhiszed, hogy a hír, amit ez a pap hozott Juszuf agától, igaz?

ALAPY G. Már előbb is tudtam. Szulejmán, a 72 éves szultán, ha maga vezeti a hadat, nem elégszik meg Egerrel. Neki Bécs kell. És Sziget útba esik. *(Kis szünet.)* Különben mért magyarázzam? Te ezt éppen olyan jól tudod, mint én.

ZRÍNYI GY. S ezt mért mondod nekem?

ALAPY G. Mert így igaz! Gondolkozz rajta! Amit tud az ember, mért hazudja el?

ZRÍNYI GY. *(élesen)* Fel akarod mondani a szövetséget? Félsz itt maradni?

ALAPY G. Én a te helyedben ilyet nem kérdeznék.

ZRÍNYI GY. Bocsáss meg!

ALAPY G. A félelem ellen különben legjobb a tiszta számvetés. Te mindenképpen elmegy innen. Én akkor is itt maradok, ha nagybátyám nem megy el. Akkor legfeljebb második embernek. Szövetséget pedig még soha föl nem mondtam, ha a másik is tartotta.

ZRÍNYI GY. Jól van már, ne morgolódj! Apámuramnak mindenképpen el kell innen menni. Fáradt is. Beteg is. És Miksa császár ordréját nem lehet csak úgy egyszerűen tudomásul venni.

ALAPY G. Ezt már sokszor elmondtad. Túl sokszor is. Magad akarod meggyőzni? Vagy apáduradat?

ZRÍNYI GY. Az igazságot mondom. Ha neked nem is tetszik.

ALAPY G. Zrínyi Miklós várkapitánynak nincs szüksége mentségre, hogy elmehessen, ha akar. A kinevezése tudtommal úgy szól, hogy még várvédelem esetén se köteles itt maradni. Helyettest állít és elmegy.

ZRÍNYI GY. Te leszel a helyettese. Nem örülsz neki?

ALAPY G. Ilyen áron nem.

ZRÍNYI GY. Akkor azt is mondd ki végre: nem helyesled, hogy apámuram elmegy innen.

ALAPY G. Jó, kimondom. *(Kis szünet.)* De ne félj, a szövetséget tartom. Minden hírhozót lecsukatok. A rossz híreket eltávoztatom. Nagybátyámat rábeszélem, hogy menjen el. De én ismerem; amit mi tudunk, legalább annyit ő is tud. Ha elmegy, nem azért megy el, mert mi becsaptuk.

ZRÍNYI GY. Gondolj rólam, amit akarsz. Én csak egyet akarok: atyámat elvinni innen, minden áron. Készen állnak reggelre a szekerek?

ALAPY G. Minden készen áll. Tegnap is készen állt. Tegnapelőtt is. Ott szárad ki a küllőjük a szabad ég alatt.

ZRÍNYI GY. Ne gúnyolódj, Alapy Gáspár!

ALAPY G. Eszembe sincs...

2. jelenet

ZRÍNYI GY., ALAPY G., DANDÓ FERENC hadnagy, polgárok.

DANDÓ F. A főkapitány urunkat keressük.

ZRÍNYI GY. Ki engedett be benneteket?

DANDÓ F. Aki elküldhetett volna. Az ajtónálló. Különben is, nekünk tiszteknek szabad bejárásunk van főkapitány urunkhoz.

ZRÍNYI GY. Csak ne ilyen hetykén, hadnagy uram!

ALAPY G. Nektek igen. De nem ilyen hadsereggel.

DANDÓ F. Úgy tolakodtak utánam, mint a visitó malacok a gazdájuk után, ha viszi a moslékos vödört. De nem is bánom. Hadd hallják a saját fülükkel, hogy ocsmány hazugság az, amit egyesek hírelnek.

ALAPY G. Mit hírelnek?

DANDÓ F. Most beszéljete!

I. POLGÁR. Azt mondják, Zrínyi nagyúr elhagy bennünket.

ASSZONY. *(hisztérikusan)* Jön a török!

II. POLGÁR. Készen állnak a kocsik, meg a szekerek.

DANDÓ F. Csak a családját küldi el. *(Zrínyi Gy.-hez)* Igaz?

ASSZONY. Ión a török!

II. ASSZONY. Feléget mindent. Elhurcol mindnyájunkat!...

I. POLGÁR. Csak Zrínyi nagyurunk tud megvédeni bennünket. Ne hagyjon el minket!

II. POLGÁR. Nem engedjük el! *(Erre általános hisztéria tör ki. Össze-vissza kiáltások hallatszanak: „Nem engedjük!” „Védj meg minket, nagyurunk!” „Jön a török Sziget alá...” „Rabságra vagyunk szánva...” „A gyerekeink! A gyerekeink!...” stb.. stb.)*

ZRÍNYI GY. *(kiabálva)* Csönd legyen! És mindenki kifelé! *(Ebben a pillanatban belép Zrínyi.)*

3. jelenet

Voltak, ZRÍNYI MIKLÓS

ZRÍNYI MIKLÓS. *(55–58 év körüli, erős térti. De most táradt, kedvetlen.)* Mi van itt? Hadi gyűlés, vagy medve táncoltatás? Ez a hely egyikre se való. *(Alapy G.-hoz)* Mit keresnek itt ezek az ide nem való népek?

DANDÓ F. *(válaszol Alapy helyett)* Velem jöttek be, nagyságos várkapitány uram. Hírt vinni az igazságról.

ZRÍNYI M. *(zordon, elutasító)* Új szokás. Én legalábbis még nem találkoztam vele. Csak úgy betörni a belső termekbe. Se kérelem, se engedelem. És milyen igazságról akartok hírt vinni?

DANDÓ F. Vannak a várban, akik azt hírelik, hogy nagyságos várkapitány urunk el akar menni Szigetből. Most, amikor a török ide tart.

ZRÍNYI M. Szószólónak szegődtél, Dandó Ferenc? Mindenki helyett te akarsz felelni? Ha be mertek ide jönni ezek a jóemberek és jóasszonyok, akkor talán szólni is mernek. *(A polgárokhoz.)* Igaz?!

I. POLGÁR. Ne hagyjál el bennünket, nagyurunk!

ASSZONY. Jön a török! Szigetet elpusztítja. Mindenkit megöl, vagy rabságba hurcol.

II. POLGÁR. Védjen meg minket, gróf uraság!

II. ASSZONY. Nem engedünk el, jóltevének!

I. POLGÁR. Téged fél a török. Talán ide se mer jönni, ha te itt maradsz!

ZRÍNYI M. És azt honnan tudjátok, hogy a török ide tart?

II. POLGÁR. Mindenki ezt beszéli a várban. Így szólnak a hírek.

ZRÍNYI M. Miféle hírek?

I. POLGÁR. Emberek hozzák. Vándorló kereskedők.

ZRÍNYI M. Ügyetlen beszéd. Oktalan csácsogás. Valaki kitalál valamit és a többi utána mondja.

II. POLGÁR. Menekülők is jöttek, Pécs alól.

ZRÍNYI M. Egymást ijesztgetitek és összebújtok, bégetve, mint a rémült birkák. De ahhoz a pimaszsághoz van bennetek bátorság, hogy énhozzám betörjetelek. És ahhoz is van bátorságotok, hogy számonkérjétek tőlem: el akarok-e menni Szigetből... Mi közöttök van hozzá, hogy én mit akarok? Honnan vettétek a jogot, hogy egyáltalán megkérdézzétek?! Ez a legnagyobb orcátlanság! Bot járna érte és kaloda. Ez az igazság – és most hirt vihettek róla.

I. POLGÁR. Mi csak kérni jöttünk, nagyurunk!

ZRÍNYI M. Kérni néha ugyanannyi, mint orcátlanul felelősségre vonni. Vagy még rosszabb, mert másnak mondja magát, mint ami. És most kifelé! Takarodjatok! (*Dandó F.-hez*) Te csak maradj! (*Polgárok rémülten kikotródnak. Kis szünet után, Dandóhoz:*) Most már nem kell, hogy a más nevében beszélj. Beszélhetsz a magadéban. Te hívtad be ezeket az embereket?

DANDÓ F. (*dacosan*) Én.

ZRÍNYI M. Te lázítottad őket, hogy felelősségre vonjanak.

DANDÓ F. Csak azt akartam, nagyuram, hogy a te szájadból hallják a hamis hírek megcáfolását.

ZRÍNYI M. Mit gondolsz te?! A császáron kívül kinek tartozok felelősséggel a cselekedeteimért?

DANDÓ F. Mindenkinek, akik szeretnek és tisztelnek.

ZRÍNYI M. Ide figyelj, Dandó Ferenc! Tudod, hogy kedvellek. Tudod, hogy a legkedvesebb hadnagyom vagy. És szemérmetlenül visszaélsz vele.

DANDÓ F. Én hívtam be ezeket az embereket. De, ha tudom, hogy ilyen választ kapnak, nem engedem be őket.

ALAPY G. (*rászól*) Hallgass, te szerencsétlen!

ZRÍNYI M. Miért hallgatna? Akinek van mit mondani, az ne hallgasson. Ez neked is szól, öcsém! (*Dandó F.-hez*) Tehát, neked nem tetszett a válaszem.

DANDÓ F. Főkapitány uram, megkövetem, nem tetszett.

ZRÍNYI M. Nekem meg az nem tetszik, hogy bujtogatod a várbeli népeket. Rebelliót akarsz?!

DANDÓ F. A kérés, azt mondta nagyuram, lehet felelősségre vonás is. Akkor én is elkövetem ezt a bűnt. Arra kérlek, nagyuram, ne menj el! Gróf Zrínyi Miklós, Sziget kapitánya, a végek népeinek legnagyobb reménysége, a török legnagyobb félelme, nem hagyhatja itt a várat. A szívünknek, mióta élünk, ez lenne a legemésztebb csalódása. Ez ellen, ha kell, még rebelliót is csinállok. A szekérből kifogjuk a lovakat. Elálljuk a várkaput.

ZRÍNYI M. Én meg a várpincébe csukatlak.

DANDÓ F. (*elszántan*) Legalább nem látom a szeggyent és a szerencsétlenséget.

ZRÍNYI M. Jó, megkíméllek tőle. (*Alapyhoz.*) Hívd be a strázsákat. (*Dandóhoz.*) Te meg csatold le a kardodat! (*A belépő strázsákhoz.*) Kisérjétek le a várpincébe és adjátok át az őrizőknek.

4. jelenet

ZRÍNYI M., ZRÍNYI GY., ALAPY G.

ZRÍNYI M. (*kis szünet után, Alapyhoz*) Neked ez, ugye, nem tetszik? Rá van írva az arcodra.

ALAPY G. (*kitérőleg*) Nincs hozzá jogom, hogy bátyám gesztióit felülvizsgáljam.

ZRÍNYI M. De, mint helyettesemnek, lehet véleményed. Te eltűröd majd, akár a legjobb katonádtól is, hogy szembeszegüljön az akaratoddal?

ALAPY G. Azt nem tűröm el.

ZRÍNYI M. Különösen hangsúlyozol. Van véleményed, azt látom. Néhány napja úgy jársz-kelsz körülöttem, mint akinek az orra vére folyik. Nem örülsz a helyetteségnek?

ALAPY G. Még nem vagyok helyettes.

ZRÍNYI M. Még ma megtörténik az installáció. De mért ez a csürés-csavarás? Tudom, te se helyeseled, hogy elmegyek innen.

ALAPY G. Bátyámnak joga van úgy tenni, ahogy akar. És csak kigyelmed tudhatja a legjobban, mit miért tesz.

ZRÍNYI M. Noked talán inkább fiskálisnak kéne lenned, vagy diplomatának; nem várkapitány helyettesének. *(Zrínyi Gy.-höz:)* Te mit mondasz ehhez?

ZRÍNYI GY. Gáspár jó helyettes lesz. Én tudom, örül is a kitüntetésnek. Senkire bátorságosabban nem bízhatnád Szigetet.

ZRÍNYI M. Na, miután ilyen szépen megértitek egymást, már csak egy dolog van hátra. Állítsátok elem a mai hírhozót.

ZRÍNYI GY. *(meglepett szünet után)* Ma még nem jött hírhozó. Úgy vélem, már nem is jön.

ZRÍNYI M. Jaszuf agát én nem hiába fizetem. Ma is jött Pécsről hírhozó. De ti lecsukattátok a vár pincéjébe, hogy ne beszélhessek vele. Taknyos kisgyerekek gondoltok, aki egy hírhozó híradására megváltoztatja, amit határozott. Nos tehát?

ZRÍNYI GY. Igaz, jött hírhozó. De semmi érdekes hírt nem hozott.

ZRÍNYI M. Azért dugtátok el előlem a várpincépe. *(Alapyhoz:)* Azonnal hozasd föl!

ALAPY G. Parancsod szerint, bátyám. *(Kimegy; közben szemrehányó tekintetet vet Zrínyi Gy.-re.)*

ZRÍNYI M. *(a fiához)* Nem szeretem, ha csácsogó kisgyerekek néztek. Nem is tűröm el. Nem vagyok még olyan öreg, hogy úgy kelljen bánni velem, mint aki újra méseken alszik el.

ZRÍNYI GY. Csak kímélni akartuk apámuramat.

ZRÍNYI M. Az nem kímélet, ha becsapják az embert. Tudod jól: elhatároztam, hogy elmegyek innen. Magam, a legjobb eszméletem szerint határoztam így. És állom is, akármi történik. Hiába nem fogadta el Miksa császár a lemondásomat. A sok címem még megvan: tárnokmester, dunántúli főkapitány, Szigetvár kapitánya: de lélekben már csak magam vagyok, Zrínyi Miklós.

ZRÍNYI GY. Sokan vannak veled, apám s ne legyél ilyen keserű. De innen el kell menned. Ahol úgy bántak veled, mint a hűtlen cseléddel. Csak az nem tetszik, megmondom, hogy hétről-hétre, napról-napra halogatód az indulást.

ZRÍNYI M. Senki ne mondhassa, hogy úgy mentem el, mint egy áruló zsoldos, vagy egy szökött jobbágyp. De holnap reggel indulunk. Amit kellett, elvégeztem. Készen állnak a kocsik és a szekerek?

ZRÍNYI GY. Hetek óta mindig készen állnak. Ideje indulni. Mostohaanyámnak, meg a kicsi öcsémnek már nem jó itt. Hátha csakugyan errefelé fordul Szulejmán...

ZRÍNYI M. Hátha? Egészen biztos. És ezt te is tudod. Miért áztatnánk egymást, György fiam?

ZRÍNYI GY. Ez a pap is ilyen hírt hozott.

ZRÍNYI M. Pap?

5. jelenet

Voltak, ALAPY, JÁNOS PAP

JÁNOS PAP. *(40–50 év között; egyszerű csuhában, gyűrött)*... A Jézus Krisztus nevében! Vendégmarasztaló hely ez, nagyuram. De jártam már olyan helyen is, ahol nem a vártömlőben terítenek a vendégnek.

ZRÍNYI M. (*gyanakodva nézi a papot*) Téged küldött Jaszuf aga? Mióta használ hírvivőnek papokat?

JÁNOS PAP. Nem küldött.

ZRÍNYI M. Hát akkor? Csak kiadod magad hírvivőnek?

JÁNOS PAP. Nem küldött. Magamtól jöttem. Nála is megtapasztaltam a börtönt. Aztán, amikor megtudta, hogy nagyuramhoz igyekszem, elengedett és izenetet bízott rám...

ZRÍNYI M. (*eszmélkedőn közbeszól*) Várj csak, pap! Én téged ismerlek. (*Zrínyi Gy.-höz*) Te emlékszel rá?

ZRÍNYI GY. Vélekedtem, hogy láttam már. De annyi papot láttam életemben.

JÁNOS PAP. Megtisztelsz, nagyuram, ha emlékszel még rám. János pap vagyok...

ZRÍNYI M. (*tolytatja*) Pozsonyból, Forgách püspök kíséretéből. Három éve, az országgyűlésen... te lettél volna köztünk a békítő. Érdekes beszélgetésünk volt. Igaz?

JÁNOS PAP. Még nagyobb tisztesség rám nézve, ha erre is emlékszel. Talán mégse beszéltem hiába.

ZRÍNYI M. (*tenyegetően*) Hogy tisztesség-e, azt majd meglátjuk. A kémeket mi könnyen karóba ültetjük. Akármilyen gúnyát viselnek. (*Alapy G.-hoz*) Mít talál-tatok nála?

ALAPY G. Semmi gyanusat.

ZRÍNYI M. Most kinek a kémje vagy? Még mindig Forgách püspöké?

JÁNOS PAP. Még mindig a Jézus Krisztusé.

ZRÍNYI M. Kisebb urat mondjál.

JÁNOS PAP. Nekem ő a legnagyobb és a legkisebb.

ZRÍNYI M. Nem Forgách püspök küldött? Hiába békítettél bennünket, ő még mindig megölő ellenségem. Igaz, különös békítés volt az...

JÁNOS PAP. Pozsony óta én már nem vagyok Forgách püspök mellett. És nagyon megszorítottál, nagyuram, hogy valaha is az ő kémjének hittél. A tiéd inkább lettem volna, Forgách püspök ellen.

ZRÍNYI M. (*Zrínyi Gy.-höz és Alapy G.-hoz*) A reformatori tanokat magyarázta nekem nagy hévvel és lelkesedéssel.

ALAPY G. Forgách váradi püspök papja!

ZRÍNYI GY. Talán mégse tévedtünk, hogy a várpincébe tettettük. Legfeljebb az ok volt egy kicsikét más. Dehát mindig az eredmény a fontos. Vitessük vissza?

ZRÍNYI M. (*János paphoz*) Tréfa ez csak. De most beszéljünk komolyan. Milyen hírt bízott rád Jaszuf aga?

JÁNOS PAP. (*Zrínyi Gy.-re és Alapyra int*) Nekik már elmondtam.

ZRÍNYI M. Tudom. Ezért kerültél a várpincébe. De ők nekem nem mondták el. Gyámság alá helyeztek.

JÁNOS PAP. Azt üzeni Jaszuf aga, már egészen bizonyos, hogy Szulejmán ide fordul, Sziget alá. Így határozott a vezéri tanács. Óriási sereggel jön a szultán; több, mint százezer emberrel. És amit még magával hajt, keresztény jobbágyokat, ki-segítőnek. Esküsznek, hogy Szigetet három-négy nap alatt, de legfeljebb egy hét alatt beveszik. És még ősz előtt Bécsben akarnak lenni. (*Megáll.*) Ez az üze-net első fele.

ZRÍNYI M. És a második?

JÁNOS PAP. Azt csak gróf uramnak mondhatom el. Négyszemközt.

ZRÍNYI M. Haggyatok magunkra! (*Alapyhoz*) Nem gondolod, hogy jó lenne egy lovascsapatot kiküldeni Pécs felé, kémlelni?

ALAPY G. De igen. Szekcsőy Mátyással küldeném.

ZRÍNYI M. Akkor intézkedj! És estére minden álljon készen az installációhoz. Az Óvárosban akarom megtartani. Legyenek ott minél többen katonák és polgárok. (*Zrínyi Gy.-höz*) Te pedig a házi cselédséggel kezd meg a rakodást a szekerekre, hogy még az éjjel elindulhassunk. Hűvössel.

ZRÍNYI GY. (*látható örömmel*) Igen, apámuram! Még az éjjel. (*Alapy és Zrínyi Gy. kimennek.*)

6. jelenet

ZRÍNYI M., JÁNOS PAP

ZRÍNYI M. Hallgatlak!

JÁNOS PAP. Jaszuf aga üzeni, hogy Szulejmán követet akar küldeni nagyuramhoz. Fogadná-e?

ZRÍNYI M. Jaszuf aga kétfelé dolgozik?

JÁNOS PAP. A kéme, gróf uram, a legtöbbször kétfelé dolgoznak. Az biztos, hogy odaát sokmindent tudnak nagyuramról.

ZRÍNYI M. Például?

JÁNOS PAP. Például a legutóbbi császári vegzatúrát...

ZRÍNYI M. *(elhárítón)* Én nem is tudok róla...

JÁNOS PAP. Akkor miért hagyod el a várat, éppen most, gróf úr?

ZRÍNYI M. Folytasd!

JÁNOS PAP. „Gróf Zrínyi Miklós megaláztatása a saját császára részéről” – így emlegetik a császári biztosok kiküldését és a vár-vizsgálatot. Még azt is tudják, hogy császári parancsra felére kellett csökkenteni a várvédő zsoldosok létszámát. Mit gondolsz, Szulejmán miért erre veszi azt útját? S tudják azt is, hogy a császár kezébe tetted összes rangjaidat...

ZRÍNYI M. De te honnan tudod mindezt, atyám? És ki vagy te egyáltalán? Titokzatosan fel-feltűnsz, hogy azután megint eltűnjél.

JÁNOS PAP. Már Pozsonyban megmondtam, nagyuram. Az igazság nyughatatlan keresője. Most se mondhatok mást. És aki sokfelé jár, sokmindent hall. Különösen, ha akarja is tudni: mi van gróf Zrínyi Miklóssal.

ZRÍNYI M. Még mindig nem mondtál le róla, hogy megtéríts a reformatori vallásnak?

JÁNOS PAP. Arról a reménységről nem mondtam le, nagyuram, hogy gróf Zrínyi Miklós nem tér ki a hivatás elől, ami a szegény, meggyötört hazában egyesegyedül reá várhat. És hidd el, nagyon sokan vannak, akik ugyanígy reménykednek.

(Közben látjuk, hogy egy lovas csapat lovagol ki a várból.)

ZRÍNYI M. *(keserűen legyint)* Hivatás! Annak a terhét is le akarom rakni, ami most rajtam vagon.

JÁNOS PAP. Azt rakd is le, nagyuram. De csak, hogy nagyobbat vegyél fel. Hamis teher, ami rajtad van. Az igazit vedd a válladra.

ZRÍNYI M. Az igazit? S az mi legyen?

JÁNOS PAP. Tudod úgyis. Csak kérdezel.

ZRÍNYI M. Ha tudnám, nem kérdezném. Annyi tanácsot, parancsot, kérést, követelést szögeznek mostanában a mejjemnek, a torkomnak, hogy elveszek közöttük. S mind azt mondja, ő az igazi. Hát ha a tiéd lesz az.

JÁNOS PAP. Ne csúfolódj, gróf uram.

ZRÍNYI M. Eszemben sincs. Látod, hallgatlak.

JÁNOS PAP. Emlékszel, gróf úr, hogy Pozsonyban napokig vártunk Ferdinándra és Miksára?

ZRÍNYI M. Emlékszem. Kétek.

JÁNOS PAP. És miért?

ZRÍNYI M. Mert leszakadt a Magyarországra nyíló karintiai kapu.

JÁNOS PAP. Látod, nagyúr! Én már akkor mondtam neked, hogy ez figyelmeztető jel.

ZRÍNYI M. Miközben „térítettél”, mondtad csakugyan. Én meg mondtam: egy pap ne legyen babonás. De ügylátszik, hiába mondtam.

JÁNOS PAP. Mint én a magamét. Te akkor, mert Bécs nem akart új nádort, a békeség kedvéért elutasítottad a nádori címet. Pedig a rendeknek, míg vártak, nem is azt kellett volna kiáltaniok: „vivát nádor, gróf Zrínyi Miklós”, – hanem ezt: „vivát Magyarország királya!”

ZRÍNYI M. Bolond vagy te, pap.

JÁNOS PAP. *(rendületlenül mondja tovább)* ... Az alkalom, ami akkor elmúlt, újra itt van ...

ZRÍNYI M. Magyarországnak van királya. Tudtommal kettő is.

JÁNOS PAP. Látod, nagyúr! Az egyiknek csak Bécs a fontos. A másik most hódolt Zimonymál Szulejmánnak; a köntöse szélét is megcsókolta. Egy király kell, aki megszünteti a szézhúzást, a pártoskodást, a züllést, és a nyomorúságot ...

AJTÓNÁLLÓ. *(belép, jelent)* Futár a császártól.

ZRÍNYI M. Jöjjön be. *(Futár bejön, tiszteleg.)*

FUTÁR. A császártól és a királytól. *(Levelet nyújt át.)* Választ kell vinnem.

ZRÍNYI M. Várj kint! *(Futár tiszteleg, kimegy. Zrínyi izgatottan kibontja a levelet, olvassa. Csalódottan mondja:)* Arról érdeklődik Miksa császár és király, hogy tudok-e valamit Szulejmán szándékairól. Jelenthetem a hirt, amit te hoztál?

JÁNOS PAP. Bizvást jelentheted, gróf úr. De, bocsáss meg, az ő szándékairól nincs szó a levélben?

ZRÍNYI M. *(keserű fintorral)* Bécsben, tudom, tánctilalom van. S felhívás, hogy harangszóra, az utcán is, térden imádkozzanak a győzelemért.

JÁNOS PAP. De mit akar az a százezres sereg Győrnél?

ZRÍNYI M. Majd kiderül.

JÁNOS PAP. Ajánlottak neked egy katonát is? Nekik egész Magyarország: Bécs előtere. Figyelmeztetek, gróf úr: Szigetért a kisujjukat se mozdítják.

ZRÍNYI M. Te ezt is tudod ...

JÁNOS PAP. Tudom, gróf úr.

ZRÍNYI M. Akkor talán még azt is tudod, Szulejmán miért akar hozzám követet küldeni?

JÁNOS PAP. Add fel Szigetet!

ZRÍNYI M. Mit?!

JÁNOS PAP. Add a kezére Szigetet és köss vele szövetséget, Miksa ellen. S ő királlyá teszen, egész Magyarország felett.

ZRÍNYI M. *(nevet)* Nem te találtad ki ezt az örültséget, te pap?

JÁNOS PAP. Nem. De nem is találom örültségnek. Egyesíteni ezt a széttöredezett, kicsiny hazát, a reformáció jegyében.

ZRÍNYI M. A pogány-török segítségével.

JÁNOS PAP. Miért? A legkeresztényibb francia király talán nem lépett vele szövetségre?

ZRÍNYI M. S akkor mivel lennék különb, mint János Zsigmond? Annyival, hogy nem Zimonymál, hanem Szigetnél csókolnám meg Szulejmán köntöse szegélyét.

JÁNOS PAP. Féltetek, gróf úr. Fráter Martinuzzi testvéri jóbarátom volt. Megölték a császáriak ... Castoldó ... Téged is elpusztítanak ... Ha itt maradsz, Szigetben, itt veszel el. Ha elmegy, megölnek ... Félttem a reménységet.

ZRÍNYI M. Tudod, hogy hívják azt, amire te rá akarsz beszélni? Árulás. Ha csinálnám is, óvnod kellene tőle. S te rá akarsz beszélni. Milyen pap vagy te?! Én így éltem le az egész életemet. Hittet csináltam, amit csináltam. Most legyek áruló?

JÁNOS PAP. Dehiszen el akarod hagyni Szigetet!

ZRÍNYI M. *(kicsit meghökken)* De nem, hogy a szultán elé menjek. Különben is, ezt bízd csak az én lelkiismeretemre! És most menj, Isten hírével!

7. jelenet

ALAPY G., POLGÁROK, később ZRÍNYI GY.

- I. POLGÁR. *(már sokkal többen vannak, mint akik Zrínyihez „betörték”. A hangjuk is más: indulatosabb, makacsabb.)* Nekünk semmi kifogásunk sincs teellened, Alapy Gáspár úr. Sőt igen nagyon tisztelünk és becsülünk.
- II. POLGÁR. Este, az installációkor egy akarattal kiáltjuk: vivát Alapy Gáspár.
- ALAPY G. Csak éppen nem hallgattok rám.
- I. POLGÁR. Hallgatunk mi. De van egy s más kérdésünk.
- ALAPY G. Igaza volt főkapitány urunknak. Először csak kérések voltak. Mostmár kérések vannak. Azután jön a parancsolás. A felelősségre vonás.
- II. POLGÁR. Csúnyán mondd, Gáspár úr.
- ALAPY G. Csúnyábban is mondhatnám: megtagadjátok az engedelmességet. De nem akarom így mondani. Tudjátok, hogy máától érvényben vannak a hadi törvények. Ismeritek őket?
- II. POLGÁR. Ismerjük.
- ALAPY G. „Aki tisztjeinek nem engedelmeskedik, ki a parancsot nem teljesíti... kik titkos szándékkal érintkeznek egymással... mindezek haljanak meg, akasztassanak fel, vagy fejeztessenek le.” Mindet rátok foghatnám.
- (Néhányan elődalognak.)*
- II. POLGÁR. Nem mondd és mégis mondd.
- I. POLGÁR. Fenyegetés ez, Gáspár uraság. És mi ezt nem érdemeljük meg. De nem is ijedünk meg tőle. *(Közben bejön Zrínyi György és félrehúzódva, némán hallgatja a vitát.)*
- ASSZONY. A török: az az igazi fenyegetés.
- ALAPY G. Fenyegetőzni még nem akarok. Próbáljuk meg, értsünk okosan szót. Holnap reggel el kell kezdeni az Újvárosban a fatetők, fakerítések lebontását. Állítások ki mesterembereket. Vesszőfonatokat és földet kell hordani a bástyákra. *(I. és II. polgárra mutat)* Titeket akarok megbízni, hogy vajdák legyetek. Csapatokba osztjátok a polgárokat és a jobbágyokat.
- I. POLGÁR. Mire mindez? Nem érdemes védeni a várat. A házainkat tönkretesszük hiába.
- II. POLGÁR. Tudjátok, tiszt úr, milyen irtóztatosan nagy sereggel jön a szultán? Az eleje már itt van, a vége még Konstantinápolyban. Elsőpri ezeket a falakat, mint a dagadó árvíz.
- ALAPY G. Tíz éve, egyszer már megvédtük Szigetet. Te is itt éltél már akkor, nem?
- I. POLGÁR. Igaz, itt éltem. Akkor még sokkal fiatalabb voltam. Mink többen voltunk, mint most, a török kevesebben.
- ALAPY G. Azért most is megvédjük!
- I. POLGÁR. Akkor mért menekül a mi nagyurunk?
- II. ASSZONY. Nekünk is azt kell csinálni! Menekülni innen!
- (Az eddig néma tömegből vad, zaklatott kiáltások törnek fel: „Ez az igazi beszéd!” „Menekülni, amíg nem késő!” „El Szigetből, minél előbb!” „Még máma, ha lehet” „Nyugatra! Nyugatra!” „Nem akarunk se néma halottak, se jajgató rabszolgák lenni!” „Ki oltalmaz bennünket?” „Senki! senki!”)*
- ASSZONY. *(hisztérikus kiáltással)* Mikor engedik ki Dandó Ferencet? Csak reá figyelmezzünk. Becsúgták érettünk. *(A tömeg visszhangja: „Szabadítsuk ki!” „Menyünk a várpincébe!” „Ne hagyjuk a börtönben senyvedni!” „Ő mondja az igazságot!” „Csak amit ő parancsol, azt fogadjuk el!” „Senki másnak a parancsolatát nem vesszük figyelembe!”)*
- FÉRFI. Még az övét se, mert szegődött katona. Senkiét! Cselekedjünk a magunk okossága szerint!
- II. FÉRFI. Így igaz! A házainkat nem rontjuk le! Úgyis hiába. És ki építené fel majd újra, ha élnénk egyáltalán?

FÉRFI. A főkapitány elmegy. Egy szava nem volt hozzánk.

II. FÉRFI. Volt a de milyen?! Csak a magunk észére hallgassunk! (*Hatalmas zaj, helyeslés.*)

I. POLGÁR. Csöndesség! Csöndesség! (*Alig bírja lecsöndesíteni a zajongó, lázadó tömeget.*) És most legyél vajda Alapy Gáspár tiszt úr! Mit mondasz az embereknek?

ALAPY G. Azt, hogy hiába menekültök, az ellenség úgyis utolér. S az még rosszabb, mint Szigetben maradni és harcolni. Így megmenekülhetsz, de úgy biztosan rabláncra fűz és elhajt. Csak itt Szigetben védheted meg magad becsülettel.

FÉRFI. És a Főkapitány urunk?

I. POLGÁR. Őreá ez nem áll. Neki gyorsabbak a lovai és a szekerei. (*Nagy nevetések hangzanak; kiáltások: „A jó ló az mindig jó.” „A jó szekér is jó.” „Elszekerezni gyorsan, míg az ellenség nem jő, az a legjobb.”*)

ALAPY G. Ne csúfolódjatok, polgárok, mert sose tudhatjátok: nektek lehet csúfság belőle. Ismeritek nagyurunkat?

SOKAN. Ismerjük. Ismerjük.

ALAPY G. S megmondanátok: gróf Zrinyi Miklós mikor futott el a török elől?! (*Csönd.*) Sose, ugye?! Nem tudtok ilyet. A török futott, de ő nem. Ha most mégis elmegy, nem a török elől megyen és nem a gyávaság viszi. Legalább ezt higgyétek el nekem.

I. POLGÁR. Akkor most se menjen el! (*Nagy zaj, helyeslés.*)

ALAPY G. Különben is: olyan biztosak vagytok benne, hogy elmegy?

ASSZONY. (*hisztérikusan kiabálva*) Eresszétek szabadon Dandó Ferencet!

ALAPY G. Mit kiabálsz te asszony?! Neked úgyse jut belőle. Nő és gyerekei vannak. (*Nevetések hangzanak; a hangulat enyhül.*) Nektek pedig, bár parancsolhatnék és büntethetnélek, most még tanácsként mondom: vegyétek elő a jobbik eszeteket és estig gondolkozzatok.

II. POLGÁR. Eddig is csak azt csináltuk.

ALAPY G. És ide jutottatok? Nem nagy okosság.

ASSZONY. (*még hisztérikusabban*) Mindennek vége... (*Tömeghang felel rá, egyetértőleg; a hisztéria majdnem kitör újra.*)

ALAPY G. (*kiabálva*) Semminek sincs vége! Emberek, semminek nincs vége! Igaz, a zsoldos katona kevés. De majd jó segítség. Csak veletek együtt lehet megvédeni Szigetet. De veletek együtt lehet! Aki fél, az elmehet. Menjen is el és ne mérgezze a többieket. De íthagynátok mindeneteket, ebek harmincadjárát? Hová is mehettek? És mi lesz veletek, meg a gyerekeitekkel a néma országutakon?! (*Szünet.*) Most elmehettek. Gondolkozni és cselekedni. (*A nép lassan, vonakodva, elvonul.*)

ZRÍNYI GY. (*szünet után, felindultan*) Dehisz ez valóságos néplázadás.

ALAPY G. Még nem az. De lehet belőle.

ZRÍNYI GY. Te ezt csak így mondod. És olyan voltál, mint a puha vaj.

ALAPY G. Miért? Mit kellett volna csinálnom? Szerinted.

ZRÍNYI GY. Elővenni a hadi törvényeket. Nem csak emlegetni. És alkalmazni. Legalább a főkolompósokra, akik a többiit lázítják.

ALAPY G. Tehát akasztani és fejet üttetni.

ZRÍNYI GY. A legelső nap kell példát statuálni. Különben Székely Dózsa György falkájává lesz a nép.

ALAPY G. Arra nem gondolsz, hogy nekem majd ezekkel az emberekkel kell együtt állanom a bástyákon? Az első naptól talán a halálig. És kezdem úgy, mintha az ellenséggel állanék szemközt?

ZRÍNYI GY. Te monád: néplázadás is lehet belőle! Nem azt kell-e ilyenkor minden erővel megelőzni?

ALAPY G. De nem akasztással!

ZRÍNYI GY. Azzal is, ha muszáj. A cél a fontos. Egy hete, ugye, hogy elfogtuk azt a török kémeket a várban? Másik talán nem jöhetett helyette? Az is lehet, hogy az ellenség lázítja a népet; így akar bekerülni a falakon belülré.

ALAPY G. Ismerem én kívül-bévíül őket. A félelem lázítja. Különben hallhattad.
 ZRÍNYI GY. Az ember nem mindig azt hallja, ami van.
 ALAPY G. A félelem a töröktől. S a félelem talán méginkább attól, hogy egyszerre árvaságra hagyja őket az, akiben a legnagyobb volt a bizodalomuk. Azt hiszed, olyan egyszerű ez?!
 ZRÍNYI GY. Erről már ne is beszéljünk.
 ALAPY G. És erre válaszoljak én kötéllel meg pallóssal? Nem, György testvérem, én ezt nem teszem. Hanem valami egészen másat teszek.
 ZRÍNYI GY. Mit?
 ALAPY G. Eddig hallgattam. Igaz?
 ZRÍNYI GY. Igaz. Köszönöm is neked.
 ALAPY G. Így ígértem, így tettem. De most szemtől-szembe megmondom: nem tudom tartani az ígéreteimet. Felmondom a szövetséget.
 ZRÍNYI GY. Tehát mégis elárulsz. Cserbenhagysz.
 ALAPY G. Nem. Csak odaállok a nagybátyám elé s mindent megmondok neki, hogy maradásra bírjam.
 ZRÍNYI GY. Akkor jó atyafiak helyett ellenségek leszünk!

8. jelenet

ZRÍNYI M., ZRÍNYINÉ ROSENBERG ÉVA, majd mások

ZRÍNYI M. *(gondterhelten járkal fel-alá. Zrinyiné jön be. Felragyogó arccal fogadja.)*
 Úgy örülök, Éva asszony, hogy bejöttél. Mentem volna éppen hozzátok.
 ZRÍNYINÉ. *(sokkal tiatalabb, mint Zrinyi M.)* S mennyire vártuk kigyelmedet! Már reggel óta. Hűtlen lett hozzánk.
 ZRÍNYI M. Kicsi János mit csinál?
 ZRÍNYINÉ. Szopott éppen s most aluszik.
 ZRÍNYI M. Kétéves múlt és még szopik. Táltos lészen belőle. Mifelénk ezt így mondják.
 ZRÍNYINÉ. Kicsi táltos ő már most is. Megbabonázza az embert. Nem gondolja kigyelmed?
 ZRÍNYI M. Gondolom is. Érzem is. És arra is gondolok: milyen jó lenne a jövőbe látni. Mi lészen ebből a csöppecske emberkéből tíz-húsz év múlva? A maga életét látná meghosszabbítva az ember.
 ZRÍNYINÉ. Miért beszél így kigyelmed? Együtt gyönyörködünk majd, hogyan növekedik csemetéből fa.
 ZRÍNYI M. Kicsinyt későn ültettem ezt a fát. Nem várhatom bizonyosan, hogy lombja betakarjon. De te vagy a lomb, Éva asszony. Te szépited késői éveimet és ezt nagyon köszönöm neked.
 ZRÍNYINÉ. Ezt jó hallani. És mégse jó. Úgy mondja kigyelmed, olyan érzelemmel, mintha búcsúzó szó lenne. Mi rá az oka?
 ZRÍNYI M. Az ember ilyen korban már minden nap búcsúzik. Ha öröm éri, különösen. Mert az örömben messzi évek ígéretét érzi. S nekem az olyan igen nagy öröm volt, hogy te itt megjelentél.
 ZRÍNYINÉ. Nekem meg az volt az öröm, hogy kigyelmed végre kiadta a rendelkezést: este indulunk.
 ZRÍNYI M. Nem volt jó itt Szigetben?
 ZRÍNYINÉ. Életem legszebb napjait éltem itt. De az utolsó napok megkeseredtek az aggodalomtól. Mikorra ér ide a török?
 ZRÍNYI M. Néhány nap még.
 ZRÍNYINÉ. S attól félek, kigyelmed itt marad. Sose felejtse el kigyelmed: kicsi fia van és nekem is, örökké tartó szükségem van kigyelmed szeretetére.
 ZRÍNYI M. Nem felejttem el.

ZRÍNYINÉ. Messziről jöttem ide, de a távolságot eltüntette a kigyelmed iránt érzett érzélem.

ZRÍNYI M. Köszönöm ezt neked, Éva asszony.

ZRÍNYINÉ. Ugye, mindent becsomagolunk? Soha ide vissza nem tudunk már jönni. Szíget elpusztul... Igaz ez? Így beszélnek...

ZRÍNYI M. Az én személyes holmijaimat haggyátok elől.

ZRÍNYINÉ. S mi leszen velük?

ZRÍNYI M. Majd én összecsomagolom. Ahogy nekem tetszik. *(Az ajtónálló bejön.)*

AJTÓNÁLLÓ. Elővezettem Dandó Ferencet.

ZRÍNYI M. *(a feleségéhez)* Most menjél el, Éva asszony. Tanácskozásunk léssen.

ZRÍNYINÉ. Minek még kigyelmednek tanácskozni? Ha igen, akkor is csak az indulásról. Erről leszen szó?

ZRÍNYI M. Mindig erről van szó.

ZRÍNYINÉ. Akkor megnyugodva megyek el. Mikorra várhatjuk kigyelmedet?

ZRÍNYI M. Nagyon hamar. Csak ezen még túl leszek, mert muszáj.

ZRÍNYINÉ. *(miközben kimegy)* Semmit nem csinálunk addig. Csak várunk. Nagyon várjuk kigyelmedet, mert az olyan jó, amikor megjő...

ZRÍNYI M. *(Kikíséri Zrínyinét; az ajtónállóhoz)* Vezesd be Dandó Ferencet. *(Ajtónálló bekíséri Dandó F.-t)* Itt vagy hát újra?

DANDÓ F. Ide kísérték.

ZRÍNYI M. Lehűltél kissé a pincében?

DANDÓ F. Le is hűltem, fel is melegedtem.

ZRÍNYI M. Azt ne felejtse el, rab vagy most is, csak felvezettettelek.

DANDÓ F. Nehéz lenne elfelejteni.

ZRÍNYI M. Akarsz szabadulni?

DANDÓ F. Mi lenne ennek az ára?

ZRÍNYI M. Mondd mindennek az ellenkezőjét, amit eddig mondtál.

DANDÓ F. Nagyságod köpne először szemem. Csak azt mondhatom: még bizonyosabb vagyok, nagyságod innen nem mehet el.

ZRÍNYI M. Nem is. Csak ma este indulok.

DANDÓ F. Ítéljenek még jobban el, de az csúnya árulás leszen.

ZRÍNYI M. Erről nem beszélünk, mert hiába is beszélénk, Dandó Ferenc. Börtönben vagy. Ott is maradsz. De te itt voltál a tíz év előtti ostromnál.

DANDÓ F. Itt voltam.

ZRÍNYI M. Ki is tüntetted magad. Igaz?

DANDÓ F. Igaz.

ZRÍNYI M. Tetszik vagy nem tetszik, most majd tanácsot is adsz. *(Kimegy, kiszól)* Jöjjön be mindenki! *(Besorakoznak: Zrínyi György, Alapy Gáspár, aztán Báthay Péter, Deák Balázs, Győri Mátyás, Radován György, Póki György, Teremhagyó Bika András és Szekcsőy Mátyás hadnagyok.)*

Akkor mindenki itt van?

ZRÍNYI GY. Akit hívtál, mindenki.

ZRÍNYI M. Jön a török; ez már biztos. Mi várható és hogyan kezdjük el a védekezést? Erről kell beszélgetni.

SZEKCSŐY M. Messze voltunk. Majdnem Pécs alatt. Érintkezésbe kerültünk a törökkel. Nagyon nagy hadsereg jó. Lassan mozog; talán három-négy napba is beletelik még, amíg az eleje ide ér.

RADOVÁN GY. Sűrűn kéne háborgatni. Az ilyen behemót sereget, fürge kis lovascsapatokkal alaposan meg lehet zavarni.

ZRÍNYI M. Ez igaz. A javallat jó. *(Alapy G.-hoz)* Meg kell szervezni a támadó csapatokat. *(Kis szünet)* Ki volt itt, tíz éve, a várvédelemnél? *(Többen felnyújtják a kezüket.)* Mit gondoltok, hogyan kezd el a török az ostromot?

DANDÓ F. Biztosan nem úgy, mint tíz évvel ezelőtt.

ZRÍNYI M. Ezt hogyan gondolod?

DANDÓ F. Akkor nem sikerült. Most meg mindent megtesznek, hogy sikerüljön. A sereg sokszorosa az akkorinak. Körülzárják az egész várat és egyszerre támadnak, sokfelől.

BÁTHAY P. Dandó Ferencnek igaza van. Kör-körös támadásra kell felkészülni.

ZRÍNYI M. A víz felől nem tudnak támadni.

DANDÓ F. Dehogynem. Megpróbálják a gátakat lerombolni, a vizet leengedni. Kiszáritani és feltölteni a várárkokat. Azért hajtának magukkal olyan töméntelen szekeres jobbágyot. Tíz éve is megpróbálták, de kevesen voltak hozzá. Én-szerintem most ez lesz a legfőbb támadási formájuk.

RADOVÁN GY. Ez valószínűnek látszik. De az is biztos, hogy az újváros felől indítják az első támadásokat. Így akarnak közel férni a gátakhoz. Gyújtani fognak. Ott kell minden éghetőt előre elpusztítani.

ZRÍNYI M. Én arra gondoltam, hogy az újvárost fel lehet adni. Nem szabad érte sokat áldozni. Esetleg még az óvárost is. Nagyon kevés a fegyveres. Százezerrel szemben négyezer. Talán csak a várban kellene védekezni.

DANDÓ F. Akkor, ha kívülről nagyon gyors segítség jő.

ZRÍNYI M. *(hallgatás után)* ... Mégis kell gondolni az újváros és az óváros védelmére is. *(Alapy G.-hoz, aki némán ül.)* De talán te kérdezhethetnéd a harcos-társakat. És te is mondhatnál valamit.

ALAPY G. A kérdés mindig felelet is. Vagy ilyen, vagy olyan. Nem akarok kérdezni semmit.

ZRÍNYI M. *(megütődve)* Nem értelek.

ALAPY G. Én gróf Zrínyi Miklós helyett nem kérdezek.

ZRÍNYI M. Ma estétől te lész a helyettesem. Kérdezni is muszáj. És felelni is.

ALAPY G. Se nem kérdezek. Se nem felelek.

ZRÍNYI M. És ez mit jelent?

ALAPY G. Nem akarok Szigetben Zrínyi Miklós utóda lenni.

ZRÍNYI M. Micsoda bolond beszéd ez? Hiszen ebben már régen megegyeztünk. Nemsokára kezdődik az installáció.

ALAPY G. Nem vállalom. Csak úgy, hogy gróf Zrínyi Miklós is itt van és én az igazi helyettese vagyok. Nem az utóda!...

ZRÍNYI M. Ez itt, a többiek előtt, az utolsó szavad?

ALAPY G. Ez.

ZRÍNYI M. A tanácskozást egyelőre befejezzük. Mindenki menjen és végezze a dolgát. Csak Alapy Gáspár marad itt. Dandó Ferencet kísérvék vissza a börtönbe! *(Mindenki kimegy. Zrínyi hosszú csend után kitör.)* Nővéremnek a fia Alapy Gáspár! Hogy merted tenni ezt velem?! Mindenki előtt meghazudtoltál és meg-szégyenítettél!

ALAPY G. Én, bátyám, éppen a megszégyenülésedet akarom megakadályozni.

ZRÍNYI M. Te velem ne törődj. A magam cselekedeteiért én helytállólok. Most veled mit csináljak? Téged is dugjalak börtönbe?

ALAPY G. Mindenkit talán, aki szereti és félti kigyelmedet?! A fél várat. Vagy az egészet. Azt tudod, bátyám, hogy a polgárok között lázadás fenyeget?

ZRÍNYI M. *(meghökken)* Miféle lázadás?

ALAPY G. Amiért kigyelmed elmegy. Talán őket is csukasd le, idejében. Mert én nem voltam hajlandó. Hiába mondta a György fiad. Aki neked is rossz tanácsokat ad. Még ha szeretetből csinálja, akkor is. Én is szeretetből csinálom, amit csinállok. Én kigyelmedtől tanultam meg, mi a helytállás, mi a hűség! Ez nem bukhat meg bennem.

ZRÍNYI M. Különös szeretet az, amely megbéklyózza az embert. Körülfonja, lehúzza; nem csinálhatja azt, amit akar.

ALAPY G. Tudom, kigyelmed szerződése úgy szól, hogy tetszése szerint maradhat, vagy állíthat utódot, még vár-ostrom esetén is. De mit mondanak az ellenségek? Ha már az nem érdekli bátyámat, hogy mit mondanak, akik bíznak benne?

ZRÍNYI M. (*keserűen legyint*) Az egyik éppen olyan mindegy, mint a másik. Helytállás, hűség!... Szavak ezek; szépen felöltöztetett szavak, amelyek aztán lemeztelenednek s csak dideregnek benned...

ALAPY G. (*megdöbbenve*) Éppen bátyám mondja ezt?! Aki sokunk számára mindig a példa volt...

ZRÍNYI M. ...Az ember szolgál egy eszmét, ráteszi az egész életét... az élet lemegy s ő ott áll és azt kérdezi: érdemes volt?...

ALAPY G. Egy ilyen élet után?

ZRÍNYI M. Mindig azt vallottam: ha nem akarunk meghódolni a töröknek, ellene csak egy világhatalomra támaszkodva tudunk megállni. Ezért vállaltam, hogy Habsburg-szolgának mondjanak. Ezért gyűrtem le magamban minden kétséget. Ezért tettem félre a nagyobb ambíciókat. Azt vallottam, hogy az ügy, amit szolgálunk, mindennél előbbre való. Ezért öltem meg Katzianer Jánost, aki testvéréül fogadott, de aztán a törökkel paktált; ezért vetettem ki a birtokából ifjúkori jóltevőmet, Keglevich Pétert; – vállaltam, hogy kegyetlen embernek, aggálytalan karrieristának bélyegezzenek...

ALAPY G. Hol van már mindez?!

ZRÍNYI M. Bennem van. Az ötvennyolc évemben. Amivel most itt állok, az út szélen, megaláztatottan. Miért? Mert Miksának meg mertem mondani: a béke a törökkel, – álbéke. Ne csak János Zsigmond ellen legyen katonája; ne csak az legyen a fontos, hogy az egész országot uralja. Ne engedjük, hogy a török maga válassza meg a támadás idejét... Igazam lett? Persze. De császári biztosokkal számoltattak el, mint egy sikkasztó hivatalnokot... Ez lett az igazamból.

ALAPY G. A lemondását mégse fogadta el a császár.

ZRÍNYI M. Ebben is azt volt: ne ugrálj, kiszolgált csataló. Csak azt teheted, amit én szálok neked. Senki vagy már, semmi!... Hát ennyi lett egy élet értelme. Ezek után még várjam itt a törököt, miközben tudom, hogy Miksa a kisujját se fogja mozdítani értem?! Hány évem van még az életből? Nincs hozzá jogom, hogy békességes nyugalomban töltssem el a feleségemmel s játsszak a kisfiammal?! (*Kis szünet*) Nos, mindent elmondtam. Ez vagyok; ez lettem; így gondolkozok. De ha nem vállalom az utódlást, persze maradok, mert becsülettel mást állítani nem tudok...

ALAPY G. Vállalom.

9. jelenet

(*Az óváros terén vagyunk. Este van. Nagy tömeg áll: polgárok, jobbágyok, katonák; a kezekben égő táklya. A tömeggel szemben, egy magaslaton, Zrínyi Miklós áll. Körülötte az ismert figurák: Zrínyi György, Alapy G., Szekcsőy M., stb. stb. Zrínyi Miklós beszél a tömeghez.*)

ZRÍNYI M. Polgárok, lovagok, gyalogosok, zsoldos katonák! Szent hazánk, e kisded Magyarország, újabb nagy megpróbáltatás előtt áll. Hatalmas hadsereggel jó reánk a török. A hadsereget a törökök császára, Szulejmán szultán vezérli. Ez is bizonyítja, hogy milyen nagy fontosságot tulajdonítanak ennek a hadjáratnak. Ettől várják egész Magyarország elesését. A jelek szerint a megpróbáltatásokból különösen nagy rész hárul ránk, Szigetben lakozókra. Mint nem először azóta, mióta a pogány török dúlja hazánkat. A legutolsó kémjelentések és más hírek tanúsága szerint a török sereg ide tart, Sziget alá. Mindent meg kell tennünk, hogy teljes felkészültséggel fogadjuk és méltók legyünk azokhoz, akik egyszer már megvédték Szigetet. A mai naptól kezdve tart a hadiállapot. A hadi törvények életbe léptek. Helyettesemül, alkapitánynak, kinevezem Alapy Gáspárt. Bármi történik velem, ő az utódom. Minden parancsolatát úgy kell tekintenetek, mint az enyémet. A bástya-védelem parancsnokául kinevezem... Dandó Ferenc

hadnagyot... (*Mozgás.*) Ezennel elrendelem a szabadon bocsájtását... (*Bátor-
talan „vivátozás”.*) Nem titok előttetek, hogy én magam el akartam hagyni Szi-
getet. Tudatom veletek, hogy a helyemen maradok! (*Hatalmas zaj: „vivát Zrínyi
Miklós!” Zrínyi György, Alapy G. és a többiek meglepetten néznek Zrínyire.*)
Van úgy, hogy megrendül az ember hite, de az utolsó pillanatban mégis győz a
hűség a hazához, és minden más eltűnik. Köszönöm nektek, hogy segítettetek
igy döntenem. És most mondjátok utánam az eskü szövegét: „Mi polgárok, lo-
vagok, gyalogosok és őfelsége zsoldos katonái, esküszünk és szentül fogadjuk
Istennek, keresztény felsőbbségünknek, a hazának és a mi urunknak, gróf Zrínyi
Miklósnak, hogy hiven és szófogadással, mindenben engedelmesek leszünk. Áll-
hatatosan ígérjük, hogy vele élünk s vele szenvedünk halált. Megfogadjuk, hogy
bezárkózunk Szigetbe, mert kívánunk különösen a legjobb Istennek s eme végső
szükségre szorított édes hazának hűen, állandóan, derült arccal, vérünk ontásával
és ha a sors úgy kívánná, halálunkkal, fejünk elvesztésével szolgálni. Isten min-
ket úgy segéljen! Éljen a haza!” (*Közben egy újabb lovascsapat érkezik meg por-
tyáról. Főnt pedig, a várfalakon, megjelennek az ágyúcsövek. Az eskü végét há-
rom ágyúlövés jelzi.*)

10. jelenet

ZRÍNYINÉ, ZRÍNYI GY., majd ZRÍNYI M.

ZRÍNYINÉ. (*sápadtan és megtörtén*) Hogyan történhetett ez?

ZRÍNYI GY. Nem tudom. Senki nem számított rá. Kigyelmednek, mustohám, nem
mondott semmit?

ZRÍNYINÉ: Semmit. Pedig onnan indult a gyűlésbe. Még kérdezte is: készen va-
gyunk-e az induláshoz?

ZRÍNYI GY. Csak az lehet, hogy ez az alamuszi Alapy Gáspár sehogyan se vállalta
az utódlást s erre atyám nem tudott mást, mint maradni.

ZRÍNYINÉ. Maradni akkor se lett volna szabad.

ZRÍNYI GY. Én is ezt mondom. Csak azt nem értem: az installációra együtt mentünk
s nekem se mondott egy szót se. Mintha ott, akkor, a nép előtt jött volna az
egész az eszébe...

ZRÍNYINÉ. A szekerek ott állnak, indulásra készen. Rakodhatunk le róluk. Mert
nélküle én se megyek.

ZRÍNYI GY. És én se! De akárhogyan is, még ezek után is muszáj elvinnünk őt.

ZRÍNYINÉ. Ezek után? Eddig se lehetett. Csak ígérte, csak ölte magát az indulattal
s maradt.

ZRÍNYI GY. Én mégse nyugszok bele. Élete legnagyobb örütségét akarja elkövetni.
Kiskigyelmed, kedves mustohám, most sokat tehet érte. Hiába is tagadnám, kis-
kigyelmed úgyis tudja: én nem örültem ennek a házasságnak. De most fogjunk
össze; őerte...

ZRÍNYI M. (*jön be; gondterhelt, de mégis érzik rajta valami felszabadultság is. A
feleségéhez:*) A lakószobákban kerestelek éppen. A kicsi János sír; a dajka hiába
próbálja megnyugtatni...

ZRÍNYINÉ. Kicsi János azért megnyugszik mégis... Kigyelmed próbáljon s engem
megnyugtatni!...

ZRÍNYI M. Ti indultok, most mingyárt. (*Zrínyi Gy.-re mutat*) Vele együtt. Őt kérem
meg, hogy kísérjen el titeket, Verbóig. Mire a török ideér, már félúton lesztek.

ZRÍNYINÉ. Nem ilyen megnyugtatót vártam. Mindig arról beszélt kigyelmed: együtt
megyünk. Még ma este is.

ZRÍNYI M. Este?

ZRÍNYINÉ. Délután. Ha kigyelmed nem jön, én se megyek!

ZRÍNYI M. Nem lehet. Az asszonyokat, a kigyerekekkel, kitelepítjük a várból.

A főkapitány felesége muszáj, hogy példát mutasson. (*Kis szünet.*) Még ma este indultok. Ahogyan a terv volt...

ZRÍNYINÉ. Én nem megyek!

ZRÍNYI GY. Zrínyi György nem lehet Zrínyi Miklós utóda?

ZRÍNYI M. Ugyis az utóda. Az elsőszülöttség jogán.

ZRÍNYI GY. De itt Szigetben! Én, atyámuram, mióta az eszemet tudom, néztem a te életedet. Hős, olyan sorssal, mint a tiéd, elárultatva és kiközösítve, sose akarok lenni. De, ha Alapy Gáspár, ez a szájhős, nem vállalja az utódlást, vállalom én!... Neked innen el kell menned!

ZRÍNYI M. Alapy Gáspárt ne bánts. Ő végül is, mindent vállalt.

ZRÍNYI GY. Akkor?

ZRÍNYI M. Akkor? Így is mondhatom: én voltam a gyáva. De nem... nem jól mondom. Vállalni a gyávaságot, vagy legalábbis a gyávaság látszatát ahhoz is hősiesség kell. Mit vállaltam én? Semmi mást, csak az utolsó pillanatban azt a felismerést; légy hű az életedhez és sose menekülj!...

ZRÍNYI GY. Akkor se, ugye, ha semmivé teszik azt, ami az életed értelme volt? Mert veled, atyám, ezt tették. Nem ítélték el, csak posványba vittek, ami már a szádig ér...

ZRÍNYI M. Császárok jönnek, császárok mennek,... de az eszme él... Persze, így is vigasztalhatnám magam. De a császárokkal én is megyek. Nekem is egy az életem.

ZRÍNYI GY. Kegyetlen akarok lenni hozzád, mert a fiad vagyok. S a kegyetlenség joga csak a fiaknak adatott meg. Te gyilkoltál, ugye?! Gyilkoltál, mert tudom.

ZRÍNYI M. Gyilkoltam.

ZRÍNYI GY. És raboltál ugye? Mert tudom.

ZRÍNYI M. Raboltam.

ZRÍNYI GY. És mindezt az eszme nevében!

ZRÍNYI M. Igen. Mindezt az eszme nevében.

ZRÍNYI GY. Akkor most eljössz innen! Leköpöd az eszmét, amely kurvává tett! Leköpöd a császárt, aki nincstelen ringyóvá tett! Attól azért a birtokaid, amiket szereztél, részben megmaradhatnak. Részben ugye, ha nem foglalja el a török...

ZRÍNYI M. Te, én azt még nem is mondtam, hogy a szultán követet akar küldeni hozzám...

ZRÍNYI GY. Követet? Miért?

ZRÍNYI M. Követet, hogy adjam át Szigetet s ő magyar királyt csinál belőlem.

ZRÍNYI GY. Jó atyám, fogadd el!

ZRÍNYI M. És aztán, gondolom, majd kuplerost akar belőlem csinálni a magyar végeken...

ZRÍNYI GY. Jó atyám, azt is fogadd el! Eszmetársaid, hitvallóid, s mit mondjak még?

Miksa császárék úgyis elárulnak. Kurvát többet küldenek majd, mint katonát.

ZRÍNYI M. Az lehet. Sőt az is lehet, mert tőlük kitelik, hogy nem küldenek se kurvát, se katonát. De akkor is igaz, hogy én ott ma este szembenéztem egy tömeggel s erről ezt éreztem, ez a hazám, ez Magyarország. Mindenkit elárulhatok, de őket nem!... Az életemnek így lesz értelme... ha lesz értelme... annyi csalódás után egyáltalán... De az élet mindig az értelmet keresi... azt hiszem élet se lenne enélkül... Itt maradok, bárki bármit is mond!

ZRÍNYINÉ. S velünk mi legyen?

ZRÍNYI M. Induljatok máris... (*Zrínyi Gy.-re mutat*)... vele... Benne megbízok. Ő jó kísérőtök lesz... ..

ZRÍNYINÉ. S ha nem megyünk?

ZRÍNYI M. Akkor kitelepítünk. Mint másokat is talán. De ezt ne kívánjad tőlem.

ZRÍNYINÉ. Búcsúzz hát!

ZRÍNYI M. (*Többször megcsókolja*) Ugyis újra találkozunk...

ZRÍNYINÉ. És a kicsi fiadtól nem búcsúzol?

ZRÍNYI M. A csókjaimból adj át neki is ... sokat ... És mondd meg néki, ha majd megérti, hogy az élet nem olyan egyszerű. Az ember hisz valamiben s azért áldoz ... áldoz ... áldoz ...

NARRÁTOR SZÖVEG: Négyezren voltak. Nem többen. Az ellenség százezres tömeggel támadott. A várbéliek majdnem egy hónapig ellenálltak. Ők mind meghaltak. De elpusztították az ellenség színe-javát. A szultán is meghalt, s ezzel a támadó hadsereg ereje végleg megtört. Megmentették Európát. Igaza lett ... megint és újra igaza lett Zrínyi Miklósnak, aki maga is a romok alatt lelte halálát s a fejét a törökök elküldték Miksa császárnak. Vele együtt mondjuk, négyszáz év múltán is: éljen a helytállás, éljen a hűség és a haza! *(Míg a narrátor beszél, tömeges harci kiáltások szólnak a várból. „Jézus! Jézus! Jézus!” És az ágyúk szólnak: torkolattüzük pirosan látszik...)*

SOLTRA ELEMÉR rajza

DRÓTOK

A drót jajdul az emberi kintől,
 a drót örül az ember-örömmek,
 dér-kínjában szisszen drót,
 mint frontkatonák sir-hideg télben.
 A drót reszket, mint póre ember,
 felzajdul hirtelen hírektől
 s züng, zünög a napsütésben:
 langyos fészkében elnyugvó lélek...
 Körülvettek minket drótok –
 Laokoon kígyói; szívünk befonták,
 ó, jaj, ha ványadt karunk emeltük,
 tíz hurok vágta feszülő lábunk...
 S magas szélben zengték a drótok,
 ahogy vér fut fel erős ereken,
 hogy meleg fedél lesz majd felettünk,
 hogy asszonykarok még átölelnek...
 S barakkok körül zirregtek drótok:
 rabbá tett senek áramütése,
 ráhullott a menekvő ember,
 mint hideg rongy béna végtelenben.
 Testvéreim, feszítsünk drótot
 egymásig minden kontinensen,
 hogy bennünk, mi szabad, lélegezzen,
 a kitárult lélek daloljon!

HAJNALIG

Ki tudja, hol a bolygó,
 amelynek éjjelében
 úgy fut gyöngy-párás fény,
 ahogy itt felkél holdunk?...
 Mit éltem, mit, ha eddig meg se láttam?
 Hogy tündöklük most
 létem alkonyában!

Kémények, tévé-antennák, tetők...
 Beszívom az éji levegőt,
 mint serdülőben, kárpáti fenyők
 alatt, végtelen előtt.

Az éjjél szellős, szöcske-szép nesztét
hullatja a csöndes, havas ég . . .
Így borít az ötvenedik év;
hogyan maradt a télben ennyi hév!

*

Mi sürget, hogy maradjak még ébren
csörtető év parázs-kényszerében?
Messze-éjből áradó zene:
éj elől menekvő szívverésem!

KULCSÁR JÁNOS

NE KELLJEN MÁR

– terméketlen bozótot vágni
gyümölcsoltásra rendelt késsel,

– naponként újra szembenézni
a gombnyomások rettegéssel,

– eltörni apró szajhaságért
élethosszig vállalt szerelmet,

– csillapítókkal tétovázni
korán-haldoklók ágya mellett,

– öklendező szeszekre bukni
tanácsért, vagy csak menedékül,

– ne, jaj, ne kelljen addig élni,
mikor a roskadt-vállú ember
megáll, legyint és összebékül.

KÖZÉPKORI CSAVARGÓDAL

Senkinek sem tartozom,
senkihez sem tartozom,
lidérc vinnyog kedvem alján
s villog arcomon.

Kinek törös titka nincs,
útítársa lesz a Nincs,
féreg falja sarjú-álmát . . .
– Űzd el, és legyints!

Bőjti szél jár? Hadd legyen,
csak a bőröd ép legyen!
Percek óta, ezer éve,
mindig így megyen.

Elved árva? Hidd magad!
Ha kell, hősnek hidd magad!
Mert a világ, furcsa világ,
mégis így halad.

KÖLTÖZÉS

Kocsira raktak mindent
 és messzire vittek mindent
 Előbb a jólismert kulisszákat
 a házat melyben születtem és laktam
 az utcát melyen húszezerszer mentem végig
 a kilátást a tágas sugárútra
 a szomszédból a füstös pályaudvart
 fejem fölül a durván pingált eget
 a teret meg a keresztutcákat
 kocsira raktak mindent
 és messzire vittek mindent
 Előbb a jólismert arcokat
 aztán a sosem-látott arcokat
 előbb rokonaimat
 aztán ellenségeimet
 előbb a tegnapi napot
 aztán lehetőségeimet
 előbb a kedveseket és izgatókat
 aztán az undokokat és untatókat
 a csalódást a hirtelen fájdalmat
 az örömet a boldog meglepetést
 kocsira raktak mindent
 és messzire vittek mindent
 nem maradt csak ez az egyszál ruha rajtam
 és valami lágy émelygés gyomrom táján
 mely végülis megszokható
 Körülöttem mindenki úgy játssza szerepét
 mintha nem változott volna semmi
 benyitnak a nincsen-kulisszákon
 csinosítják a rég-lemosott maszkot
 leülnek az eltűnt asztalok mellé
 rákönyökölnek mintha itt volna még
 üdvözlík egymást az utcán
 mintha még megvolna a másik
 mintha megvolnának az utcák
 megszólítanak engem is
 elhalmoznak tennivalóval
 bemondják a végszavakat legyen mire felelnem
 egészen úgy úgy mintha élnék
 nem haltam bele a keserűségbe
 nem nem előbb ki kell verekednem
 hogy olyan életet éljek
 ami után
 a halál sem halál

II.

Az ember nem bivaly

Marosszéki mese

1

Kezdetben volt egy szomorú bivaly a domb tetején. És a vasúti pálya, amely félkörben simul a domb oldalához. És a Maros, amely folyt csendesen a domb alatt.

Volt még fű, fai virágok, sás, csalán és – köröskörül – az elragadó havasi táj.

A bivaly evett a fűből, megtaposta a virágokat, megdöfkölte a fákat. Az elragadó havasi táj nem érdekelte. Aztán megállt a domb tetején.

Szomorúnak látszott. De ez csak látszat volt. Nagyjában meg volt elégedve sor-sával. Különösebb kívánságai nem voltak. Gazdája, báró Bbány von Urmánczy nagy-szabású üzleti terveiről sejtelve sem volt.

Akkor nagy szekereken rongyos emberek hágtak fel a dombra. Gerendákat rak-tak le szanaszét. Aztán felhordtak mindenféle értelmetlen holmit: deszkákat, rudakat, ékeket, fejszéket, zsákokat, zacskókat, csákányokat, lapátokat, síneket, taligákat, me-szet, cementet, homokot, colstokokat és vízszintmérőket.

A bivaly csak nézte türelmesen. Meg is haragudhatott volna, de természeténél fogva nyugodtan fogta fel a dolgokat. Ilyenformán gondolkozott: – Ugyan mirevaló ez az egész?

A végén ezek a sáros, kormos emberek seszinű daróctarisznyákat is raktak egy helyre, a tarisznnyákból sárga puliszkadarabokat, túró, szalonnát meg hagymafejecs-kéket szedegettek ki, mire a bivaly is bizonyos mértékben izgalomba jött és elegán-san – ahogy az egy báró-bivalyhoz illik – átsétált egy más dombra.

Aztán a puliszkaevő emberek nagy négyszögű gödröt ástak, akkorát, hogy a kö-zeli Alsó- és Felsőfelemás község házai egymás mellett mind belefértnek volna istállós-tul.

Aztán hordtak deszkákat, gerendákat, és tették őket keresztbe, sréen, tótágast és mindenképpen s fűrészelték és kalapáltak, amíg akkora irdatlan nagy kerek han-gár lett belőlük, hogy a nagy gödröt egészen eltakarta, mint a gyékény a borszéki sze-keret. Aztán behordtak mindent a hangár alá, be a gödörbe, kioldották a kicsi zsáko-kat, összekevertek meszet, földet, cementet, vizet, vasat és lapátoltak, kevertek, ástak, gyúrtak, fúrtak, döcköltek egy hétig, több hétig, amíg egy sorban nyolc formás alak ki nem állott; nyolc fűrészgätter simára vetett ágya. Aztán fura fekete vastakolmá-nyokat hordtak be a hangárba, nagyokat, kisebbeket, és aprókat, hegyeseket, göm-bölydedeket, fogasakat, lyukasakat, homorúkat s minden istencsudás formájukat, ame-lyeknek önmagukban semmi értelme nincs. Csak bizonyították a bivaly igazságát, hogy az egész dolognak általában nincs semmi értelme.

És tovább fúrtak és kalapáltak és reszeltek és gyalultak és esztergáltak – de olyan bolondul, hogy még a kezüket-lábukat is hagyták odaveszni.

És mind a nyolc cement-nyoszolyára vadonatúj nagy vaskereteket állítottak és szerkesztettek. Nyolc gättert egy sorba, mint Ferenc József katonái.

Nyolc gätter, nyolc fekete táncos. Az egyes és kettes, amelyik a legtestesebb vén törzsekkel is elbánik: zak-rak-zak-rak-zak-rak... A hármas, négyes, ötös, amelyik

már a karcsúbbat válogatja: zakra-zakra-zakra-zakra. És a kicsi nyolcas, amelyik az apró tuskókat porlasztja: zakizakizakizaki.

Aztán harminckét pár ökröt szerveztek össze a faluból, akik felvontattak egy istentelen nagy vaskazánt a dombra. Aztán raktak téglából kéményt, akkorát, hogy a hetedik faluba is ellátszott volna, ha hegyek nem lettek volna.

És elvándoroltak fel a hegyekbe dönteni fákat. És döntöttek tizet, százat, ezret.

És eresztették neki a pataknak a megveszekedett hosszú törzseket.

És emelték ki a patakból, fel, fel a kis vagonokra. És eresztették neki a recsegő rakományokat az iparvasúton lefelé.

És haltak meg az eldülő törzsektől agyonlapítva, mert döntésnél nem lehet soha elég gyorsan menekülni; meg a csúsztatásnál, amikor is nem tudja az ember, merre jobb szaladni; meg az iparvasúton, mert a sebesen guruló vagonok le-lefordultak a patakba rakományostól-emberestől...

S az emberek még is tovább döntötték, emelték, tolták, méregették, csúsztatták, bútülték, a rönköket, ahogy kellett. S gáttereken fűrészelték szét őket, a vaskos törzseket, karcsú póznákat és apró tuskókat, ahogy kellett.

És mindig sárga puliszkadarabokat vettek elő a túróhoz a tarisznákból, de ilyenkor mindig olyan sötét volt már, hogy nem is látták, hogy melyik a puliszka és melyik a túró.

És meg-megfújtak egy zengzetes nagy dudát a hangár megett és táncoltak a glédában álló gátterek, az egyes, kettős, hármas, négyes, ötös, hatos, hetes, nyolcas és zakrak-zak-rak – darabokra oszlottak a legvastagabb törzsek is; zakra-zakra-zakra-zakra – szeletekre hullottak a karcsú kerek rönkök és zakizakizakizakizaki – elmállottak az apró tuskók.

Szép friss fehér deszka jött ki a hangárból. Elöl a röntkétről bement a sok formátlan, esetlen, horzsolt, sáros tuskó, hátul meg ömlött s rakódott kásztákba a sok finom fehér deszka: a sima bogmentes elsőosztály s a sudár hosszú épületáru s a drága széles asztalosáru.

Ekkor eljött maga báró Bbánfy von Urmánczy. Megállt egy hűvösebb helyen, ahonnan mindent jól lehetett látni és azt mondta: „Az én gyáram. Az én deszkám. Az én munkásaim.” Mintahogy régebben mondta: az én bivalyom.

De most a bivaly ott állt messze a másik dombon, s hiába várta, hogy a méltóságos báró rá is vessen egy pillantást. A báró teljesen megfélemedezett a bivalyáról.

A végén még ezt mondta a báró: „Nátyon echülek.” Hogy nagyon örül. „Nátyon mek fátyok eleketve.” Hogy nagyon meg van elégedve. (Ezzel az is kiderül, hogy miért „von” a báró: mert Bécsben házitanítótól tanulta a gyergyó-felemási nyelvet.)

A báró nagyon meg volt elégedve a gyárral és nagyon örült a friss fehér deszkának, amelynek az ára akkor éppen felfelé ment a bécsi és pesti börzén.

Azután a báró hazament Bécsbe. S az emberek hosszú lapos barakkházakat csináltak a domb alatt, behordták oda a daróctarisznákat. Eljöttek az asszonyok, a gyerekek, a kék és piros párnák, a szalmazsákok és káposztás fazekak. Az emberek, asszonyok, gyerekek, behordtak mindent a barakkházba; minden ajtón beköltözött egy-egy család – ahány ajtó, annyi lakás. És nem volt ott akkor báró Bbánfy, hogy erre is azt mondja: „Az én lakásom.” (Ezt csak később mondták a báró nevében mások.)

És ekkor...

2

És ekkor összejöttek kilencen a legokosabbak és azt mondták:

Az úristenit!! Puliszka, túró! Puliszka, túró! Mi lesz már?!

Ez a gyár, amit mi csináltunk, – semmi? És ez a félerdő, amit behordtunk, az semmi? És az a nyolc gáter, az egyes, a kettős, a hármas, a négyes, az ötös, a hatos, a hetes, a nyolcas, ami mind úgy táncol a kezünk alatt, hogy csupa gyönyörűség –,

semmi? És az a temérdek kacagó, fehér deszka, ami a kezünkéből szalad Pest felé – az mind semmi? Kinek csináltuk? Csak a bánfinak csináltuk? Vagy magunknak is?? Inkább magunknak!

És üzentek Bbáró Bbárfynak:

„A tarisznyába kenyér kell, nem sárga málé.

A túrót akarjuk nyüvek nélkül.

A káposztástázékba húst, káposztát!

És akarjuk, hogy villany nélkül is még napvilágnál lássuk, mi a túró, mi a kenyér és mi a káposzta.

Mert elég deszkát ad napvilágnál is a nyolc gáter, amit csináltunk”.

Visszaüzent a Bbáró valami olyat, hogy ő ebben a kérdésben éppenséggel a bivalya után igazodik. S amint a bivaly azon rágódik, amit éppen talál; amint a bivaly mégis leadja a tejet az utolsó csöppig kétszer is; amint a bivaly mégis nagyjában meg van elégedve a sorsával, – azonképpen osszák be az életet munkásai is.

Erre visszaüzentek az emberek:

1. *Az ember nem bivaly kérem.*

2. *A bivalynak az is csemege, ami a dombon terem, de az embernek még a nyüvetlen felemási túró is csak hitvány eledel.*

3. *Ezt az egész gyárat nem a bivaly csinálta.*

4. *Allion csak oda a bivaly a gátterekhez, hadd lám, milyen elsőosztályú asztalos-áru érkezik a pesti Keleti Pályaudvarra.*

Erre a Bbáró nem üzent semmit.

Ekkortájt Felemáson éppen Avarescu tábornok ügyelt rá, hogy minden rendben menjen. Ebben a Bbáró megnyugodott.

Járt is a nyolc gáter rendesen:

Zak-rak-zak-rak-zak-rak.

Zakra-zakra-zakra-zakra-zakra.

Zakizakizakizakizakizaki...

És szaladtak a megrakott Á–V–Hungária vonatok.

3

Jött egy csúnya, zimankós, hosszú tél. A Bbáró értesült róla, hogy a bivalynak nincs mit rágnia a dombokon és sürgönyözött, hogy naponta szénát és korpalevest kapjon. Az istálló pedig jól be legyen tapasztva éjszakára.

De arról nem értesült, hogy az embereknek egy hónapig is, kettőig is várni kellett a túróra. Mert most már megint nem a bivalya szerint igazodott, aki minden nap jóllakott, hanem Marx Károly szerint, aki megjósolta: hogy a bér munkásnak joga lesz szabadon éhenhalni.

Így jutottak el a felemási emberek is Marx Károlyig. És üzentek a szervezetnek be a városba:

Gyertek testvérek! Nem lehet tovább!

És eljöttek a testvérek:

Jött az öreg Géza, a hektikás tanár, akinek csupa rózsabimbó hull ki a száján, amikor a világ állását kimagyarázza. Ő az, akit a csendőrök gyalog hurcoltak harminc községen végig.

Jött Kicsi Feri, a bors-ember, aki valóban gyors, mint a bors. Jött és ment, jött és ment. Mire harmadszor jött és ment volna, Felemáson már mindenki tudta, mit kell s hogyan kell.

Jött az igazmondó József, a szigorú-bátor, aki minden szavával fején találja a szöveget s meg se áll egy csendőrmesternek. Ő az, akit Avarescu tábornok öt évre tömlöcbe küldött.

Jött az ifjú Mihály, a torzonborz legény, a titkos kosarakkal, amik mind tele voltak munkásnak való nyomtatott igazsággal. Őt is elvitték négy esztendőre.

És jött a köhögős titkár, aki mindent rendezett, összeírt és írásba foglalt, – miért is únos-untalan sötétbe bujtatták és a bőre alatt is megmotozták.

És jött a nagyfejű Stefán, a szövetségi titkár, aki maga is kitesz annyit, mint Bbár Bbánffy összes pesti zsidói és urasan is kivágja a szót, *ha úgy kell. Miért is ő vezet mindent.*

És jött a szőke szerkesztő, aki mindent feljegyzett a Bbánffyról, a bivalyról, s a nyüves túróról... Őt is egy várba zárták s még bele is lőttek.

És jött egy E. nevű ember, aki mindent kiformált szögről végre; aki mindent ki-
világított az utolsó pontig, aki minden cikk-cakkos menetben tudott célt mutatni; akire elég volt jól ránézni, és megjött az ember bátorsága. Miért is ma se szabad a nevét kimondani.

És jött minden szombaton a munkásújság. Amely mindent megírt a bánfiakról. Hogy jobb Bánfinál bivalynak lenni az istállóban, mint asztalosárut gyártani a gátterben. Hogy milyen szépen eljár a gyár a Bánfi nélkül is és „Csak rajtatok múlik, emberek, hogy a *gyárral és Bánfi nélkül* maradjatok.” Így!

Kenyeret Bánfi! Veled, vagy nélküled!!

Vagy pedig álljon oda a bivalyod a gátterhez.

A gyár megállott. Akik csinálták, akik izmuk melegével táncoltatták;

akik szívük vérével dédelgették;

akik húsukkal táplálták...

íme, otthagyták és bevonultak a poloskás barakkházakba.

Ott áll a gyár egyedül. Egyedül a Bbáró Bbánffyval, árván és vigasztalan. Mert a Bbáró eljött. És eljött vele a doktor Lakatos, a kutyaszövetségi prókátor, aki szintén sok-sok felemási deszkát lenyelt már s még sohse volt Felemáson.

Kitette a kapura és kihirdette az egész országban, hogy munkások jöjjenek Felemásra. A hirdetménynek ez volt az értelme:

Proletárok! Szegény éhenvesző emberek!

Akinek közületek jó már a nyüves túró is, csak legyen;

Akik nem kérditek a hústól, hogy életében rőfögött, vagy nyertett, vagy ugatott, vagy nyávogott;

akik dolog közben nem nézitek, hogy mikor jött fel és mikor ment le a nap;

akik nem irigykedtek a legelésző bivalyokra – hanem csak azt nézitek, hogy a mindennapi túró, ha nyüvesen is, de meglegyen:

Ide jöttetek!

U. i. Szervezett munkások *kizárva*. Ezek jobban teszik, ha mindjárt a Muntyán csendőrmesternél jelentkeznek.

Alája pedig kiírták nagy betűkkel:

Sztrájkolóknak tilos a bemenet!

Tilos a bemenet?!

Úgy hát Bánfinak csináltuk, csak a Bánfinak.

És megint összeült a kilenc okos ember.

A Bánfinak csináltuk?!

Tilosc a bemenet?!

No, ha tilos, akkor legyen tilos!

És senki hitvány munkásáruló testvérgyilkos nem teszi a lábát felemási helyre!

Tizen is odaálltak reggel és el nem mentek estig. Odaálltak másnap, harmadnap, minden reggel. Még tizen kiálltak a rakodórámpera az állomásnál.

Az országból kezdtek jönni az éhesek, akiknek jó a nyüves túró is. De le se értek a gyárig, mert a tiz ember leugrott a rámpáról és úgy eltúrozta őket, hogy sohase jönnek többet Felemásra.

Csendőrök jöttek, elvitték a tiz embert a gyártól, a tizet az állomásról és még tizet.

Kinek csontját törték, kinek fejét lukasztották. A többit csak hasba-szájba-rúgdosták, mint a rongyot.

S a kilenc okos embert is tömlöcbe vitték.
Ekkor már fel is, le is, amerre Maros folyik és vasút vezet, minden állomásnál gyárak voltak és mind megálltak.

És minden állomásról hoztak kilenc-kilenc embert, meg hatot-hatot, meg tízet-tízet. És megkötözték a tüdőbajos titkárt és megnyalogatták az öreg tanárt és legyűrték a vaskarú Józsefet. És Stefánnal a nagyfejű titkárral szóba se álltak.

Elfogyott mind a nyüves túró. Morzsája maradt a puliszkának.

És elvonultak az emberek, az asszonyok, a gyerekek, a gyárkapu előtt, hogy mi van már odairva.

Nem! Nem!

Nyüves túróért? Lókolbásért?

Soha!!

Komiszabbul, mint a bivalyok?

Inkább sehogy!!

4

Ekkor eljött Muntyán, a csendőrmester kilenc csendőrrel.

Megálltak a lapos poloskaház előtt és így szóltak:

Ez a Méltóságos báró lakása.

És kihordták az asszonyokat, a gyerekeket, a tyúktollpárnákat, szalmazsákokat, káposztásfazekakat, daróctarisznyákat. Asztalt, széket már nem. Az „a báró asztala”, a „báró széke”. Mert hát övé volt a sok deszkahulladék, amelyekből összetakolták őket.

Ki a domb alá, le az állomáshoz.

Az állomáson a sínek előtt, a rakodó mögött, odagyűlt a felemási gyár megmaradt munkássága. És ott éhezett, ott aludt a szalmazsákokon, a rámpa mögött, a sínek előtt.

Ott olvasták titkosan az újságokat, ott hordták körül a segélyt. Ott gyógyították a betegeket, ott szoptatták a csecsemőket, ott fürdették a kisdedeket. Ott váltottak szoknyát-nadrágot-fehérműt, ott varrták be a feselek, ott irtották a bolhát és poloskát. Ott tárgyalták meg a tegnapi, a máti, a holnapot és a világfelszabadító jövődőt.

Ott tudták meg, hogy fel is, le is, amerre vasút visz és Maros folyik, minden állomáson, szalmazsákon, piros és kék tollpárnákon ül a munkásság és vár. Mit vár? Egyelőre csak a holnapi napot.

Mert a bánfiaknak csináltak gyárat, nekik gyártottak ezer és megint ezer vagyon asztalosárut. A bánfiaknak. *Csak nekik.*

Elültek három nap és három éjjel a felemási állomáson. A férfiak a rámpa tetején álltak s vonatra vártak, hogy menjenek már (legalább ők) valamerre.

A rámpa tetején álltak. És néztek a dombra fel. A gyárat kémlelték. Búcsúztak tőle. Egyes, kettes, hármas, négyes, ötös, hatos, hetes, nyolcas... Zak-rak-zak-rak. Zakra-zakra-zakra-zakra-zakra. Zakizakizakizaki. A bánfinak maradtok! És te, rönktér, hatvankilenc máglya készreszabott munka – a bánfinak maradsz! És ti nyolcvanhárom kásza deszka, egy év munkája, – a bánfinak maradsz. És te, zengő, duda, te magas kémény – a bánfinak maradsz.

És te, Szablyás-pajtás, akit a transzmisszió lapított széjjel.

Te Nagy János, akit a szálfa tört ketté.

Te Kis Péter, akit a rakomány lapított el.

Te Benedek Márton, aki a kazán alá estél.

Te Csibi Borbála, akit a nagykerék kapott el.

Te Puskás Benő, aki félkézre maradtál s világgá mentél... És ekkor történt valami. Meggyűlt a gyár. Bbáró Bbánffy s aki még volt benn a gyárban, mind elszaladt.

És leugrottak gyorsan az emberek a rámpa tetejéről. Fel a dombra, be a gyárba, ki a szivattyúkat! Elő a fecskendőket! Gyúrad testvér!

Ne nézd a vonatot. Ne nézd, hogy mikor ment le a nap. Ne félj a tüztől!

A bánfi? Ki az a Bánfi?! Neki csináltuk? Neki?

És ez a dolog olyan bolondnak látszott, hogy már nemcsak a bivaly, de maga Méltóságos báró Bánffy se értett belőle egy szót sem. Pedig világos volt, mint a napvilág.

*

És éppen ekkor sirta el magát a Simon Vera kicsi fia a nyirkos szalmazsákon. Mesét akart. Mert a sok asszony éktelenül bőgött, hogy ott égjen el báró bánfi gyárostól. Ha van isten az égben. A Simon Vera fia megelégtelt és mesét akart.

– Aludj már, mit mesét, te bolond?

– Mesét! Meséééééé! Meséééééé!

Éjszaka lett. Az asszonyok eldőltek. A Simon Vera fia elkókadott a sírástól. Feje lehullott az anyjára, szeme pillogva-pillogott.

Nem volt sötét. Levilágított a tűz – az égő gyár –, Simon Verát el nem fogta az álom. Gondolkozott. – Ő valamikor szövőgyári lány és forradalmi ifjúnunkás volt, mielőtt a Simon András felesége lett s ezt a fiút a világra szülte.

– Meséééééé... Meséééééé...

De milyen mesét mondjon ilyenkor egy fiatal anya a sínek mögött, a rámpa előtt, a szalmazsákon?

Az egész mese csak ennyi:

Volt egyszer egy hegy.

A hegyen volt egy gyár.

A gyárban volt sok éhező ember.

A gyár mellett egy hosszú poloskás, csúnya ház.

A fiú: Mink.

Vera: Tink! Kész, aludj.

A fia: A bánfi.

Vera: És... És az éhező emberek csináltak sok szép deszkát. S a disznó mind felfalta. Hám. A hámfi. Sok szép gerendát, sok szép lécet, sok szép svartnit, sok szép nut és féderest, sok szép angolárut, sok szép asztalosárut, sok szép bogmen-test...

A fia: És?

A Vera: És felfalta a hámfi.

A fia: A bánfi.

A Vera: A bánfi.

A fia: És?

Vera: Mit és? És akkor a sok éhező embernek nem jutott semmi! Kihányták őket, mint a rongyot! Meg kellett nekik döglögni! Meg kellett nekik döglögni! Ennyi!

A fia: Éhéhéhéhés....

Vera: Mit és? Mit és? És meggyúlt a gyár! És a döglő emberek belemásztak a tűzbe. Belemásztak a tűzbe, hogy legyen a bánfinak mit felfalni! A hámfinak emberhús kellett! Emberhús!!!

A fia: Ühühühühü... Brühühühühühü...

Vera: Ej hát, ne bőgj már az áldóját! Nem egészen úgy van az! Ej, ej, ne sírj már! Másképpen is van, nó. Úgy is van, hogy az éhező emberek megfogták a hámfit és beledobták a tűzbe. Jól van? Aztán, amikor a hámfi elégett, eloltották a tüzet. És megmaradt a gyár és nem volt már hámfi. És visszamentek az emberek. És csináltak sok szép deszkát, sok szép elsőosztályt. És nem volta már hámfi. No most jól van?

– Persze!

– Nó, itt a vége, fuss el véle. Aludj!

Az emberek belemásztak a tűzbe. Egész éjjel oltották a tüzet.

Ezalatt a báró felment az ősi Urmánczy-kastélyba, kinyitotta a kasszát és megnézte, rendben vannak-e a tűzbiztosítási akták. S mivel rendben voltak, arra kérte az istent (a magyarok istenét persze) arra kérte, hogy...

... *hogy bár elégne a gyár és az a sok megmaradt áru...* A pesti piacon nyugtalanító jelek mutatkoznak... Az a sok megmaradt áru a kutyának se kell... Úgyis mindenki azt fogja mondani, hogy ő maga gyűjtötte fel az egészet, hogy a biztosítótársaságtól kapja meg az árát...

De ha azok az emberek mégis eloltják a tüzet...? Hm. És a Bbáró nem tudta megérteni *mi ütött bele azokba az emberekbe, hogy oda tolakodtak tüzet oltani, mikor erre őket nem kérte fel senki*". És bosszankodott a Bbáró Bbánffy... Ez a dolog nagyon bosszantotta.

Úgy látszik, ebben az egy esetben mégiscsak volt isten az égben, mert a gyár leégett, és leégett a raktár fele is...

Leégett a gyár, megmaradt a bánfi.

Az embereket hamarosan felpakolták cókókostól a marhavagonokba. És beszállították a városba. Ott majd lássák, ki merre veszi útját...

És elment a Bánfi is a biztosítási aktákkal.

És sokáig nem volt semmi. Semmi.

Még a vonatok is csupán szokásból állottak meg. És ekkor elindult a bivaly a másik dombról (csupa kíváncsiságból) a hajdani Bbánfi-telep felé. Felment a dombra, megállott a gödör előtt.

Nem maradt más a felemási gyárból, csak egy nagy-nagy fekete gödör. Akkora, hogy Felemási község házai egymás mellett mind belefértek volna istállóstul. És nézte, nézte a bivaly a nagy fekete gödröt.

„Ugy-e megmondtam...”

„Jobb lett volna el se kezdeni...”

És mit látnak szemei? Emberek jönnek, gerendákat hoznak... Gerendákat, zsákokat, meszet, csákányokat...

Ugyanazok az emberek... Csak a ruhájuk más. (És a nevük is más, de a bivaly ezt nem vette észre.)

Ugyanazok az emberek...

A bivaly erre megfordult és gyorsan lement a dombról. Egyenest a hetedik dombra, hogy ne is lássa. Fejével folyton bólogatott, mintha azt mondaná:

Igen... igen... igen... De ezt mondta:

„Nem jó vége lesz, nem jó vége lesz.”

Ahogy az újságok mondanák: jóslásokba bocsátkozott.

De mit törődnek az emberek azzal, hogy mit jósolnak a bivalyok?

Az emberek csinálják tovább a gyárat.

Ugyanazok az emberek. Csak annyi történt, hogy a felemásiak átkerültek Várhegyre, a várhegyiek Szárhegyre, a szárhegyiek Szentmiklóstra, a szentmiklósiak Ditróra, a ditróiak Hévizre, a héviziek máshová, az ottaniak vissza Felemásra... A kör bezárult.

A bánfi is ugyanaz. Csak a neve nem bánfi, hanem Bánfíreszku.

És készül a gyár... A bánfinak és mégsem a bánfinak... Újra és újra.

A nagyfejű Stefán helyett lejön a nagyeszű Johán. A kicsi borsos Feri helyett – a nagy bátor Ferenc. A vén tanár helyett jön a fia, a vörös diák. A tüdőbajos titkár helyett jön egy egészséges titkár. A Munkásújság helyett jön a Vörös újság. Az E. nevű helyébe akadt egy A. nevű...

És eljön még a féllábú szerkesztő is, aki ezt a mesét írta.
 És fiatalok állnak az öregek helyébe!
 Lesz sztrájk!
 És összetartás Felemástól Várhegyig, Várhegytől Vaslábig, Vaslábtól Brassóig,
 Brassótól Bukarestig, Bukaresttől Budapestig, Berlinig–Moszkváig. Igen: Moszk-
 váig is.
 Addig, amíg nem lesz Bánfi egy se – se Bánfieszku.
 Mert már a bőgő gyerekek is tudják, hogy ez a cél: hogy maradjon a gyár és
 menjen a bánfi.
 Mert csak a bivalyok nem látnak mást, mint ami az orruk előtt fekszik. Csak a
 bivalyok reménytelenek.
 Csak a bivalyok tűnődnek, merednek bele szomorúan a nagy fekete gödörbe.
 Csak a bivalyok mondják „Jobb lett volna el se kezdeni.”
 Csak a bivalyok mondják: „Nem jó vége lesz, nem jó vége lesz.”
 Csak a bivalyok.
 De jól mondtad:
 Az ember nem bivaly.
 Nem hát.
 Az ember újra és újra kezd.
 Az ember kezd és küzd.

Doitana, 1937.

KERÉNYI GRÁCIA

ELÉRHETETLEN

Elérhetetlen éjszakánk.
 Öreg erdő, fekete fenyves.
 Madárpihék ősz haj között.
 Szederbokorban tüskeláng.

Vér hull a töviskoronáról,
 arany alól. Fekete Krisztus.
 Öreg erdő, fekete fenyves.
 Faragott fejfák. Kopjafák.

Sose késő, mindig előttünk,
 akár a végső, a fehér ing.
 Szederbokorban tüskeláng.

Álombazúgó zúgatóra,
 szótlan-szemetlen vallatóra
 borulj reánk. Borulj reánk.

A SZERZETES

Én a nők miatt nem jutottam el Istenhez.
 Mindig nőket láttam magam előtt, tökéleteseket, kétségbeejtőket,
 nagyhajúakat, kerítés mellett mentek, irodában ültek, térdükön harisnya látszott,
 kolostorban nőket láttam a kereszten fölfeszítve,
 iszonyú szép madonnákat a folyosókon,
 nem bírtam elfelejteni őket, a forró leves tükrében arcukat láttam,
 rózsaszag orromba lökte növényi vajas illatukat,
 vonaton nem tudtam figyelni az elhaladó tüzeket, a tájat,
 mert nők ültek velem szemben álmatagon,
 betegek fölé hajoltam arcuk ijesztő tragédiáját kisimitani összerándult vonásaikból
 s nők rúzs-szaga ütött orromba, kiszolgálólányoké, akik egy nyakkendőt magyaráznak,
 nem öleltem én már magamhoz senkit, mert hozzámnyomódtak idegen, puha
 /negatívok,
 mint tánc közben a test érmelyítő körvonalai,
 elfelejtettem az asztali imát, mert konyhalányok kilúgozott kezére néztem, repedezett
 /körmükre,
 senkit se szerettem, csak őket.
 Várt rám az Isten, önmagam tökéletessége, absztrakciója minden szeretetnek
 kocsmában, dughelyen, vadszagú erdőkben, kisvárosok harangtornyában,
 és én csak mentem valaki után, a kapuban álltam reggelig, hogy élete
 fölismerhetetlen titkában arcra bukjam a kövezeten.

PRIMITÍV

A primitív nők föloldása,
 kemény lábfejük, nagy szívük
 betakarása, dobogása
 özek testénél gyönyörűbb.

Övék a halhatatlan ország,
 a meg nem bontott kéve-rend,
 tömött combjuk közé szorítják
 az elszalajtott éveket.

Ők érdemelnek egyedül dalt,
 dühöset és fenségeset,
 a szemgolyójuk megfeszül majd,
 ahogy a halált látja meg.

SZÉLVIHAR

Bondul a csontos köcsögfán
 cserépharangok ijedelme,
 megpördül a cingár galambdúc,
 mintha szárnyra kelne,
 súlyos Krisztus-fej: lelóg
 a napraforgó, kiszenvedett,
 a kukorica szárán sziszegnek szalagok,
 rojtos, megkínzott levelek,
 éretlen gyümölcsök, zöld gumók
 – dió, alma-göröngy, csecsemő-körte –
 sokasodnak a fák alatt,
 hogy a sajnálat sóhajtva összesöpörje,
 nincs, nincs
 kegyelem, letapos
 mindent a szél, rohanó ezüstkerék,
 egyre súlyosabb, feketébb az égen a kék,
 piszeg az antennazsinor, muzsika-
 húrként el-
 szakad,
 ablak csapódik valahol,
 ezernyi rezgő szikra
 minden üvegdarab,
 sír az ember lelke, mint
 kotlóstól elmaradt kiscsibe,
 letörik munkánk növekvő szára,
 elszáll a semmibe,
 nagyapám nézi, nézi,
 meggörnyed szinte, nincs szava,
 ha nem lennék itt, talán a szélviharnál is
 nagyobbát sóhajtana.

KÜLTELKI FÁK

Kütelki, cserepes ajkú fák,
 hajlott hátúak, köhögősek,
 veletek kibabrált a világ.
 Hogy tudtok lenni ily erősek?

Nem engeditek, nem! a földbe
 vert hazát, az egyedüli jót,
 a szükös-biztosat, a zöldre
 és virágra mégis válthatót.

Ki hinné: égboltnyi tűzfalak
ketrecében, kövek és salak-
hegyek szorításában, ennyi

s ilyen bizalom védi magát?
Szikár, görcsös, lázvert arcú fák:
felejtsetek el szégyenkezni.

TÖLGYESSY MIKLÓS

JÁTÉK-ORSZÁG UTOLSÓ KATONÁJA

Hozták a hírt:
– Meghalt anyád!
Sirattam, mert
mindenki sírt.

s mert irigyelte, ellopta rég
szeme színét a színtelen ég

hogy istennek is tessék – így akarta –
gyűrt arcát a halál kivasalta

játék-ország sárkánya voltál
kacagva üztelek – szivárvány
volt az arcod – arcod se volt már
felhőre festve bandukoltál
szótlanul az elbúcsúzásnál

tisztelegtem – magasabb voltál
az égig érő árvaságnál

mélyről fakadó álom
neved kicsordul számon
állok mozdulatlan
mozdulnék akaratlan

egy szál virág pohárba téve
gyökértelen mered az égre

A riport

Setéth Lenke meglapult a lépcsőház fordulójában, szíve a torkában dobogott. Ordítózást, dulakodást, sikolyokat hallott. Rettenetes öröm fogta el. Érthetően. Immár második évtizede volt a FEHÉRSZEMÉLYEK munkatársa, de még egyetlen amolyan „igazi”, komoly riportot sem sikerült összehoznia a *Kukoricamorzsolás Tündértalván* és a *Lakodalom Nekeresd pusztán* kivételével. Ám igazán sikeresnek még e két utóbbi sem volt mondható. A munkatársak irigysége, a szerkesztő fakéreg érzéketlensége, s az olvasók minden finomabb hangulatok iránti értetlensége a közöny iszapjával vonta be szíve vérével írt, gyémántossá csiszolt, márványba kívánckozó természeti- és munkaképeit (... „Az ég bíbor tengerén dagadó vitorlájú, pufók felhőhajócskák nyargalásznak”... Mint apró puhaszárnyú angyalkák hullnak a hópelyhek odakinn, míg idebenn zizegve hull a kukorica a kosárba, szakajtóba, köténybe”), erőteljes, még hasonlatai megválasztásában is forradalmi stílusát (... „és kopog a lakodalmas ház felé a sok csizma, cipősarok, komótosan, mint nehezen sújtó nagykalapács, vagy fűgén, mint a barikádokra szólító dobok pergése”).

Most hát eljött a nagy alkalom. Ha az emberek már annyira eldurvultak, hogy a forma finomságai szinte hatástalanul lepereregnek róluk, akkor nekik kell menni a tartalom páncéltörőjével. Aki az ibolya diszkrét illatára érzéketlen, azzal vért kell szagoltatni. Aki a messzi harangzúgástól, szánok csilingelésétől nem andalodik el, annak sikolyokat kell szállítani, bele a nagyot-halló fülébe. Aki a gyöngye vállérítésre nem reagál, azt meg kell rázni, mint Krisztus tette azzal a bizonyos vargával. Micsoda szerencse, hogy a jövő hétre megírandó receptek ügyében éppen ebbe a házba vezényelte a jósors és a rovatvezetője, hogy éppen itt lakik Sárika néni, aki a *Citromos lasírozott* és a *Főtt fánk csokoládéöntettel* receptjeit még az öreganyjától örökölte. Drága Sárika néni!

– Drága Sárika néni – mondta Setéth Lenke. (Éppen itt tartottak: „ $\frac{1}{2}$ liter vizet, $\frac{1}{4}$ rúd vaníliával, csipet sóval, 1 kanál cukorral felforralunk, majd belefőzünk 50 deka lisztet, s addig kevergetjük a tűzön, míg a massa az edény faláról leválik.)

Sárika néni csendet parancsolt felemelt mutatóujjával s fogatlan szájával egyet-kettőt cuppantva így folytatta: – A tűzről levéve kihűtjük, ez nagyon fontos, aláhúzza kéne közölni, majd hozzákeverünk 2 egész tojást, 3 tojássárgáját, végül a 3 tojásfehérje cukorral felvert habját. Ebből a masszából kis gombócokat formálunk, és forró vízben, fedő alatt ...

Setéth Lenke nem tudott odafigyelni, jegyezni sem rendesen, pedig egy tökéletes receptnél minden egyes szó döntően fontos, ezért határozott mozdulattal nagyöblű retiküljébe sülyesztette a blokkot.

– Nekem most el kell mennem, azonnal – mondta.

Az öregasszony értetlenül nézett rá. Ilyen még nem volt. A legizgalmasabb résznél – a fedő alatt a forró vízben csak úgy otthagyni a kis gombócokat, hallatlan.

– E házban tragédiák érlelődnek – jelentette ki Setéth Lenke, most már legyőzve minden kezdeti ingadozását –, s egy riporternak ilyenkor szent kötelessége, hogy blokkjával és golyóstollával egyetemben belevesse magát a harcok sűrűjébe! – Kipirult arccal, elszántan villogó szemmel magára rántotta kabátját.

– De a csokoládéöntet ... – motyogta Sárika néni zavartan és megbántva.

– Nem foglalkozhatok csokoládéöntetekkel, mikor jószerivel vér ömlik! – kiáltotta már az ajtóból Setéth Lenke. Kedvenc szava volt a jószerivel, nem tudta ugyan egész pontosan, mit jelent, de éppen ezért annál többször használhatta.

Egyenesen a szerkesztőségbe rohant, engedélyt kért és kapott, hogy e héten receptek helyett riportot írhasson, s még ugyanabban az órában visszatért a helyszínre, hogy nekilásson az ügy alapos és mélyreható felderítésének. Két napot szánt rá, de még ennyire sem volt szüksége, már az első percben kristálytisztán feltárult előtte az ügy a maga valóságában. Csak bele kellett néznie az ajtót nyitó filigrán asszonyka szemébe, s máris mindent tudott.

– Vagy egy órája sikolyokat hallottam e lakásból kiszűrődni – mondta. – A FEHÉRSZEMÉLYEK munkatársa vagyok. – Minden félreértés elkerülése végett hozzátette gyorsan: – Újságíró. Setéth Lenke.

– Göröcs Albertné. Tessék bejönni! A férjem nincs itthon.

Amint megjelent az ajtóban a könnyedléptű, csinos, törékeny asszonyka – írta a következő héten a FEHÉRSZEMÉLYEKBE megjelent, nagy feltűnést keltő riportjában Setéth Lenke – s amint rámtekintett bús nagy özikeszemével, akár mindjárt sarkon is fordulhattam volna, hogy írógépemhez sietve megírom mindazt, amit most megírok, mert lelkemben azon nyomban átéreztem és átéltem mindazt, amit e szerencsétlen teremtés végigszenvedett. Emberismeretem és érzéseim még soha nem csaltak meg, ezúttal sem, s ha nem csinálom végig, amit egy riportnál sablonosan végigcsinálni szokásos, akkor is látom, amit akkor láttam s ma is látok, mikor már végigcsináltam (amit egy riportnál szokásos), mikor külsőmben-belsőmben remegve e sorokat írom Olympia írógépemben. Ágak suhogznak, avar zizeg, ziháló tüdővel őzike piheg, togytán ereje, közeleg az éj, nyomán az ordas, őzike de fél. Őzike szelid, szelid, mint az őz, farkas a fejében gonosz tervet főz. Őzike angyal, őzike inal, de farkas eléri, vékonyába mar. Jaj! ... (Ez utóbbi, költői fűtöttségű, rimes sorokat a rovatvezető kegyetlenül kihúzta, de a többi, farkasra utalás elkerülte figyelmét, mert prózában volt, s így az olvasónak ugyancsak feladta a rejtvényt.)

Míg Göröcs Albertné, született Suhajda Sarolta kávéfőzött, Setéth Lenke beszédbe elegyedett a sarokban építőkockával játszadozó kisfiúval. Pontosabban csak beszédbe kívánt volna elegyedni.

A gyerek mellé lépett, puhán a fiú tömött szőke hajára tette a kezét, ujjaiával végigzongorázott a buksi fejen, s könnyed, anyás hangon, de azért pedagógusi, pajtási zöngével, no és természetesen pszichológusi hanglejtéssel megkérdezte (ha valamihez, hát a gyerekekhez aztán igazán értett):

– Játsszol?

A fiú egy erőteljes mozdulattal lerázta magáról a zongorázó ujjakat, felpillantott: – Látjal – mondta, azzal a kockahegy túlsó oldalára kúszott, s mint egy bástya mögött folytatta tovább a játékot.

A riport vonatkozó része: *A gyerek magánakvalóan, öreges komolysággal játszik a sarokban. Játsszik? Lehet-e játéknak nevezni, ha valaki konok elhatározottsággal falat emel maga és a rideg, kegyetlen világ közé, még ha ez a fal az Egyesült Magyar Játékkockagyár minden igényt kielégítő, világszínvonalat ütő kockáiból készül is? Megszólítom csendesen. Szívéig hatol a szó, elködösülő szemmel néz fel rám, látom – az ilyesmihez szem kell –, legszívesebben a nyakamba csimpaszkodva zokogná el kicsi szíve minden bánatát – az én szívem nem csal. Belémvillan a felismerés: hiszen mindannyian, akik e földgolyóbison élünk, valamikor ugyanilyen buksi gyerkőcök voltunk. Innen kéne kiindulni ...*

Miközben a kávéfőzték, egyik kiskanál lebillent a tálcáról, Göröcsné utánakapott, szoknyája fellebbent, s elárulkozott, hogy korántsem formátlan combja kék foltokkal van tele.

Setéth Lenke letette csészejét, megragadta az asszony kezét, mélyen a szemébe nézett.

– Rettenetes! – rebegte.

Göröcsné visszaigazította a szoknyáját s megrebbenő szemmel felelte:

– Az asszony sorsa tűrés, szenvedés.

– De nem a kozmoszban szárnyaló Tyereskova századában! – kiáltotta Setéth Lenke. E pillanatban elég erőt és bátorságot érzett magában arra, hogy a farkassal akár pusztá kézzel s akár e pillanatban leszámoljon.

– Most hol van? – kérdezte, s nem kellett magyarázkodnia, mindketten tudták, kire vonatkozik a kérdés.

– Nem tudom – mondta Göröcs Albertné. Söhajtott. – Soha nem mondja meg. Különösen akkor nem, ha veszekedés után elrohan. Meg se merném kérdezni, olyankor, hogy hova. Nem tudom. Nem mondja. De azért biztos itt van a sarki talponállóban, s vedeli a sört.

– Talponállóban!... Sört! – ismételte felháborodottan Setéth Lenke. „Bár füladna bele!” – gondolta. – „Teletöltenék egy úszómedencét sörrel, aztán megfognám az ilyen szörnyeket, s kolonccal a nyakukban sorra belehajigálnám őket.” Látta a fehér habtengerben a kétségbeesett nyüzsgést, s e kép jólesően lecsillapította.

Göröcsné zsebkendőt halászott elő, s megdörgölte a szeme sarkát.

– Pedig – mondta – borsólevest és hájastésztát csináltam neki.

– Borsólevest!... Hájastésztát! – ismételte megrendülten Setéth Lenke. Teljes egészében beleérezte a helyzetbe, sírni, törni-zúzni, ordítani tudott volna. Előkapta blokkját, s óriási betűkkel felírta emlékeztetőül:

TALPONÁLLÓ FÜST MOCOK SÖR
FEHÉR KÖTÉNY BORSÓLEVES HÁJASTÉSZTA

– Igen – mondta Göröcsné –, borsólevest és hájastésztát. Jöjjön, megmutatom. Kézen fogta Setéth Lenkét és kivezette a konyhába. Az asszony szavának aranyfedezeteként ott volt a borsóleves és a hájastésztát. Nézték a borsólevest és a hájastésztát.

– Ízelelje meg – mondta Göröcsné. Setéth Lenke megízlelte. Teli szájjal mormolta: – A vadállat! Ilyen hájastésztát várja – mint a pille – és közben ő... – Nem szeretett főzni. Egy modern nő szakadjon el a főzőkanáltól, hirdette nemegyszer. Egy modern nő csillogó-villogó teremben, különböző karokat mozgat, gombokat nyomogat, valami nagyon fontos, magasrendű munkát végez, amit férfi tán nem is tudna elvégezni. Természetesen fehér köpenyben van, a terem sarkából higgadtan telefonál, s hangjára száz és száz ember mozdul engedelmesen – ez igen. Vagy a kozmoszban szárnyal, körötte a fekete ég, s felvételeket készít a földről, melyekről kétségkívül bebizonyosodik, hogy a föld gömbölyű, vizek, hegyek, síkságok s helyenként jég és hó borítják. Vagy elszáll a Holdra, műszerekkel telezsúfolt rakétában (mennyi gyönyörű kallantyú, fogantyú, gomb és mutató!) s megállapítja, hogy a feltételezések, mely szerint a Holdnak légköre és vize nincs, színódikus keringési ideje 29 nap 12 óra 44 perc 3 másodperc, hegyei jóval magasabbak a földi hegyeknél és a cca. 14 napig tartó nappal idején több mint száz fokra hevül fel, míg az ugyanennyi ideig tartó éjszaka folyamán több mint mínusz száz fokra hül le – igenis helytállóak. Viszont magassarkú cipőben száll ki a holdrakétából, s a tizenöt centiméterről készített automatikus felvételek százain jól látszik majd, hogy a szivacsos szerkezetű, ám sziklaszilárd felületbe a tűsarok nem süpped be. Embermilliók hajtják majd megnyugodva álmra a fejüket: lám, nem borítja méteres porréteg a holdat, ahogy azt sok megtámadhatatlan tekintélyű tudós évtizedekig halálbiztosan tudni vélte. Bebizonyosodik majd kétséget kizáróan, hogy bár a légkör és víz hiánya miatt a földi értelemben vett élet nem képzelhető el rajta, viszont a szupermagas hegyek turisztikai célokra kíváloán megfelelnek még a legnehézkesebb emberek számára is, hiszen a földhöz viszonyított nehézségi erő következtében hatszorta könnyedebb és mozgékonyabb lesz mindenki a holdon. Vagy batiszkáfból leereszkedik a tengerek mélyére megfelelő energiaforrás és egy halom konzerv kíséretében, s hetek múlva tizenöt tonna vas kapcsolásával felemelkedik újra, s mindenki ámulva láthatja, hogy a cserépben magával vitt babszem ott lenn tizezer méteres mélységben, kétszáz wattos lámpák fényénél, s édesvíz öntözéssel nemcsak hogy kicsirázott, de még valamennyire fejlődött is, egyszóval megnyitja az emberek számára az utat, hogy ki-ki a maga batiszkájfájában leszállhasson a tengerfenékre babot termelni... Vagy orvos, aki fonendoszkoppal a nyakában puhán lépdel ágytól ágyig s nem lekvárrotyogásra, hanem a szívek dobbanására ügyel. Vagy kémikus, aki gumiszőnyeggel borított laboratóriumban halkán és nagy céltudatossággal tesz-vesz a diszkrétan meg-megcsörrenő ampullák között,

Erlenmeyer lombikot tesz ide, exsiccátort oda, s az analitikai kvarclámpán meghatározott s precíziós mérlegeken lemért anyagokat kvarctégelyekben üvegrúddal keveri. Még ez is igen – de már kevésbé. S legvégső esetben még az újságírás is, ha már egyszer bele kell törödni, hogy az egy főre eső úrrakétákban, batiszkáfokban, s tán még babban is, még egyelőre szűk a keresztmetszet. De a főzőkanál – egy modern nő számára egyenesen gyalázat, emberi méltóságának durva sárbatiprása. Setéth Lenke nem értett a főzéshez, éppen ezért hallatlan nagyra értékelte Göröcsné áldozatát, s míg magában forrongott, szinte észre sem vette, hogy már a negyedik hájastésztát gyúri magába. Végül, feltörni készülő könnyeit visszafojtva, megkérdezte:

– És hogy tudott hájat szerezni? Hol tudott hájat szerezni?

– Tudtam – Göröcsné sejtelmesen mosolygott. – Mit meg nem teszek én ezért az emberért!

A riportból:

Göröcs Albertné, született Suhajda Sarolta tűr és szenved, lélekben, testben egyaránt. Saját szememmel láttam, hogy teste a durva bánásmód következtében árulkodó jeleket visel. Nyilvánvaló tettlegesség a vadállat férj részéről, bár erről én tapintatból s ő nyilvánvaló büszkeségből nem ejtettünk szót. Én egy véletlen folytán láttam, amit láttam, s ő is látta, hogy én láttam, amit láttam. pillantásunk találkozott, s mindketten tudtuk, amit tudunk, nem volt szükség körülményes magyarázkodásra.

Mikor idáig ért Setéth Lenke a riport első megfogalmazásában, ezt gondolta magában: „Igaz, hogy eléggé szabványos eset, sőt: tipikus, de éppen ezért kell már végre felkorbácsolni a társadalom lelkiismeretét.” Szépen megfogalmazottan gondolkodott. Egy-két hatásos illusztráció sem lenne kutya, szépen betördelve. Azon már egyik rajzolóval vitatkozott is korábban, hogyan lehetne a Társadalmat és a Társadalom lelkiismeretét ábrázolni. A társadalom lelkiismeretével kapcsolatosan nem voltak egészen konkrét elképzelései, de homályos tunya, fehérpíhész, gömbölyű madárfiókanak képzelte, tehát valami olyasmit kellett volna a rajzolóknak visszaadnia, hogy az újságíró golyóstollal korbácsol egy lomha madárfiókát. Az illusztrátor nem vállalkozott a feladatra, Setéth Lenke megjegyezte, hogy a madárfiókanak nem kell éppen madárfiókanak, s a golyóstollnak golyóstollnak lenni, hanem elég, ha mindkettő csak olyan-szerű, mintha az lenne, s így legalább modern lenne; a golyóstoll például lehetne rendes, bökös acéltoll, s ezt kellene a korbácsolás szimbólumaként valamiképpen összefüggésbe hozni a madár fenekével, vagy legalábbis a madár meztelen hátsórészéhez közelíteni, hogy a kényesebb ízlésű Fehérszemélyek olvasók se szólhassanak semmit. A madár visszatekert nyakkal nézné a fenyegető tollat, már-már emelkedésre készen puha fészkeből. (Íme mily szenzációs illusztrálása e mondatnak: MEGMOZDUL A TÁRSADALOM LELKIISMERETE vagy: MOZDULJON MEG VÉGRE A TÁRSADALOM LELKIISMERETE.) Vagy a fióka egyik szeme csukva lenne még, de a másik már nyitva, ez esetben a nagyobb hatás és a nagyobb szemek kedvéért, célirányos lenne, ha a figuratív módszerekkel ábrázolt fióka bagolyfióka lenne. (ÉBREDEZIK A TÁRSADALOM LELKIISMERETE!) A rajzoló, aki nem fixfizetési kapcsolatban volt a lappal s akinek éppen ezért csak a tényleges munka jelentett pénzt, ez esetben, mondjuk a bagolyfióka, csaknem megadóan megkérdezte: – Ez mind szép, de ugyan miről tudja meg az olvasó, hogy az a figuratív megrajzolt bagolyfióka a társadalom lelkiismeretét jelképezi? – Magától értetődő természetességgel válaszolta Setéth Lenke: – Hát valahova, mondjuk a bögyire, oda kéne írni nyomtatott nagybetűkkel: A TÁRSADALOM LELKIISMERETE. – A válaszúton toporgó rajzoló lemondott a honoráriumról, valami olyasmit morogva hogy, „még jó hogy a bögyére”, faképnél hagyta Setéth Lenkét. Most azonban e nagy riporttal kapcsolatosan korántsem homályos, de részletekig menően konkrét elképzelései voltak Setéth Lenkének, annyira, hogy akár ő maga is megrajzolhatta volna a nagy riporthoz a nagy illusztrációt, ha éppen tud rajzolni. Vázlatot azonban így is készített puha Hardmuth ceruzával egy fél rajzlapra. A TÁRSADALOM nyakon csípi a söröskancsóval hadonászó, emberi mivoltából kivetkőzött, lezüllött férjet. A Társadalom hatalmasan megtermett figura, három fejjel, hat karral, a férj pedig legfeljebb gyufaskatulya nagyságú. A hatkarú óriás két kezével a szőrös, farkasarcú gyufaskatulya nyakát, másik két kezével a de-

rekát markolja, magasba emelve a kétségbeesetten kapálózó gazembert, harmadik pár kezével pedig a söröskancsót tépi ki a dúvad ijedtében elernyedtt ujjai közül. A háttérben, vagyis a rajzlap felső jobb sarkában egy özikeszemű, kötényes, fejkendő asszonyka könyékig feltűrt ujjal hájastésztát dagaszt, homlokán verejtékcseppek, szoknyájába egy ártatlan buksifejű kisfiucska kapaszkodik, szeméből könny patakszik. Az illusztrátor meghökkenve, messzire tartva magától a vázlatot, nézegette. – Na?! Mi?! – mondta Setéth Lenke megittasult hangon. A rajzoló csendesen megkérdezte, mit is jelentsen ez a háromfejű alak. – Hát a Társadalmat – mondta Setéth Lenke kissé sértődötten –, azt hittem ez kristálytiszt. Ez a kopasz, szemüveges fej jelképezi az értelmiséget, a másik, kalapos, bajszos a parasztságot, s a harmadik, a sapkás, széles kemény állkapcsú a munkásságot. Azt hittem egy modern grafikus egy pillanat alatt ráérez erre, hiszen ez már-már nem is szimbólum, hanem maga a valóság. Gondoljon Pablo Riuz y Picassora! – Setéth Lenke szerette a teljes neveket. – Jó – mondta a rajzoló, miközben nyelt egyet –, rendben, dehát tulajdonképpen, mit óhajt tőlem, hiszen ez a rajz, így ahogy van megüt minden mértéket. – Nem is arról van szó – mondta átfűtött hangon Setéth Lenke –, hiszen ezt magam is tudom, bár meg kell mondanom őszintén, én azt hittem, nem tudok rajzolni, s éppen ezért nagyon bátoritanul fogtam neki, tulajdonképpen csak egy skiccet akartam készíteni, hogy magának támpontja legyen az elképzeléseimről... – Igen – mondta a rajzoló. – És közben, természetesen tele voltam kételyekkel, ahogy az már lenni szokott minden igazi mű születése, jobban mondva szülése közben. Gondolom, jószerivel érti, mire gondolok. – Jószerivel – mormogta a grafikus. – De aztán – folytatta elsőprőn Setéth Lenke –, mikor elkészültem, jobban mondva elkészült a rajz, illetve tán joggal nevezhetem műnek... ugye? – Joggal – a rajzoló szédült. – Nos, mikor elkészült a MŰ, és á t f o g ó a n rátekintettem, mintha akkor látnám először, egyszeriben eloszlott minden kételyem, mint ahogy a köd oszlik el nyári reggeleken, mikor a nap rácsókol az anyaföldre, vagyis elkapott az érzés, hogy elkaptam! – Elkapta! Tény! – A rajzoló hirtelen mozdulattal ki akart surranni a szobából, de Setéth Lenke elkapta a karját. – Nem bírtam magammal, elkezdtem fel-alá rohangászni a szobában, valami feszített belülről. Azt mondtam magamban, maga most már megért, hisz látta a rajzot, azt mondtam magamban: Lencsi, ezt elkaptad! Így becéztek gyerekkoromban, s nagy pillanatokban magamban én is így szólok magamhoz. Éjjel két óra volt, néma csend, csak anyám szuszogása hallatszott. Nekem akkor és azonnal meg kellett osztanom valakivel örömet, odarohantam, letérdeltem a szelónja elé, felráztam, s eléje tartottam a rajzot. Óriási volt a hatás. Kinyitotta a szemét, rámeredt, s egy Jézus Máriával azonosmód vissza is hanyatlott. Azt hiszem, ezt nevezik átütő sikernek. – Ezt – mondta a rajzoló. Kiszabadította magát Setéth Lenke kezéből. – Nekem most nem kell. A rajz amúgyis befejezett kerek egész, nem lehet rajta segíteni, akarom mondani, nincs mit hozzátenni. Én megyek! – Setéth Lenke eléje ugrott. – Egy pillanat csupán. A rajz, mint anyám példája is bizonyítja, kétségkívül döntő hatást kelt, csak ha még lehetne, én szeretném ezt a legfelsőbb csúcsonkig kifejleszteni. A rajzolás egészére, lényegére már rájöttem, csak még apró nüanszok érdekelnének. Ellenpontozni szeretnék. Szeretném, ha a férfi ingeről elárulkozna, hogy mocskos, s a nő kötényéről, hogy patyolatliszt. Ha egyszerűen csak satírozok, azt árnyéknak is fel lehet fogni... – A rajzoló elvesztette türelmét, s egyúttal eszébe jutott hirtelen Setéth Lenke egykori tanácsa a Társadalom Lelkiismeretének bögyével kapcsolatosan. – Írja rá – mondta. – A kötényre, hogy patyolatliszt, s az ingre, hogy koszos. Nyomatott nagybetűkkel. Így aztán minden kétség és félreértés kizárt! – És az analfabéták? – kérdezte Setéth Lenke elgondolkozva, de a rajzoló akkor már a folyosó túlsó végén a lépcső felé iramodott.

Setéth Lenke kitűnő illusztrációja minden sikerültsége ellenére mégsem jelenhetett meg. A főszerkesztőnek az volt ellene a kifogása, hogy a kisparos réteg nincs rajta ábrázolva, s bizonyos hogy felháborodott levelek százai özönlenék el a szerkesztőséget; a rovatvezető a férj mocskos inge ellen emelt szót, mondván, hogy egy igazán rendes asszony férjén az ing sosem lehet mocskos, még akkor sem, ha egy csehóban sört iszik, a mocskos ing rossz fényt vet az asszony patyolatkötényére; a mindenbe

belekötő Fecni Flóra azt kifogásolta, hogyha a Társadalomnak már egyszer három feje s hat keze van, mért nincs akkor hat lába is.

Gút Edit, aki Setéth Lenke szerint mindig hátulról jött, valahova a plafonra medvedve csak ennyit mondott: – A rajz kitűnő, de a hájastészát nem dagasztják, hanem hajtogatják. Ha ezt a FEHÉRSZEMÉLYEK olvasói meglátnák, az egész ország rajtunk röhögne. A rosszmájú Bonifác pedig kereken kijelentette, hogy teljes súlyát latba veti (102 kiló volt) a rajz megjelenése ellen, mert a FEHÉRSZEMÉLYEK gyengébb idegzetű olvasói frászt kapnának tőle, a Társadalmat polipnak vagy csodapóknak néznék. Setéth Lenke megmakacsolta magát (hosszú évekig, mint életének legkeserűbb csalódását emlegette az esetet) nem volt hajlandó javítani az illusztráción, sem új, negyedik ún. kisiparos fejet rajzolni hozzá, sem plusz négy lábat, sem ki-radirozni az ingre írt: mocskos, s a kötényre írt patyolatfehér szavakat, hanem keserű hangon kiáltotta, meglóbogtatva az akkor már annyi kézen átment, s éppen ezért nem kissé elnyűtt rajzlapot: – Jó, elteszem. Az utókor majdan jószerivel az atomerőművek, csirkegyárak, a hibrid kukorica és a penicillin mellé helyezi jelentőségében azt az ALKOTÁST, amit a kicsinyes kortársak elgáncsoltak!

Lement Setéth Lenke a férj után a talponállóba. Így írta meg ezt a riportjában:

Megállok a talponálló ajtajában. Várom, hogy szemem hozzászokjon a füsthöz. A füstöt vágni lehet. Aztán mit látok? Füstöt, mocskot, sört. Mit érzek? Füstöt, mocskot, sört. Mit hallok? Rekedt sörizű hangokat, durva szavakat, asztalcsapdosást. Emberek állnak a talponállóban. A Pokol legalsó butyrában vagyok. Elszorul a szívem, önkéntelenül szülőfaluam csendes, pihés tollfosztó estéi jutnak eszembe, csendes, szorgos asszonyok ülnek a patyolatfehér libatoll körül és fosztanak. Csend, béke, nyugalom, derű, mosoly, tréfa, tiszta homlokok, ragyogó szemek, puha fehér pihék, kinn andalítóan gerle huhog, tülemüle turbékol. Odakinn a nagy bársonyos éjszakában mozdonyvezetők acélos, tiszta tekintete figyel a holdfényben ezüstösen csillogó sínslagot, barna biztos izmos kezek gőzt és gázt adnak... s akkor itt! Nem bírok magammal, nem bírok a felháborodásommal, szeretnék, ha e pillanatban én lennék egyedül és teljes erővel az államhatalom, tudom istenem... Odalépek az első, hozzám legközelebb álló, söröskancsót-markoló alakhoz. – Ha szabadna kérdezni, mi az ön foglalkozása? – Nem lennék meglepve, ha azt mondaná: zsebtolvaj, vagy markecoló, vagy még inkább – alakja után itélve – ha azt: mackós! De aztán mégis meg vagyok lepve, mert azt mondja: mozdonyvezető. De a meglepetésem csak egy pillanatig tart. Nem hiszem, nem hihetem el. Legszívesebben elkérném a személyi igazolványát, hogy itt és azonnal megszügyeníthessem, orra elé dugva a foglalkozás rovatba bejegyzett hivatalos adatot: MACKOS, alkalminlag: MARKECOLO – de aztán ahogy elnézem ezt a lomha medveszerű alakot, jobbnak látom mellőzni a bizonyító eljárást – szeretnék még sok-sok jó riportot írni olvasóimnak, hiszen annyi még a mondanivalóm e gyönyörű világról. Különben is mi szükség bármitéle papírra, én és kedves olvasóim úgyis tudjuk, milyen egy igazi mozdonyvezető. Az igazi mozdonyvezető szabadnapjain otthon ül, térdén patyolat-fehérszalagos nagy kékszemű, szőke kislánya, akinek dörmögő gyöngédséggel mesél messzi utak kedélyesen csattogó váltóiról, s derűsen kacsintgató szematorjairól; időnként feláll, s az asszonyt, aki szakasztott lánya és kipirult arccal a konyhaasztalnál hóteher kótenyben hájastészát dagaszt, kedvesen homlokon csókolja... – Es mért iszik, ha szabad kérdezni? – Megmondom magának szívesen, mert a mozdonyban egyfolytában izzadunk, mint a lovak. Mért izzadunk? Azt is megmondom. Gözmozdonnyal jarok, egy az öregapám idejéből való háromhuszonnyolccassal, s ez még a jobbak közé tartozik. Hozzá szoros menetidő van, a pálya rossz, s annyi az utas, hogy a megszabott állásidőben egyszerűen nem képesek le- és felszállni. Akkor aztan rá kéne verni, hogy behozzuk, de hogy lehet ráverni egy istentelen lassan gyorsuló gőzössel, ha minden köpésre állomás van, mire belelendülne, már fékezhetek is. Ahol meg véletlenül van egy hosszabb szakasz, a pálya miatt nem mehetek hatvanon felül. A szénről nem is beszélek magának, az új betontalpfákról sem. Csak annyit mondok: a melegen kívül még a frász is töri az embert, tehát duplán izzad. Ezt pedig pótolni kell valamivel, világos? – Megfogta a sörét és felhajtotta. – Bambival, aludtejjel

nem lehet? – kérdeztem. Szúrósan rámnézett: – Nem figyelt rám az előbb? Tudja maga egyáltalán, mi az, mozdonyt vezetni? – E pillanatban elfeledkeztem róla, hogy egy álmozdonyvezető álokoskodásaival állok szemben, meggyőződéssel mondtam: – Tudom! Lélekben sok mozdonyt vezettem. – Na, amit ott kiizzadt, látja, azt pótolhatja Bambival.

A riportnak ez utóbbi részét, a „homlokon csókolja”-tól kihagyatták Setéth Lenkével, mondván, semmi szükség egy mackós, álmozdonyvezető álokoskodásaival traktálni az olvasót. A FEHÉRSZEMÉLYEK olvasói legnagyobb százalékban egyszerű becsületes emberek, semmi szükség megzavarni a fejüket, még tán lenne köztük, aki igazi mozdonyvezetőnek képelné a minden hájjal megkent mackóst. – De hát a mackós is ember, ne öljetek meg ezt a jól elkapott portrét – érvelt Setéth Lenke – hiszen az ügy kristálytisza, vagyis, jószerivel mindenki láthatja, hogy kilóg a lóláb, hiszen olvasóink úgyis jól tudják, hogy vasútvonalaink kitűnő állapotban vannak, a betontalpfák kitűnően beváltak, és a gőzmozdonyokat kiváló minőségű szénnel látják el elsőrendűen működő fűtőházaink. – A mi olvasóink igen – morogta Bonifác a foga között – csak sajna más lapok is vannak az országban. – Setéth Lenkét végül is a szerkesztő győzte meg azzal, hogy ez a rész kilóg a riportból, s nagy hiba lenne egy ilyen remek riportot akárcsak a legkisebb vízfejjel gyöngíteni. A művésznak legeslegelsősorban az egységet és tömörséget kell szem előtt tartania, mert az nem kétséges, hogy aki ilyen riportot ír, az művész. Ez hatott, Setéth Lenke mosolyogva és lendülettel húzta ki a kért részt.

Némi kérdezősködés után, a csapos segítségével végre megtalálta Setéth Lenke Göröcs Albertet.

– Magát keresem – lépett hozzá.

A férfi csak a szeme sarkából pislantott rá.

– Engem hiába keres – mondta –, nem ismerkedem, nem fizetek semmit, nézni sem bírok a nőkre, valahány a világon van.

– Kikérem magamnak ezt a hangot! Újságíró vagyok. A FEHÉRSZEMÉLYEK főmunkatársa. A feleségétől jövök.

– Ügy! Kedves feleségem tán írt a *Lelki masszázs* rovatuknak?

– Nem, spontán kerestem fel.

– Szóval, csak úgy.

– Csak úgy. Délután hallottam azt a cudar, durva kiabálást, ami a lakásukból szűrődött ki.

– Hát az volt.

– Szóval még csak nem is tagadja.

– Tagadja a fene!

– Pillanat! – mondta Setéth Lenke. Retiküljéből előhalászta blokkját, golyóstollát. – Valamit felírok.

– Csak nyugodtan – válaszolta Göröcs Albert –, én közben megújítom ezt a sört. Csak jegyezzessen a legnagyobb nyugalommal, van idő.

Ez került a blokkra, s később megfelelő kiegészítéssel és fogalmazásban a riportba is:

GÖRÖCS – SZÜK SZEMRÉSEK, SZEM SZÍNE MEGÁLLAPÍTHATATLAN, MONDIUK: ZÖLD – JELLEMEL LEGJOBBAN SZINKRONIZÁL. HANYAG, NEMTÖRÖDÖM TARTÁS – MINDENT ELÁRUL! EGYIK SÖRT A MÁSIK UTÁN ÖNTI MAGÁBA (VEDELI). NŐBOLOND! ALJAS, CSAVART MÓDON ÚGY AKAR KIKEZDENI AZ EMBERREL, MINTHA NEM AKARNA! DE ÉN MEGADTAM NEKI! MIT KÉPZEL STB. (KIBELEZNI!) VÉGTELENÜL, HIDEGEN CINIKUS STB.

Göröcs már visszatért, a sör felit is megitta, letörölte a habot a szájáról. – Hozzak magának is egyet? – kérdezte.

– Jobb lenne, ha maga is észhez tér – mondta ünnepélyesen Setéth Lenke. – A felesége hájastésztával várja.

– Utálom a hájastésztát! – mondta Göröcs.

Setéth Lenke más hangnemre váltott. – És azt tudja-e – mondta szinte kiáltva –, hogy szegény elgyötört feleségén kék foltok árulkoznak?!

Ez hatott. Göröcs láthatóan kizökkent nemtörődöm modorából, megremegett kezében a söröskancsó.

– Naná! – mondta. – Naná, maga fedezte fel a spanyolviaszkot!

Ez már több volt a soknál. Setéth Lenke egyszerűen faképnél hagyta a dúvadat, s kinn az utcán még e pár szót véste fel blokkjára:

CÉLZÁST TESZEK BRUTÁLIS MAGATARTÁSÁNAK NYOMAIRA, Ő MEG: NANÁ!!! ELKAPOTT EGY ÉRZÉS: MOST KI INNEN, DE GYORSAN, MIELŐTT MÉG ENGEM IS KÉKRE VERNE. NINCS TÁRSADALMUNKNAK KÉNYSZER-ZUBBONYA AZ ILYENNEK SZÁMÁRA?

Eleve nem volt szándékában, de most egyenesen a kerületi rendőrkapitányságra sietett Setéth Lenke. Már látta, amint a riadóautó csikorogva fékez a csehó előtt, szép szál rendőrök özönlének be a lebújba, s szaporán kattog a bilincs a dúvadak szőrös csuklóján. Aztán dörren a rabomobil ajtaja... s szerte a városban megbékkelt, kisimult vonású asszonyok hajtják csendes álomra fejüket. Ez egyúttal kitűnő befejezésként szolgálhatott volna a riporthoz.

De nem szolgált, mert a sors, Hajagos Lajos ügyeletes törzssörmester személyében, csúfos meglepetéssel szolgált, olyannyira, hogy Setéth Lenke a riportjában egy szó említést se tett a törzssörmesterrel lefolytatott beszélgetéséről, mely így zajlott le:

Setéth: Meg sincs lepve?

Hajagos: Tizenöt évig voltam kerékpáros járőr, nekem aligha tud olyat mondani, ami meglepne, asszonyom.

Setéth: Lány vagyok! Szerencsére!

Hajagos (pillanatig elgondolkodik, most minek szólítsa: lányomnak? Túlságosan, hm, érettnék találta hozzá Setéth Lenkét. Elvtársnőnek? Asszonytársnak? Úgy érzi, ahhoz öneki magának is asszonynak kéne lennie, s különben is szerepel benne a nem éppen repesve fogadott asszony szó. Nőtársnak? Ízetlennek találja. Így aztán a kissé poros kisasszony mellett dönt): Kisasszony, ha mi minden hangosabb szóra berontanánk a lakásokba, akkor százszor ennyien se lennénk elegek, s mást se csinálhatnánk, mint evik lakásból ki és a másikba be.

Setéth: Maguk a Társadalom Ökle. (Egy újabb kitűnő illústráció ötlete sejlett fel benne.)

Hajagos: Éppen ebből kifolyólag kell jól meggondolnunk, mit teszünk. Ha valaki szíre-szóra hadonászik, megeshetik, hogy a saját pofájába csap. Volt már ilyen. Vélekedik? De többé nem lesz, legalábbis, ha Hajagos Alajoson múlik. Most és itt pedig rajta múlik.

Setéth: Én nem játszom a szóval. (Drámaian): Újságíró vagyok! Mutassam az igazolványomat?

Hajagos: Ne mutassa nekem. Dehogy mutassa. Láttam én azt magán, amint belépett ide. Mondtam már: tizenöt évig voltam kerékpáros járőr. Ha egy kicsit erőltetném magamat, még azt is meg tudnám mondani, hogy a FEHÉRSZEMÉLYEK-nél írja az újságot.

Setéth (kellemesen meglepve): Hát ezt ugyan honnan tudja?

Hajagos: Egyszerű. A feleségem lelkes olvasója a lapjuknak. Akarom, nem akarom, sok mindent felolvas belőle.

Setéth: Na és tetszik, amit felolvas?

Hajagos: Nem mondom, van, ami egész ügyesen ki van cirkalmazva, de azért legtöbbször az a vége, hogy összevitatkozunk rajta. Meg szoktam jegyezni: Hallod-e, aki ezt írta, az bizonyosan nem volt kerékpáros járőr életében, nemhogy tizenöt évig, de még egy napig se, mert ha lett volna, akkor jobban ki kellett volna nyíljon a szeme.

Setéth (dühösen): Úgy!

Hajagos: Úgy bizony. Különösen a Lelki Masszázs rovattól borzolódom fel leginkább. Megjegyzem a feleségemnek meg éppen ez tetszik legjobban, néha még el is bögi magát, amint olvassa. „Micsoda vadállatokkal kell szegény asszonyoknak együttélniük!” – szipogja. Én meg: „Figyelj rám egy kicsit, asszony, azt panaszolja itt ez a »Derékbátort liliom« jeligéjű fehérszemély, hogy a férje durva, goromba, nem vesz a kezébe nemhogy könyvet, de még egy újságot sem, este megjön, telezabálja magát,

annyit eszik, mint egy ökör, evés közben csámcsog, evés után böfög, s a hüvelykujjával piszkálja a fogát, aztán, anélkül, hogy lábat vagy fogat mosna, ledöglük, leoltja a villanyt, s már horkol is, de milyen csúnyán, pontosan, mintha ponyvát hasogatnának. Ráadásul szőr mered ki az orrából, amit állandóan kedvtelve sodorgat, a szeme kicsiny, mint a hizódisznoé, a lába vékony és görbe, a háta szőrös, mint egy majomé, a körme állandóan piszkos, hozzá még rágja is. S ha ő, a Derékbátort Liliom bármit is mond, csak legyint s azt mondja csúnya orrhangon (mert persze orrhangja van): Hagyjuk a haplacsot, anyukám! S mindez alig hathónapi együttélés után! Derékbátort Liliom kéri a Lelki Masszázs, a Rendőrség, az Ügyészség, a Tanács, a Népfront, a Központi Bizottság, egyszóval MINDENKI segítségét, csináljanak valamit már ezzel az undok féreg férjével, neki teljesen mindegy, hogy börtönbe vagy bolondokházába csukják, kerékbe törik vagy felakasztják, csak szabadítsák meg tőle, sürgősen és azonnal, mert bírhatatlan vele együttélni akár egy percre is. Na, ezt mondja Derékbátort Liliom. Én meg, Hajagos Lajos, aki tizenöt évig voltam kerékpáros járőr, s ezalatt megtanultam kinyitni a szemem és a fülem, ezt mondom...

Setéth: Maga azt mondja: kerékpáros járőr, járőr voltam. Ha ismereteim helyesek, a járőrszolgálatban legalább két ember vesz részt. Helyes fogalmazásban tehát...

Hajagos: A fogalmazás nem az én szakmám, az a maguk szakmája. Különböző voltam én egyedül is járőr, nem is kevésszer. De nem is ez a lényeg. Nem a fogalmazás a lényeg, lám maga is érti azért, hogy mire gondolok, ha esetleg rosszul is fogalmaztam. A maguk lapjában sem a fogalmazással van a baj, meg van az fogalmazva rendesen, csak aki fogalmazza, az nem volt még kerékpáros járőr életében. Ez a baj... Nahát, én, aki tizenöt évig voltam kerékpáros járőr, azt mondom arra az előbbi dologra: két eset van. Az a férj vagy olyan volt hat hónappal ezelőtt is, mint amilyennek Derékbátort Liliom leírja (ami a háta szőrösségét, a lába görbeségét és a szeme nagyságát illeti, esküdni lehet, hogy olyan volt) vagy másmilyen volt (legalábbis, ami a láb- és fogmosást, s főleg a villanyleoltás utáni horkolást illeti). Ha olyan volt, akkor is, amilyen most, akkor csak azt mondhatom Derékbátort Liliomnak, mért nem nyitotta ki jobban a szemét. Nem eshetett volna ez meg vele, ha legalább egy kis ideig...

Setéth (ingerülten): ...kerékpáros járőr lett volna!

Hajagos: Így ahogy mondja, kisasszony! Az anyakönyvben nem a Központi Bizottság, nem a Minisztertanács, de még csak nem is a Rendőrség írta alá a nászinduló hangjai mellett Derékbátort Liliom nevét, hanem ő saját maga, saját kezűleg. Tehát most vagy egye meg, amit főzött vagy indítsa meg a válóperes hercehurcát, de szintén saját kezűleg. Hó, könnyű lenne, ha a lábszagos férjeket rabomobil vinné el egy kis levélkére!

Setéth (elképedve, undorodva és felháborodva): Csak nem azt akarja mondani, hogy a feleknek házasságkötés előtt egymás lábát is meg kell szagolniuk?!

Hajagos (rendíthetetlen nyugalommal és nagy meggyőződéssel): Nem mondom, hogy kell. De nem ártana! Többek között...

Setéth: Ezt hagyjuk, jó?!

Hajagos: Tehát az első esetet letárgyaltuk. A második eset, ha a férj valóban megváltozott az említett hat hónap alatt. Mi van akkor? Ki lehet ebben elsősorban ludas? A rendőrség talán vagy a SZOT? Nem hinném. Hanem elsősorban az, aki ez alatt az idő alatt a férjjel együtt élt és hált, vagyis senki más, mint Derékbátort Liliom.

Setéth: Szerződtetjük magát a szerkesztőségünkbe!

Hajagos: Isten őrizz! Jól nézne ki a világ, ha mi helyet cserélnénk. A derékbátort liliomok szája nagyon elferdülne, a Csepel Autógyár pedig ráállhatna teljes kapacitással a rabomobil gyártásra, nem is győznék, fogadok. Jobb, ha mi a helyünkön maradunk, s nem billentjük föl a világ egyensúlyát.

Setéth: Egyszóval, nem akar intézkedni!

Hajagos: Hát, ami Göröcsék hájastészáját és sörét illeti, nem. Hájastészta és sörbe, hacsak nem hájastészta- vagy sörpanamáról van szó, a rendőrség nem ártja bele magát.

Setéth: És a kék foltok? És a kék foltok!

Hajagos: A kék foltok, látja, az már egészen más tézta.

Setéth: Na ugye!

Hajagos: Aki tizenöt évig járőrösködött, mint jómagam, az tudja, mennyi mindenféle kék folt van a világon. Egy-két kék folt miatt megnyomni a riasztócsengőt, bizony mondom nagy könnyelműség lenne. Esetleg az ember felettese annyira begurulna, hogy könnyen támadhatna az ember saját fenekén is egy nagy kék folt. Hát ez is egy kék folt. Ha iskolásgyerekek ujjain tapasztaljuk, esküdni lehet, hogy tintafolt-ról van szó. Asszonyok kezén kékítőtől származhat. Férfiak szeme alatt ökölcspapástól. Hogy kin és hol van, az esetenként döntő módon esik latba. Ért engem?

Setéth: Azt nem értem, hogy mit kell ezen érteni.

Hajagos: Látom, nem ért. Akkor majd igyekszem közelíteni a témához, bár látom, hogy a kisasszony, milyen büszke kisasszonyi voltára.

Setéth: Ne kisasszonyozzon itt engem!

Hajagos: Akkor már csak megkérdézem, bár semmi közöm hozzá, és nem is tartozik ide, elvtárs netán az elvtársnő?

Setéth: Nem.

Hajagos: Akkor, engedelmével, embertársnak fogom szólítani, mert mást nem tudok kitalálni... Nos, hát, kedves embertárs, hogy a témához közelítsek, a nőkön, különösen bizonyos korosztályon alul és csínosság határon felül, a legkülönbébb helyeken előfordulható kék foltokat azonnal és mindjárt veréssel összefüggésbe hozni, hát bizony az kissé elhamarkodott dolog. Egy újságíró megteheti, de egy vén rendőrtörzsrőrmester, aki tizenöt évet töltött kerékpáros járőrszolgálatban, az mérlegre teszi a mérlegre teendőket.

Setéth Lenke felkapta retiküljét, s már útban az ajtó felé, felháborodástól remegő hangon mondta: – Szégyellje magát! – és döngve bevágta maga mögött az ajtót.

De Hajagos se volt rest, felpattant, felrántotta az ajtót: – Egy bizonyos koron túl persze mindez nem érthető – kiáltotta Setéth Lenke után.

Setéth Lenke úgy tett, mintha nem hallotta volna, de a riport befejező mondata sejtetni engedte, hogy mégiscsak hallotta. A kérdéses, Setéth Lenke stílusjegyeit magán hordozó remekművű mondat egyébként így hangzott:

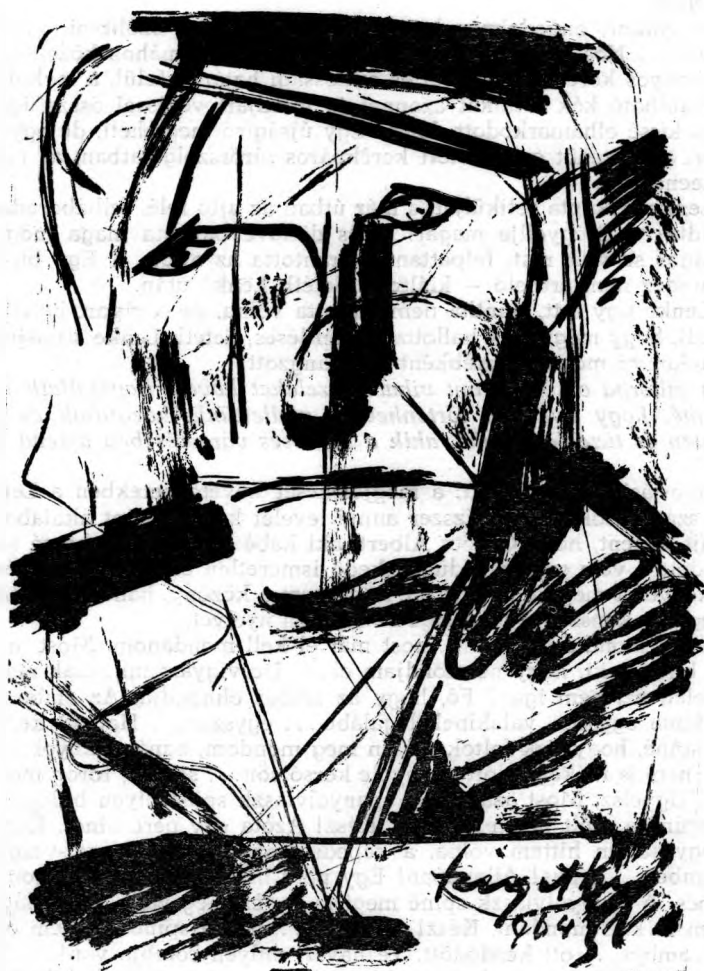
Piruljon bíborba orcánk, mint viharos szeleket követő napszállatkor az ég alja, mindannyiunké, hogy ilyesmik történhetnek mellettünk, közöttünk és körülöttünk, de legfőképpen és tüzelően azoké, akik a kérdéses városrészben a rend hivatott őrei lennének.

A riport óriási sikert aratott, a megjelenését követő hetekben a Lelki Masszázs rovat durva számítások szerint tízszer annyi levelet kapott, mint általában.

Ekkortájt történt, hogy Göröcs Albert, aki kábé a nyolcadik korszó srőnél tartott, beszélni kezdett a vele szemben dülleszkedő ismeretlen és mindvégig néma alaknak. Az igazság kedvéért meg kell jegyezni, hogy nem a közöny, hanem tizenhárom féldéci bénította meg a rokonszenvvel pislogó ismeretlen nyelvé.

– Haver – mondta Göröcs – most már el kell mondanom. Most már el kell... Már nem is bírnám ki, hogy ne mondjam el... De vigyázzunk, csak neked... senki másnak... elég az, nem igaz? Fő, hogy az ember elmondja. Az embernek mindent el kell mondania egyszer, valakinek legalább... egyszer... Hát ott kezdődött, hogy jött ide egy spiné, hogy kék foltok... Én meg mondom, naná, spanyolviaszk... Nem jól mondom, nem is itt kezdődött... nyolc korszó srő... semmi, forog még a kerék... Figyelsz? Jó, figyelsz. Most aztán ez a spanyolviaszk spiné, ilyen billegő magassarkú, hegyesorrú spiné a múlt héten megírta. Kész! Azóta egy perc nincs. Kész! A brigádevetóm, hogy sosem hittem volna, a képedre másznék. Szak-szer-vezet! Párttitkár, szocialista ember... típus! Állandóan! Egy perc nincs. Éjjel meg rágom... magam. Egy perc sincs. A spanyolviaszk spiné megírta... én meg vállalom. Világos? Világos. Most hirtelen el kell mondani. Kész! A spiné... nem a spiné... Nem ott kezdődött. Az asszony combja... ott kezdődött. Te haver, milyen combja van!... Nem illik... de neked azért... állati, gyönyörű combja van... az olyan nő, ahol átköphetsz közte, phu, nem nő... de az enyém... az enyémnek... nem illik. Mondom neki: mi ez?

mik ezek? Ő meg: elesett a lépcsőn... Elöl, fölül, a gyönyörű, hm... Mondom, úgy nem lehet... merev lábakkal?... akkor a fejed, meg a térded vered be, de a comb így fölül lehetetlen... Erre a spiné megírja, én meg: naná... Haver! Aki verekszik, combot üt?... fölülről? Gyönyörű combok! A spiné meg megírja a bíboralkonyatában! Hahaha. Ő meg: de csak a lépcsőn! Még így. Még úgy. Amúgy. Ordítottam... Kész... Hogy a hájas hentes... meg a Vili... mert a hájastésztát neki sütögeti... Atyaszenség!... Ő meg: csak a lépcső!... A spiné meg még a hájastésztát is bevette a bíboralkonyatba... soha egy darabot, a számból fordulna ki... A Vili! Világos?... Mondom: nem lehet, így nem lehet. Ő meg: csak a lépcső... Akármit, csak ne a lépcsőt! Én is léptem már oldalt, semmi nem lett volna. Atyaszenség! Hiszed? Ha azt mondja: Vili... Semmi. Ha a hentes... Semmi. De csak a lépcső... Megfogtam, széttöröm... De csak pillanat... Nem törtem... Sikitás, de már nem is fogtam. Ez van... És akkor a spiné a bíboralkonyatos hájastésztájával hátulról mellbe... Naná!... Szak-szer-vezet, párt-titkár, brigadéros... Naná!... Gyönyörű combok... Én gyönyörűséges... Vili!... Csak TE meg ÉN... Még az atyáuristen is; NANÁ!... Szevasz haverom! Nekem még soha nem volt ilyen jó haverom! Szevasz!

SZIGETHY ISTVÁN rajza

MOST MIHEZ KEZDESZ?

Most mihez kezdesz? faggatom magam.
Végetért a bolyongó utazás. Van otthonod, van feleséged.
A rádkövesedett tömör reménytelenséget
hazugnak érzed. De mozdulatlan vagy mint a köszobor,
tehetetlen mint az elátkozott király.

Nézed a szárnyaló madarakat, a felhők futását,
a pezsgő kavargást, a szürke kormos Budapestet,
s eszedbe jut Párizs: a vergődés, az iszonyú magány.

Mikor a szél sodort s a szégyen kergetett
hitted volna-e, hogy végül mégis hazajutsz,
hitted volna-e, hogy kevés lesz az elszánt hazautazás?

Föllazultak az éjszaka bilincsei,
bizonytalan és többértelmű lett a világ:
s egyúttal elviselhetőbb és közönségesebb.
S bár elvesztetted régen hited és reményeidet,
és tudod, hogy nincs menekvés:
mindannyiunkra a föld mohó ajka vár,
ödöngsz boldogan, mert ajándék minden haladék.
És keresed, hogy mégis mit tehetnél
mielőtt örökre elbúcsúznál?

ROMANTIKUS VALLOMÁS

Nézem a téli tájat, szomorú vagyok;
ne hagyj magamra, mert belehalok.

Nyugtalansággal, ideges borzongással,
tele vagyok félelemmel, aggódással.

Kifosztanak a lomha hétköznapiak,
napról-napra csak bukdácsolok.

Csak ténfergek, a helyemet nem találom;
a pusztulástól nem véd meg az álom.

Az emberek kinevetnek, nem értik szavamat,
vagy félremagyarázzák, követvén másokat,

akik gyanakodva méregetnek: idegen lennék?
ha lenne módom, mi mást cselekednék?

De ez nem fáj, tudom, hogy ki vagyok;
amíg erőm lesz rá, ingyen is táncolok.

Az árvaságtól félek, a kurva magánytól,
menekülök a nyirkos csöndből, az üres szobákból.

Sokáig csak a költészet erejében hittem;
megváltoznom a te karod segítsen.

Ha velem vagy: nincsen ki legyőzne;
hiányod leterít a bűzölgő mezőre.

Nélküled nincs remény, csillag nem ragyog;
maradj velem, mert másként meghalok.

VASADI PÉTER

MINDEN MEGÉRET

kiégett perc, tekinteted
fáradtan hull le rólam
érinthetetlen némaság
bukdácsolunk a porban
szobánk is oly vigasztalan
halott falak merednek
szétszórtam minden fényedet
s titkát az éjjeleknek

melletted állok tétován
a sűrűszálú csendben
sugárzó árnyékok vagyok
hóhérod vad figyelmem
a csukló csönd, a fájdalom
mely gégéden rugózott
s felold egy édes könnyűség
– zizegnek kint a drótok

a hátadon ablakkereszt
tarkódon fények sálja
kelepcék csendje, tört edény
lassan hajolsz utána
oly meztelen a gyűlölet!
falon az ágak árnya
arcod megnőtt arányait
csontos kezébe zárja

mi volt ez, mondd, mi törte át
szerelmünk szép sövényét?
ki lopta be szemünkbe egy
kietlen pusztá képét?
így érleli meg arcomat
s gránit lapokra bontja
a szenvedély, mely eltaszít
s felránt a csillagokba

üveges ég, lassú szelek
mély völgyeket kutatnak
itt állsz, új fénnel gazdagon
szelíd vagy, mint egy urna
minden megérett, fal ragyog
szekér zörög, nevetnek
karod fehér híd, este van
legyőzhettél, szeretlek

WÜRTZ ADÁM rajza

AZ ÉLŐ ZRÍNYI

Részletek a Baranya megyei Tanács, a Pécs m. j. városi Tanács Végrehajtó Bizottsága és a Szakszervezetek Megyei Tanácsa Zrínyi-pályázatának díjnyertes műveiből

A KŐLILIAM VÁRA

(Részletek)

Áll a nép, a kőpiacon friss máglyák gyülladoznak,
fölszáll a Nap kék gombjára a hegyes főtornyoknak,
aranytolla alatt zörög a fölesketett fegyver,
vérfátyolban tág szemgolyók forognak gyűlölettel.

Erős parancs suhog, ki törökkel szóba állna,
huroktól, pallostól halált idéz, szennyes nyakára
tapos a hóhér s kiveti a hangos várpiacra,
kőpés-mocsoktól feketül fölhasogatott arca.

A bán járja a falakat, száz őrtűz kivirágzik,
árnyékuk kastélytól lebeg a legszélső palánkig.
Salétromot, sok kénkövet, lyukat tömő gerendát,
taligát, vasat, vizesen gyalult fenyőfadeszékát

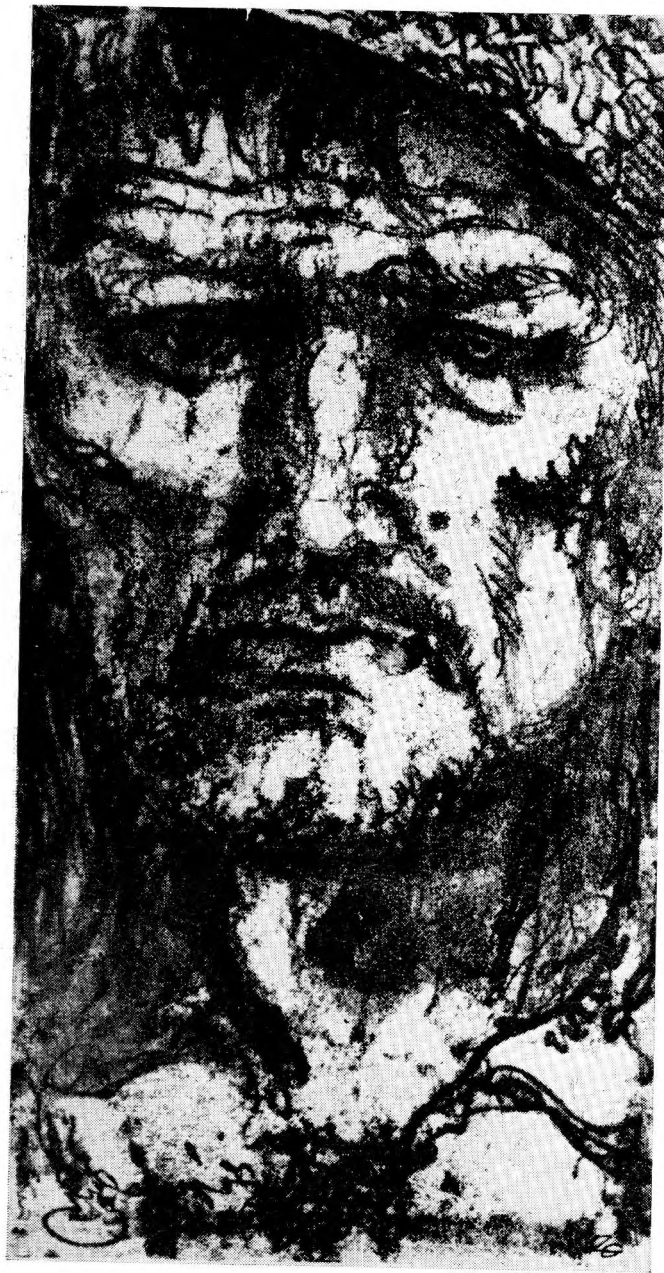
hordnak. Vigyáznak emberül, a bástyák messze látnak...
jelzik, füstöt fakaszt hada halálcsont Szulimánnak.
Miklós pecsétes levelet vitet király kezébe,
kiáltsa lóra seregét. Lobogjon nehéz vére,

nyerjen csatát, az óriás, mezőt-borító gombát,
a török tábort verje le. Fáklyát tartson az ország
fej-hullató fája fölé, gyógyítsa, megkövesse,
ha Sziget tűzhálóba hull, nyitva az acél-mezsgye,

Nyugat tornyán is rozsdá nő, keresztjét félhold nyomja,
aranytollával rajta ül, galambon vadász sólyma.
Siess hatalmas Úr, Zrínyi bársonyba vonja várad,
kongasd meg gyémánt pajzsodat, rózsázd föl koronádat.

Harkányhoz ér bölcs Szulimán, virágzik táborával,
a katlanok földfészkei megtelnek karmos lánggal,
teknőc-órjás, mellvért ragyog, a prémmel törölt kardok
csillogva ágon függenek, olajosak a pajzsok.

Halul bég, beszédben művelt s Demirhám száll követnek,
kiket vigyázók, kürtösök ötven lovon követnek,
az oroszlanos kapukon kopognak lobogóval
s megállnak Zrínyi bán előtt hétszer-meggondolt szóval.

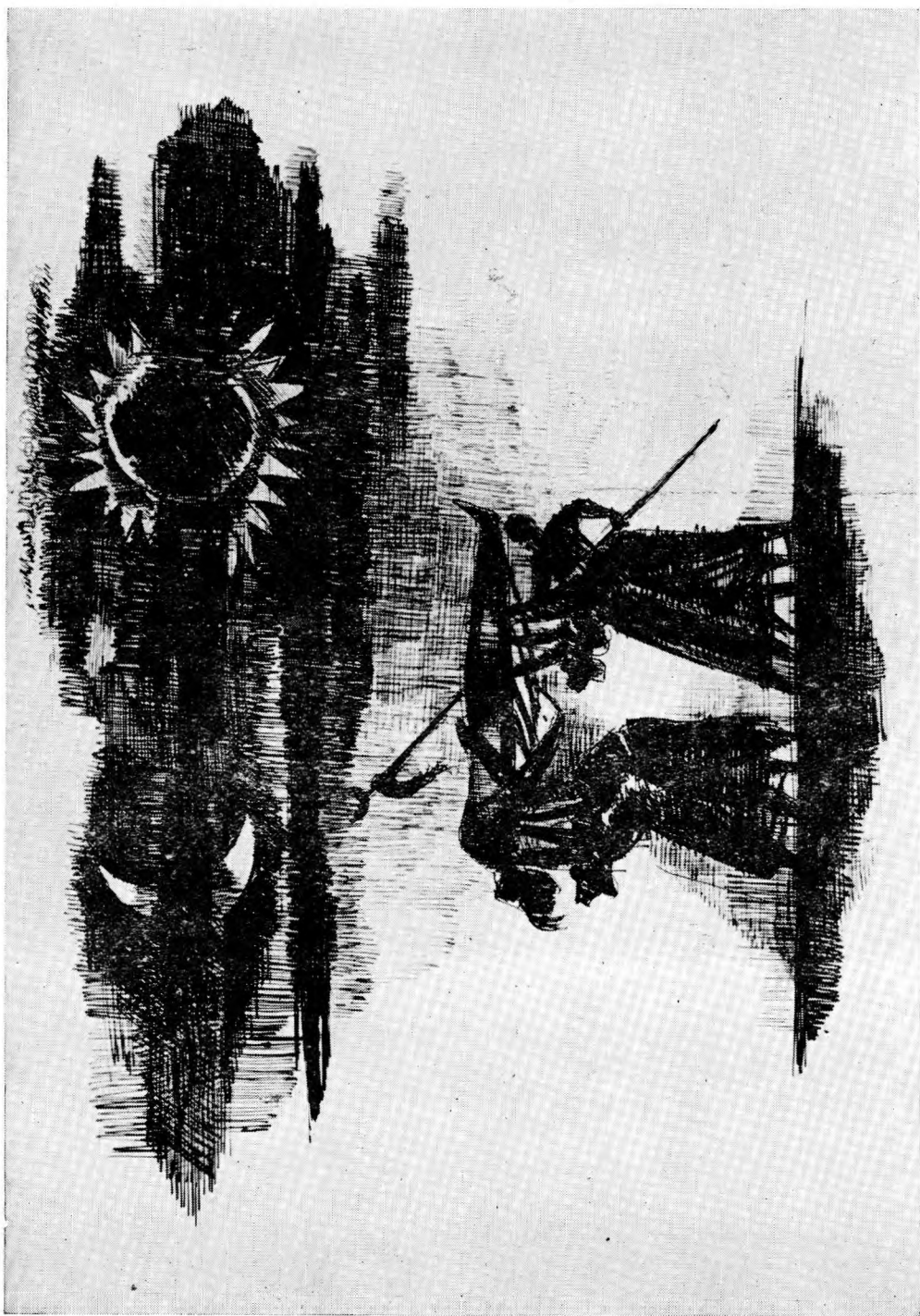
ZÁGON GYULA: Jobbágytej

ZAGON GYULA: *Háremhölgy*

SOLTRA ELEMÉR: Illusztráció a „Szigeti veszedelem”-hez

SOLTRA ELEMÉR: Illusztráció a „Szigeti veszedelem”-hez

Gyűlnek a fürge harcosok ruhájuk igazítva,
szemükben fény-eres tükör, fülük a hírnek hídja,
öklük a kard markolatán pirosra pettyesedve,
haragjuk lánghurkaiban ágaskodik a medve.

Halul bég beszéde:

„Jézus-hitű Csillag,
hajnal-egű Bátor,
hangom harangjával
vegyed Szulimántól.

Alázkodj, ha bölcs vagy,
add föl csekély várad,
cserébe hoz ökröt,
boglár-fényű sátrat.

Bontat ezüst-selymet,
szolgákat küld melléd,
sűrű sípzenével
hímzik szobád csendjét.

Kulcsaidat hódold
hadnagya kezébe,
boncsokját hadd tüzze
tornyod süvegére.

Ne bízz a németben,
nem segít meg vassal,
nem látod a királyt
horpadó sisakkal...

Veszítene Téged,
akár ravasz kanca
erőszakos ménnek,
nyakadba harapna.

Fiadat fojtaná
szikrázó szurokba,
marhádat hajtana
korbácsolt adóba.

Gyöngy-galléros nyakad
ha nem hajlik jóra,
ütteti a császár
fejedet, karóba.

Nőt, aggot, gyermeket
nem kímél, sem hadat,
Miklós, Virág-Vitéz,
rogyaszd derekadat.

A mi Urunk, Allah,
bölcsségre áldjon,
üzeneted viszem
alabástromtálon."

Zrínyi válasza:

„Mondd meg jó Uradnak,
Sziget földje drága,
nem búvó vadgalamb
népe, kapitánya.
Kegyelme csapdáját
tigrisként kerülöm,
várunk alá akár
nagyobb haddal gyűljön,

akkor sem adom meg,
rontson ránk erővel,
ne kupából vedelt
asszony-tipró göggel.
Ha a kerékforgás
úgy hozza, hogy haljunk,
vértulipán-ágyra
feküdni akartunk!"

Demirhám dül, nagy bíbor-rög feszíti szája zsákját,
Zrínyi szeméig röpteti bokát-verő palástját.
„Fegyvert!" a horvát fölkiált, a magyar visszhangozza,
a követek háta mögött a kapukat becsapja.

Vár alatt sok tarka csőként szpáhisüveg hullámszik,
mocsárt kerül a janicsár, könnyű kardja virágzik,
Dervis üvölt, szakáll-tajték omlik kaftánja sárga
hárm-as-csatjának gyöngyözött ékköves csillagára.

Topcsik teveször-zsákokat cipelnek, löport öntnek,
fojtják, – döngések tördelik a bogárneszű csöndet –
ruhájuk kormos pirosán tömővas kékje táncol,
szökőkútként szökken a por a gyorsak bocskorából.

Szulimán biborsátora a fényből fölragyogva
aransujtásos sisakján zászlókat bont suhogva.
Tábor fölött ősz nyírfaként lobog a vézna császár,
csuklója gyöngyöktől nehéz, prémmel-gyűrűzött lábszár

feszi a csizma bársonyát, turbánja kócsagtolla
rezeg gyémántrögből csiszolt kemény tündérmarokba.
Vijjog hada, föl-fölrepül, a várfalat csapkodja,
szurok köp kaján figurát pajzsokra, boncsokokra.

Készüljetez gyors keselyűk, a hullő-méreg tánca
kezdődik, habos vérdugók a levert koponyákba.
Bögnék a tarack-bivalyok, kőgolyók felröhögnek,
az Isten szája fölrepedt, ködbe köpte a Földet.

Deli Vid zúzza mellvasát nagy-lovú Kurt agának,
ahol hozzásújt hús-gödör tátong, a gyors halálnak
kutyái hörögnek, szívét tépik a lezuhantnak,
repednek dűzzadt csigolyák, csont-gyöngyei a nyaknak.

A fölesküdt sok vastorony: Farkasics, Novák, Dandó,
Novákovics, Orsics István markában ráng a rabló.
Szecsődi Máté, Sas-Vitéz, száz kőarcú legénnyel
röpköd, félholddá vert fejek copfja szakad. Hét éggel

vitatkozik a csont-gubanc, vinnyogva rogy a sárba,
átok-haboktól fuldokol, köp korbácsos basákra.
Egymás szemébe nyúl a vak, fölállna tapogatva,
visszahull, tört szemgödreit támadja hollók karma.

Az Almás tajtéket virít, roncs fűzfák fűbe esve
csillagra éhes polipok. A mocsár-hüllő melle
hulla-érmektől domború. Karóját mélybe húzza
a homály-ág közt verdeső, torkának vörös kútja

iszap-gombóctól feketül, Szulimán hova küldted
a rózsafákat nevelőt, üszök-bogáncsot ültet.
Földjére többé nem borul Kelet felé fordulva
szántóvetőd, sugártalan kukac-rejtegek a búza.

*

Hullik a fej, méreg forog a padisah-epében,
a sätormenny tűzben pörög, emelkedik az égen,
a turbánok köröskörül megtelnek mocsarakkal,
sikolt s lesújt száz örömlány lánglobbantó robajjal.

Zuhanj székedről Szulimán, Török Paradicsomba
hajits on át Kék Óriás, örök vigadalomba
keringj, tarajos fuvolák kísérlenek hét nászra,
várjon jéghideg háremed kardvirággal szórt ágya.

Halott a szultán, tündököl, pasái dombra tették,
sát ra előtt nagy seregén tartja a pompa-szemlét.
Nem tudja szpáhi, janicsár, hogy Ura földre dölne,
ha nem tartná palástzsinór a tróntámlához kötve.

Kürt körül hangos hegedűk, cirmozva fűzfaággal,
sípok, dobok, zászló sorok, meghintve tulipánnal,
a fény fehér hálón át ujjongva jönnek haddal.
Gyémánt-csótáros paripák homlok-borító vassal

táncolva hozzák nyergükön a páncélos basákat,
ontják a tarka fegyverest a bíborgyomrú sátrak.
A bégek buzogányain új vasgömbök ragyognak,
gulákban csiszolt kögolyók, hófehér földi holdak,

ágyúk, tarackok mindenütt, nem látni pázsit zöldjét,
ébenfafényű szerecsent követnek barna törpék.
Nagy boncsokok a trón előtt friss éggel csókolóznak,
két büszke beglerbég halad két oldalán a sornak.

Sziget, gyászoljon máglyatűz, készülj a temetésre,
leszel kőcsipkés ravatal a Sárkány kőkertjébe,
Zrínyi ölesd a paripát, aranyhordód nagy lángba
hullassa drága kincseid, a Menny Vihar Leánya

a Tejút sűrű sugarát zöld füst-ostorral csapja,
ne lássanak a csillagok, készülj kék alkonyatra,
töltesd a lőportornyokat, ha sisakjukra röptet
a támadó láng-méneket, engedjék ki a Szörnyet,

zabáljon pogány koponyát, a velő-kagylót zúzza,
legyen a leomlott torony az Angyal tüzes kútja.
Emeld súlyosabb kardodat, rézbordás-mellű pajzsod,
csukják zörgő rostélyukat nyesett-szakállú arcok.

Csipkével varrt dolmányzsebed, kétszáz arany mély fészke,
feszüljön, test-fosztó pogány, ha rádcsap, kopasz vércse,
lejtsen körül s temessen el, légy boldogsága fája,
selyembe csavart fejedet ölelje oltalmába.

Nyitassd a vastag kapukat, száguldjatok a hídra,
meghalt, elszáradt Szulimán, szél-sújtott császár-nyírfa.
Röptesd vasderes táltosod szegények Csillag-Álma
az aranyturbános pasa, Ahmet zöld zászlajára.

*

Utókor jöjj! – az árnyakat megfojtották a lángok,
az egymás szirmát csókoló füstszerű tulipánok,
mint fölvirágzott nász előtt, Zrínyi nagy lakodalmán
daloltak boldog igricek – dalolj, aranyborostyán-

ágot lengetve súlyosan suhogjanak a szárnyak,
az ünnep-szárnyak. Sátorok, a bársonypántlikákat
feszítse szél csákótokon, sörény, fodrokba tűzve
a mén nyakán, hol gyöngysorok futnak csillaggá fűzve,

csillogj, rézpikkelyes farok, varkocs-kötegbe fonva
csapkodj, váormot nem riaszt Szulimán csorba Holdja.
Ünnep-kiáltó kakasok szálljatok föl a Napra,
világhatalmú szárnyakon lobogjon Zrínyi kardja.

Eljött a nép, friss tábort út, a falak visszhangozzák,
nem veszhetsz, Nap-gyémánttorony vigyáz rád Magyarország,
arcod erdő-mező-virág, sorsod az erő fája,
a tékozló, ha visszajön, pihenni tér alája.

Lobogjatok tűzpántlikák, nyerítsetek vad mének,
tobzódjatok nagy rézdobok, gyökerezz örök ének.
Lányok, kemény lovászfűük, Almás jegenyés partján,
táncoljatok, mérkőzzetek, Ünnep-Óriás talpán

füstől a por, a gyöp szakad, döng Zrínyi lakodalma.
Nap s Hold kék tálcán gyönyört ad, mátkapárnak két alma.
A testvérnépek asztalát muzsika koszorúzza,
mint selymes-szirmú pipacsot a hozzáhajló búza.

Vén ágyúk feldörögjete, sokasodj boldog zászló,
magasodj bátor bástyafok, máglya-rózsát virágzó.
Oroszlán-pajzsos tornyokon konduljatok harangok,
menyasszonykendők lengjete, suhogjatok galambok.

Suhogjatok hű madarak. Földre boruló fűzfák
zöldelljen roppant szárnyatok. Napot-hevítő Ország.
Mindenség-szirtet őriző, vigyázd az Örök Lángot,
köréje ülni öltöznek aranykardú királyok.

Szívárványt nézni eljöttünk, Zrínyi jobbágy-hadával
köztünk mulat, a tamburák hujjogó furulyákkal
ujjongnak, ötszáz lantos jön, hullámzó hófehérbe
nagy Kőliliomkoszorú emelkedik az égre.

Az utolsó nap

1.

Az öregember nehézkesen húzta a lábát és lassú léptekkel, szuszogva ment felé a lépcsőn. A foga között olykor halkán nyögött is, a lépcsőket irgalmatlan magasra faragták a valamikori építők. A torony oldalába lőtt egyik résnél megállt, keze fejével végigtörölt verejtékes homlokán és káromkodott.

– Igazság szerint fel se kellene mennünk, – szólt vissza a vállá fölött a mögötte haladónak. – Az embergyereke úgy kilát itt mindenhonnan, akár a féreg a sajtból.

Nagydarab, öles termetű, holdvilágképű ember lépett melléje. Irtóztatóan kövér volt, tokája három függönybe ráncolódva takarta a nyakát. Arcának zsírpárnái közül piciny, de nagyon vidám disznószemek csillogtak elő. Nevetett. Kecskés György hadnagy híres volt arról, hogy a nap minden órájában, télen, nyáron, ha süttött, ha fűtt, szüntelenül harsogva nevetett. Bikamélységű hangja borivások nótázásain, harcizajon, ágyúdörgésen, mindenen túlhallatszott és ha csak nem aludt, betöltötte az egész várat.

– Aligha úgy nem járunk mi is, miként a féreg! Odakocogtat bennünket a szultán az asztal lapjához, aztán kihullunk ebből a sajttá luggatott várból és lesöpör bennünket a földre, hogy a papucs sarkával eltaposson.

Az öregember bosszúsán nézett fel a másik toronnyi magasságába. Szerette Szigetvárat és úgy vélekedett, hogy ha ő megteheti is, mástól nem illő ilyen vidáman és könnyedén sajthoz hasonlítani a rongált falakat.

– Velünk, többi féreggel hullik akkor kegyelmed is, hadnagy uram! – mondta és az ágyúgolyó szakította rést elhagyva megindult, hogy tovább huzigálja felfelé rossz lábát a lépcsőfokokon. A másik olyan fergeteges nevetésbe kezdett erre, mint akinek jobb tréfát mondani se lehetett volna:

– De hullok ám! Képzelve kigyelmed, Novák uram, amikor ezzel a nagy marha testemmel lehullok a felséges padisah elé, aztán odakiáltom neki: – Itt vagyok, öreg Szolimán! Gyorsan vétesd a fejemet, hiszen ezért kerülgetjük egymást Nádorfejevárá óta. Nekem nem sikerült, téged most megsegített a prófétád, hát nosza, gyürkőzzél neki! De széles bárd legyen ám, mert nekem a nyakam is két olyan vastag, mint bárki másnak...

Novák János megállt a szóra:

– Nádorfejevárá, Bjeligrád óta? Hiszen azt huszonegyben vette meg a török! Hány esztendőös tulajdonképpen, ha meg nem sérteném, kigyelmed?

Kecskés ismét csak nevetett:

– Ezeröttszáz utáni háromban pottyantott világra szegény asszonyanyám. Igen-csak megszenvedhetett velem, mert úgy mondta, már akkor is kétszerese voltam minden más csecsszópónak.

– Nem gondoltam volna, hogy ilyen közeli az életkorunk, – csóválta fejét a másik. – Én ezeröttszázbeli vagyok. Novembris elején lennék hatvanhat éves.

– Nem lesz, kapitány uram, nem lesz! – nyugtatgatta vidáman a fiatalabb. – Mint ahogyan én sem leszek karácsony napján hatvanhárom.

Nagyon tetszhetett neki a születésnapjaik elmaradása, mert újra nevetett.

Felértek az alaposan összelövdözött torony tetejére. Odafönn féltucat vitéz állt az oromzatok védelmében és szemlélgette mindazt, ami a városból, várból megmaradt. Köszöntötték a két tisztet, Novák Jánost, a fegyveres lovasság kapitányát és a népszerű Kecskés hadnagyot. Két ellentétesebb figurát elképzelni is bajos volt. A saskeselyű arcélű, mindig komor Nováknak már az öregapja is a Zrínyiek embere volt

valahol Horvátországban. Csáktornyán lakott a felesége és féltucatnyi unokája. Kecskés az egyik Balaton menti királyi várból kérezkedett Szigetvárra, egyszerűen csak azért, mert szeretett verekedni. A várbeliek megkedvelték örökös vidámságát. Aztán, amikor az egyik rohamnál nagy ordítás árán elzavart maga körül mindenkit, aki meg akarta gátolni, hogy a híres Ali aga feljusson a falra, végül pedig derékig ketté hasította a rettegett törököt: – rajongani is kezdtek érte.

– Na, Ormándi fiam, mozognak? – kérdezte a lovastiszt.

Egy zöldsüveges, felkötött karú Zrínyi-hajdú körülmutatott a várfalak tövén:

– A halottaikat hordják, kapitány uram!

A Nádasdy-bástya körül két tucat topcsi sürgölődött egy ormótlan nehézágút igekeztve állásba hozni. A romok között mindenhol a janicsárság süvege látszott, a hosszú, tornyos, fehér fejedők erdeje. A kövekre fektetett puskákkal, muskétákkal fedezték a halotthordókat. Felesleges munka volt, mert a belső várból alig-alig esett lövés. A török környékbeli parasztokat hajtott össze töltésepítésre, hullaszállításra és ha a mocsarat átszelő töltések hordásakor Zrínyi irgalmatlanul ágyúztatta is őket, most nem lövetett közéjük. Rengeteg volt a halott. Százával mozogtak a párok, akik felmarkolt rudakon, kópjanyélen az elesett törököket szállították a falak mellől. Ez a látvány Kecskést ismét csak féktelen jókedvvel töltötte el.

– Annyian vannak, hogy Allahnak elég dolga lesz, amíg mindnyáját a kebelére öleli, – vigyorgott.

A felkötött karú vitéz figyelmeztetően rászólt:

– Jó lesz ám ügyelni, hadnagy uram, mert hébe-hóba felpuskáznak ide.

A hadnagy vállat vont:

– Gondolod, hogy ekkora céltáblába, mint én vagyok, még a vak török is belelál? Nem félek én attól! Hatvanhárom év alatt nem sebződtem én csak háromszor, abból is egy a magam pisztolyából történt.

A többiek mosolyogtak, még a komor Nováknak is valami farkasmosoly féltére rándult a lecsüngő bajusza. Derút fakasztó volt elgondolni, hogy egy ekkora bivalyembert olyan irgalmatlanul hosszú idő alatt mindig elkerüljön a nyíl, a golyó és a fegyver éle. A törökök azonban felfigyeltek a tornyon felbukkanó tiszti süvegekre és ebben a pillanatban, mintha csak a szavára akart volna válaszolni, füstfelhő emelkedett odalenn és egy muskétagolyó csattant Kecskés mellett a falon. A hadnagy kövér arcát vörösre színezte a harag.

– Odanézz csak! Hát nem tudják ezek a kontyosok, hogy mi az illendőség? Add ide! – rivalt az egyik legényre, aki állványra fektetett csatakigyó mellett kuporgott.

Amannak szeme se rebbent.

– Mi az, tán siket vagy?

– Nem ért ez magyarul, horvát az istenadta, – mondta Ormándi.

Kecskés megismételte horvátul.

– Megtöltöttétek? – kérdezte, majd amikor ráhagyták, sokáig igazgatta a nehézkes fegyvert.

– Melyik ez, te? – tudakolta közben.

Az ágyúk, csatakigyók valamennyiének becsületes neve volt, nem is emlegették máshogyan.

– A Margit!

A kövér ember haragja már elfüstölgött:

– Na, jó! Akkor ez vitte le Aliportug fejét.

A nagyeszű portugál származású basa megöklöjének, aki a várat immár minden bizonnyal megvevő földsáncok alkotómestere is volt, Zrínyi annak idején öt dupla aranyat adatott. (Igaz, nemsokáig élvezte az illető, mert már másnap nyilvánvessző verte át a torkát.) Kecskés a tűznyiláshoz értette az izzó vaspálcát. Margit eldőrdült és a toronyban állók felordítottak:

– Talált, hadnagy uram! Talált!

A vaspályóbis a topcsik között csapott le és ketten vérükben fetrengve rogytak a sánckosarak közé.

Bármilyen lelkes volt is a kiáltozás, lefelé menet az öreg Novák a fejét csóválta:

– Nem örülnek igazán! Félnék!

Kecskés ránézett:

– Miért? Kigyelmed talán nem fél?

A másik hallgatott egy sort, aztán bólintott:

– Tudom, hogy meg kell lennie, de bevallom kigyelmednek, igen, én is félek.

A magyar tiszt ismét nevetett:

– Akkor jól van, akkor nincsen hiba, kapitány uram! Mert idáig azt hittem, hogy csak én, a magyar félek az úristen ítélőszéke elé állni. De ha most már mind a ketten félünk, magyar is, meg horvát is, akkor majd csak a prófétájához küldünk még egynéhány törököt, mielőtt magunk is a másvilágra térünk!

Érezhetően nagy kő esett le a szívéről és megkönnyebbült attól, hogy végre ki merték mondani, ami valamennyiükben benne lappangott, a halálfélelmet. Mert remény mostanára csakugyan nem maradt egy szikrányi sem.

2.

A kapuboltozattól balra, két nagyobb teremben zsúfolódtak az asszonyok, gyerekek és a betegek talán száz körüli számban. Szekcsőy Mátyás egy priccsefélén hevert, lábát pokróc takarta. Verejtékezett, rázta a sebláz és a szétzúzott két térde kegyetlenül sajgott.

– Bort adjál!

A felesége, magastermetű, fekete, lesimitott hajú asszony, megitta.

– Fáj, kedves?

Szekcsőy bólintott:

– Ég és sajog. De most már úgyis mindegy. Előbb kellett volna meghalnom. Valamikor az ostrom elején.

Az asszony keze megremegett:

– Mi lesz velünk?

Az embere hallgatott. Mindketten tudták. Az örvöngésig felbőszített török sebesült foglyot bizonyára nem hagy életben.

– Minek is kellett a bánnak azt a sok foglyot lenyakasztatnia?

Zrínyi már az első kirohanás után, amikor az elővárból kitortek az ostromlók még nem teljesen rendezett táborára, hatvan elfogott török fejét rakatta a falakra.

– Dombay Jankó miatt. Nagyon szerette az úr és igen fájlalta, hogy ott veszett.

Szekcsőyné keserűen legyintett:

– Dombay Jankó! Az a keshedt kosorrú, aki minden asszony szoknyáját igyekezett megkörnyékezni! Sosem szívtetem, de most már nyugodjék. És később? A többi fogoly is az ő halálát megbosszulni pusztult?

Erre a férje sem tudott válaszolni. Mintha Zrínyi csak tetőzni akarta volna rettegett híret a törökök előtt, sosem látott módon kegyetlen volt. Amikor az Újváros felgyújtása után éppen ő, Szekcsőy csapott vissza a lovasokkal, kétszáz aszabot hoztak be. Egy fertály óra múlva mind lilára torzult arccal, kötélén lógott a falakon. Mászor sem lehetett sok irgalmat várni a töröktől, de ennyi vérengzés után minden bizonnyal semmit. Zrínyi keserű dühvel igyekezett, hogy ezrek kísérjék a másvilágra és senki ne meneküljön, aki a kezébe került.

– Mi lesz velünk, Mátyás? A gyerekekkel?

Rekedt volt a hangja, amikor végre válaszolt:

– Rabul estek, Anna!

Tehetetlené bémúlt testén végigfutott a vad indulat. Daróczy Anna, a felesége, az öt gyerek ellenére is szálegyenes, karcsú derekú, szemet gyönyörködtető asszony volt.

– Vedd el az életünket, Mátyás! Én nem akarok...

A férfi összeszorított öklén fehérre feszült a bőr.

– Isten ellen való volna, kedves! És a gyermekecskék?
Az öt gyerek ott pihent a lábuknál, a földre vetett takarókon, bőrökön. Aludtak. A legnagyobbik nyolc éves volt. Lányka.

– Ne kívánd ezt tőlem, lelkem...

Hosszan hallgattak. Aztán a férfi:

– János öcsémnek írjál váltságért. Meg apád uradnak is. A házat, ami anyámtól maradt Sárváron, adják el. A jószágot is. Mindenünket tegyék zálogba.

– És te, édes uram?

Szekcsőy résnyi keskenyre húzta össze a szemét. Nem szólt. Alig hetekkel elhangzott szavak emléke tolult elő a gondolataiban. „Kívánunk... eme végső szűkségre szorított édes hazának hűen, állandóan, derült arccal, vérünk ontásával és ha a sors úgy kívánná, halálunkkal, fejünk elvesztésével szolgálni.” Az eskü szavai, amivel hitet tettek a bánnak Sziget védelmére.

– A ládában van a másik pisztolyom. Az a Hispániából való, ezüst veretű, amit a tirhali béggel való csatában nyertem. Adjad ide mellém, meg port is hozzá! Anna és ölmet. Nekem itt kell bevárnom őket...

3.

Szerecsen Márk olyan zord merevséggel, szinte kövé keményedve állt meg az ajtóban, hogy a vak is láthatta, cseberszám dönthette magába előzőleg a bort. Karcsú, asszonyigézően széparcú ember volt. Még ahogy így, vérbeborult szemmel támogatta az ajtófélfát, most is jólesett ránézni. A bal kezefején kötés, a dolmánya szakadt.

Percekig állt szótlanul és úgy bámulta az olajmécsek, meg két, tartóba szorított fáklya fényében világító termet, mint aki túl lát a falak kövén. Végül feleszmélt és odabiccengett Szekcsőyéknek.

– Margit? – kérdezte rekedten.

Az asszony a másik fal szegletében lévő lócára mutatott. Szőke, varkocsba font hajú fiatal nő pihent ott, az arca alá húzott két tenyérrel, mintha imádkozás közben szunnyadt volna el.

– Elszenderedett.

Szerecsen Márk négy bizonytalan lépéssel odament a lócahoz és letérdelt az asszonya mellé. Féléves házasként voltak.

Talán tíz percig kuporoghatott ott mozdulatlanul, amikor Vokicsevicsné, az egyik horvát vitéz anyja, észrevette a lóca alatt töcsává terebélyesedő vért. Sikoltása készenként hasított:

– Vér! Vér! Gyilkos! Megölte a feleségét! Gyilkos! Örséget! Gyilkos!

Szerecsen Márk révülten, üveges szemmel állt fel a holttest mellől. Kezében a hosszú, keskenypengéjű törőről csepeggett a vér.

– Megöltem – mondta csendesen. – Nem szenvedett semmit. Nézze néném, milyen békés! Álmában ért a túlvilágra.

De az öregasszony tovább sikoltozott. Hetek óta ömlött már körülötte a vér, töröké, magyaré, horváté, de ez más volt, iszonytatóan más. Feleséggyilkosság a várbán, ahol ostrom idején egy elemelt ónkupa is a bakókézre juttathatott bárkit. Kiáltózása betöltötte a termet, felriasztotta az alvókat, hangja kihatolt a kapubolt alá. A többi asszony dermedten nézte a véres pengét, de nem csatlakoztak a sikoltozóhoz.

A kapuból Orsics Sztévó jött be, négy fegyverrel. Az öreg horvát nemes megállt a békésen fekvő holttest mellett. Szerencsenné valóban aludni látszott, csak a lóca alatt növekedett egyre nagyobbra a vértócsa.

– Mit te tettél, ember? – kérdezte tört magyarsággal és a még mindig mozdulatlanul álló férfi vállára tette a kezét. – Bűn van ez, isten elleni bűn.

– Az én asszonyom nem lesz basák kurvája! – ordított fel váratlanul Szerecsen és a lába elé csapta a tört. Mindenki hallgatott és Orsics Sztévó is csak nagysókára szólalt meg:

– Hitet tettünk, reglama alatt vagyunk. Velünk kell jönnöd Zrinski úrhoz!

Zrínyi hátradőlt az alacsony támlájú széken és két öklét az asztal lapján pihentetve, hosszasan nézte Szerecsen Márkot. Bólintott:

– A te feleséged nem lesz basák kurvája, azt mondd, fiam?

Szűrös, fekete szeme volt, búbajosoknak meg igen erős akaratú embereknek van ilyen. Máskori vad haragralobbanásainak most szikrája sem látszott. Inkább egy-kedvűnek tűnt, megértőnek és egy kicsit szomorúnak is. Kedvelte ezt a húszegynéhány éves fiatalembert, aki im, most feleséggyilkossággal készült a halálra.

– Szánlak, fiam! – mondta. – Kívánom, hogy megbocsássa neked, amit ellene cselekedtél. Odafönn majd találkozhattok. Holnap reggel te állsz a Baba ágyú mögé, amikor rájuk törünk. Eredjél, elmehetsz!

Szerecsen meghajolt és szótlánul kifordult az ajtón. Tartása még mindig merev volt és lépte, akár a holdkórosé. Orsicsnak, aki szintén kifelé indult, utána szólt a bán. Vele horvátul beszélt:

– Te várjál még, bátyám uram!

Aztán, amikor Szerecsen mögött már bezárult az ajtó, folytatta:

– Sok ilyen van?

– Nincsen. De Szekcsőyné asszony kérte az urát, hogy oltsa ki az ő és a gyerekek életét.

– Megtette?

– Nem. Szekcsőy katolika hiten lévő, istenfélő úr.

Az öreg horvát katolikus volt és bár Zrínyi nem tűrt a várban semmilyen vallási súrlódást sem, most nem állhatta, hogy oda ne döfjön a szerinte pogánynál alig valamivel különb lutherosoknak, akikhez Szerecsen is tartozott. Zrínyi kézlegyintéssel söpörte el magától az érvet.

– Szegény Szekcsőy és ez a Szerecsen is derék, vitéz ember. Nem érdekel a hitük, isten majd dönt közöttük. És a többiek?

– Ketten-hárman, ámbár csak lopva, tenyér mögött szót ejtettek a megadásról.

Zrínyi nyugalma egy szemvillanás alatt eltűnt. Ökle alatt reccsent a nehéz asztallap.

– Torkonverni! A legkisebb szóra torkonverni! Ágyú elé köttetem, aki megadásról, a pogánnyal paktálásról sutorog! Felesküdtünk tán, vagy sem?

– Felesküdtünk, uram!

Orsics ötlovas főlegény volt már akkor is, amikor Zrínyit először vitte hadba az apja, ismerte a bán fékevesztett indulatait.

– Rajtuk lesz a szemem, uram! – mondta csillapítóan.

– Rajtuk legyen. Isten kegyelméből ötvenhat esztendeje tiprom ezt a sanyarú földet, negyven éve forgok a mezőkben a pogánnyal, de ha eddig nem alkudtam velük, eztán sem fogok!

Orsicsnak soha életében nem jutott eszébe félistenként tisztelt ura tetteinek helyességében kételkedni, hát egyetértően bólintott. Zrínyi lassan megenyhült:

– A betegek?

– Megvannak, de erősen szomjúhoznak. Nincs víz és étel sincs sok.

– Azt magam is tudom. Bort adass nekik, amennyit akarnak. Minden borom ott van az öreg torony alatti pincében. Bort a többieknek is, de csak annyit, hogy le ne részegedjenek. Reggel, aki fegyvert tud emelni, annak harcolnia kell!

– Úgy lesz!

– Most elmehetsz, bátyám!

Orsics az ajtóban megállt:

– Nem jössz ki közéjük, uram? Sokan óhajtanák látásodat...

– Most nem. Előbb önmagammal teszek számadást. Egy fertályóra múlva jöjjön be Cserenkő és kérem akkor Juranics és Alapi urakat is.

Juranics, a király zászlótartója, és Alapi, Zrínyi unokaöccse esztendők óta utálták egymást. Most fenn álltak a falon és csodálkozva érezték, hogy minden látható ok nélkül, de enyhült közöttük a feszültség. Alapi, kis, vézna, de rendkívül szívós, gyérhajú fiatalember, szólalt meg először.

– Nem mozognak!

Juranics vállat vont:

– Minek igyekezzenek? Kezükben vagyunk.

Lenn, a török táborban, műezzinek kántáltak. A falak alatt még mindig a hullahordók jártak.

– Mennyien veszhettek oda?

– Ördög tudja! Miklós úr huszonötezerre teszi a számukat.

– És tőlünk?

Juranics mosolygott:

– Már ne neheztelj, de okos kérdéseid vannak, öcsémuram! Idebenn most háromszázheten vagyunk fegyverfoghatók. Nyugodtan úgy számolhatod, hogy mindannyian egy napot élünk. Augusztus ötödik napján pedig még két és fél ezeren voltunk.

Alapi nyelt egyet:

– Igaz! Ez lesz a bátyám első vesztett csatája.

– Ha a német időben indul, nyolcszázzal többen lehettünk volna, – vélekedett

Juranics.

– Annak a nyolcszáznak, aki kívül rekedt, nem sok kárát láttuk. Még a hátukat sem szívesen nézem, nem hogy együtt verekedjek velük. Így, magyarok, meg horvátok, jobban meg voltunk együtt. De azért...

– De azért jó lenne élni, ugye?

Mind a ketten mosolyogtak:

– Jó!

Furcsa dolog volt ez. Aki évek hosszát, vagy éppen egész életében a hadak útját járta, az tudván tudta, hogy a szerencse forgandó, a török nem játszadozó gyermek és van vitéz kardforgató, lesvetéshez értő, kemény katona ott is éppen elég. Más volt azonban tudni, hogy mindenkit érhet baj, de hónapszám, nyeregben, harcban, portyában azért igazában nem számolni vele; és ismét más most, amikor százezer az egyhez lehetett valakinek az esélye, hogy átvágja magát a török táboron.

– A bakóra várónak lehet ilyesforma érzése – mondta Alapi –, amikor várja az utolsó hajnalt.

– Nem próbáltam, de alighanem. Csakhogy, aki a fővesztésre vár, annak a kezébe már nem adnak kardot.

– Mi sem sokra megyünk vele, – csúszott ki Zrínyi unokaöccsének száján.

Juranicsban ismét feltámadt az ellenszenv. Egyszer, vadászaton, a kicsiny ember lassan, kegyetlenül és észrevehető gyönyörűséggel taszította a sebzetten heverő szarvas torkába a gyilkot. Örömet okozott neki az állat szenvedése. Juranicsban akkor kelt először az érzés, hogy bármennyire vitéz, sokszor eszeveszetten vakmerő is Zrínyi Margit fia, a lelke mélyén tulajdonképpen gyáva. Nem szerette Alapit és amikor másfél hónappal az ostrom előtt Papratoviccsal, Verebályivel és Kobács Milossal olyan eredményesen ütött rajta a pécsi törökön, akkor sem tudott őszinte szívvel kezdet rázni vele.

– Nem sokra megyünk? Meglehet! De azért illendőbb a magunkfajtának ilyesformán veszni, mint valahol a gályákon húzni az evezőt.

Lementek a közhajításnyi várudvarra. Alapi csak ott válaszolt:

– Illendőbb, igaz.

Az udvaron két-három aprócska tűz égett. Körülöttük emberek heverték, néhányan bográcsokban főztek, mások húst sütöttek. Juranics megállt az egyik csoportnál:

– Tán csodatévők vagytok ti, hogy vizet fakasztottatok itt a főzéshez?

Egy csüngőbajuszú, félszemű horvát nagyot nevetett:

– Bor ez, uram! Nem víz! Bort méretett a bán, abban föl a húsunk! Kóstold meg magad is!

Kihalászott a kése hegyével egy húsdarabot és nyújtotta Juranicsnak. Az elvette és megízlelte:

– Király asztalára való! – mondta elismerően.

A tűz mellől megszólalt egy keserű hang:

– Király asztala? Az most valahol Győrben van uram! Ahelyett, hogy itt lennel!

A két úr odább lépett. A Győrben gyülekező királyi hadakról mindenki tudott és most már arról is, hogy ha csak csoda nem történik másnapra aligha érnek ide. Csodák pedig a végvári életben ritkán szoktak történni.

– Milyen békésen megférnek egymás mellett, – szólalt meg Alapi. – Pedig nem egy nemzet fiai!

– Miért, öcsémuram? Mi talán egy nemzet fiai vagyunk? – válaszolt Juranics.

Szembefordultak egymással. A horvát fejfel magasabb volt a magyarnál. A kis ember egyszerre szókimondó lett:

– Megfértünk, ahogy mondod. Végtére is nem vagyunk surmó jobbagylegények, hogy késsel a csizmaszárban böllenkedjünk egymással. De azért igaz lelkedre, te sosem kedveltél engem, uram!

Juranics nem tiltakozott:

– Nem kedveltelek, Gáspár öcsém! De gondold, hogy immár sok helye van ezen töprengeni? Meg aztán, te sem igen véltél szíved szerint valónak engem ...

Alapi elismerte:

– Nem. De most már, hogy ilyen közös csillag alá fordult a sorsunk, megengedj érte bátyám, ha valamikor ellenedre cselekedtem!

Amaz a vállára tette a kezét:

– Te is bocsáss meg, ha van szememre vetni valód, édes öcsém!

Kezet szorítottak.

6.

Amikor híre jött, hogy a nyolcszáz emberből álló német segélycsapat csak Csurgóig jutott, Zrínyi valóban nem nagyon bánkódott értük. Az is időbe tellett, amíg a várban rekedt egyetlen németről, Schaftenberger Fridrikről elismerte, hogy ember a talpán. Nem szeretett németekkel együtt harcolni. Azt meg mindenkinél jobban tudta, hogy a horvát–magyar várórség közt a magafajtnak gyerekjáték fegyelmet tartania, de ha németekkel is tetőződik a létszám, akkor óhatatlanul mindennapos lesz a torzsalkodás. A tizennégy Bécsből jött ágyúnak azonban örült és jó hasznukat is látta. Szulejmán negyvenkilenc napig jött Sztambultól Belgrádig, bőven elég ideje maradt tehát, hogy az ágyúkhöz elegendő löport őrlessen meg hozasson. Nyolcszáz mázsányi volt a kazamatákban, amikor elkezdődött az ostrom és a fele még most, az utolsó napon is megvolt. Szigetvárát jószerivel még hónapokig tartani lehetett volna, ha ...

– Ha nincsen a szárazság és nincsen Aliportug, – mormolta félhangosan maga elé Zrínyi és felállt asztala mellől. Nehéz léptekkel rötta végig a szobát.

A szárazság évtizedek óta nem látott módon szikkasztotta ki a mocsarakat, a vár legfőbb védelmi erejét, ami máskülönben bevezetlenné tette volna. Aliportug pedig ... Aliportug sajnálatos módon nem tudott elesni az ostrom legelső napján. Zrínyinek még most, az utolsón is felforrósodott a vére, ha a portugál basára gondolt. Magyar földön még soha ember nem hányatott olyan gyorsan és olyan magasra töltéseket, mint ez a renegát. Nem számított neki az ember, ebből a materiából volt a keze alatt bőségesen elég. A töltéshúzásnál egyformán hullott török, tatár, arab, perzsa és rabmunkára hajszolt magyar, de amikor mindennek ellenére a földhányások koronája már a falak szintje fölött járt, a Zrínyinél sokkal kevésbé tapasztalt katona is tudhatta, hogy nem lehet tovább tartani a várat. Mennyien hullhattak el?

Az óvárosi rohamnál legalább hatezren. A következő öt napban hét roham volt. ezekben ötezren, köztük másfélezer janicsár. De aztán elesett az Óváros és ottmaradt Bathay Péter, Deák Balázs, Győry Mátyás, Bosnyák Máté, Gerdey János és annak a derék Szekcsőynek is golyó zúzta szét mind a két térdét. A török ezrekben számálhatta a veszteségét, neki névszerint kellett, mert minden egyes név fegyverfogható, harcedzett katonát jelentett. Ottmaradt még háromszáznyi közvitéz is, de igaz, hogy tízannyi török. Akkor már tudta, hogy nincsen menekvés és nem is akart megmenekedni. Az idő tájt díszítette kétszáz elfogott aszabbal a várfalakat.

Dandó Ferenc kitörésénél levágtak kétszáz másik törököt, köztük Bulug és Juszuľ basákat, de elesett a mindenki által legyőzhetetlennek hitt medveerejű Radován. Augusztus huszonnegyedikén elkészültek Aliportug töltsései és két nap múlva összeomlott a délkeleti bástya. Ezer török maradt a falak alatt és ismét felkötöttetett egy aqát, akinek önkezelével tépte ki markából a már-már kitűzött biborszínű, lófarkas zászlót. Harmadnap ismét ezer török, de velük pusztult teremhegyi Bika András is. Ekkor Szolimán már ásatni tudta a falakat. Póki Györgynek, Medve Benedeknek a lába alatt nyílt meg a föld és kénnel kellett füstöltetni az alagútban rejtőző törököket.

Szeptember ötödike volt a védősereg legfeketébb napja. Amikor, ma sem tudja senki, hogyan és miért, a páncélház a levegőbe repült és utána mindenhol áradt az ellenség, hatszáznál többen veszték el a védők közül.

A császár győri serege, talán hatvanezer ember, pedig nem mozdult. Salm gróf, Komáromban, nem mozdult. A kiküldött pribékek, Zrínyi kémei, úgy hatoltak át a török táboron, akár a kés a vajon, de csak biztatást, ígéretet, cirkalmazott szöfűzésű leveleket hoztak. Még csak egy portyázó csapat sem indult, hogy nyugtalanítsa az irgalmatlan nagyságú török hadat.

– Örülnek, hogy ittveszek. Lemondtam már a horvát bánságról, visszadobtam a tárnokmesteri tisztet, nem vagyok, csak szigetvári várkapitány és azok ott, örülnek, hogy ittveszek!

Zrínyi gyűlöködve gondolt a púderozott parókás német tisztekre, kőverre hizlalt lovaikra, holdvilágképű katonáikra, mindenkire, akinek csak taktikai manőverezés, magas politika, de nem húsába-vérébe vágó élet-halál harc a török elleni küzdelem.

Kinyitotta az ajtót és a szolgáját szólította:

– Cserenkó!

Az udvar végéből hallatszott a válasz:

– Igenis, nagyuram!

– Juranics és Alapi urakat hívjad! Szólani kívánok velük!

7.

1566. szeptember 7-én, amikor a belső vár falairól eltűnt az őrség, a törökök ezrei tódultak a kapu felé. Szulejmán ekkor már holtan feküdt a sátorában, de se ő, se a basák: Ferhád, Ahmed, Musztafa, vagy Kilun, az egyiptomi nem gondolta soha komolyan, hogy Zrínyi oglu, szépszerével, hitre, vagy az erőnek hódolva önszántából feladja a várat. A fedett kapuhíd mögött recsegett a torlasz, hallani lehetett, amint a várvédők szabaddá igyekeznek tenni az utat. Agaságot ígértek Zrínyi kézrekerítőjének, janicsárok, aszabok, szpáhik, a tatár hordák martalócai, sőt még az ágyúkat kiszolgáló topcsik is rendeletlen összevisszaságban rohantak a kapu felé, melynek két szárnya most hatalmas dörrenéssel zuhant a földre és mögötte előbukkant Zrínyi maroknyi serege.

Az első halott magyar volt. Szerecsen Márkot, aki sápadt arccal állt a hidra szegezett ágyú mögött, a homloka közepén találta az egyik szpáhi golyója. Horváth György ugrott a helyébe és az ő kezétől dördült el a lövés. Zrínyi szöggel, láncokkal, vágott ólommal töltötte az ágyút és egyetlen pillanat múlva tiszta volt a híd.

Aki negyven év harcaiban, a legindulatosabb, dühtől forró tusákban is tiszta fejjel, hideg szemmel osztotta a halált, Zrínyi most nem törődött vele, hogy kinek rohan. Pajzzsal a karján, pisztollyal a kézben, jobbáiban legrégibb kardjával szágul-

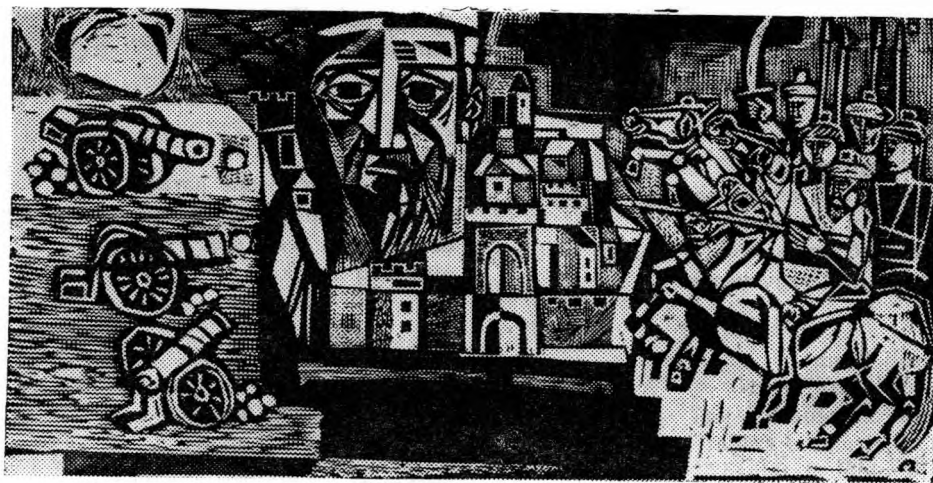
dott előre. Mögötte Juranics, az ország zászlajával, aztán a többiek: Papratovics, Cháki, Kobák, Patachich, Bajomi és a háromszáznyi védősereg.

– Jézus! Jézus! – harsogott egy percre, aztán mindent elnyomott a törökök Allah ordítása.

Nem jutottak messzire, átverekedésről, a táboron keresztül törésről szó sem lehetett. Volt akiben csak most világosodott meg, hogy Zrínyi komolyan nem is gondolhatott erre, hiszen a megmaradt néhány lovat, köztük Pervánt, a maga arabs hátasát, hátul hagyta az udvarban. Tíz lépésnyire a hídfőtől Zrínyi pisztolylövéssel leterített egy janicsáragát, aztán karddal küzdött tovább. Kék mentéje, drága boglárral ékített süvege rövidesen eltűnt a harcolók forgatagában.

Juranics karnyújtásnyira esett el a várkapitánytól. Cserenkót letéperték és megkötözték. Orsics Sztévónak kirántották a lábát és már a torkán volt egy szpáhi kése, amikor Hasszán aga – aki valamikor négy évig a rabja volt – megmentette a haláltól. Alapi a zúrzavarban visszaverekedte magát a várba, szolgáruhát öltött és megmentette az életét. A török negyedóra leforgása alatt belül volt a falakon, Sziget ostroma tulajdonképpen a belső vár hídja előtt és a kapuboltozat alatt ért véget. Szekcsőy az első berontó töröknek az arcába lőtt, a második betegágyában handzsárral vágta le a fejét. Daróczy Annát megkötözték és soha többé nem került elő Kisázsia rabszolgapiacairól. Ormándi János rabul esett és apja egykori katonáját csak tizenöt évi fogság után tudta kiváltani Zrínyi György.

Szigetvár őrseregének utolsó két halottja a saskeselyű arcú Novák kapitány és a kövér Kecskés György hadnagy volt. A két öregember átküzdötte magát a toronyig és még másfél óra hosszat védte a szűk lépcsőfeljárót. Kéttucatnyi halott feküdt előttük, amíg vérben egymásra borulva földre zuhant a magyar és a horvát vitéz.

JÓZSA JÁNOS rajza

TISZTÍTÓTŰZ

(Részletek)

XXVI.

Hajnal felé
„Vigyázz”-jelet
fújt a kürt a bástya felett,
aztán később „Megállj!” ... „Vissza!” –
jellel a futókat
újra visszahívta.

„Nem támad az
sehonnandrul, –
bajszát nyalja, mint az kandur, –
jó szöröncsét kíván nekünk, –
az ü utja görbe, –
arrább illant Győrbe!”

A nyugati
tócsák medrén
nyakig sárban kúszott egy rém
és a komor, felsötétlő
sáncdomb felé tartva
vergődött a partra.

„Véle vagynak
külhoniak,
olasz grófok, frank hadfiak,
lovasurak, paszomántos
úrbai sok hadnak, –
százezeren vagynak.”

Vastag iszap
borította.
Magyarul szólt, halkán, lopva,
együtt zihált, fújt, suttogott
a hajnali csenddel:
„Én vagyok itt, ... Gergely!”

„Parádébul
gyöttek egybe,
nincs egynek se harci kedve.
Miksa királ Bécsöt fétti
az kapuján ülve, –
semmi nem tell tüle!”

Zrínyi elé
loholt nyomban,
az fent állt a bástyaromban
és hálásan feltekintett
a derengő égre:
„Nó lám, itt vagy végre!”

Zrínyi mellén
sóhaj szakadt,
hideg csömör, ordas harag,
– amely néhány végső remény-
bárányfelhőt vert szét –
ülte meg a lelkét.

„Hirőlj fíjam!
Beszéjj! Szólj már!
Urunk öfölsége hol jár?
Nyisd ki már a szádat!
Mely oldalról támad?”

Döngő, dühös,
nagy léptekkel
a sánc legvégére ment el.
Szemöldöke szörkigyói
meg-megvonaglottak,
összeakaszkodtak.

Lelke mélyén
hangok szóltak,
hangjai a megcsúfoltnak:
„Mi vagyok én az királnak?
Ki kapcáját foldja?
Senki? Sömmi? Szolga?”

„És mik vagyunk
mink minnyájan?
Magyar hon? Vagy német állam
amér halunk? Hát az királ?
Ha már rajt az marka, –
mér nem védi, tartja?”

„Hát az pórnép?
Hát az jobbágý?
Böcsülettel tögye dolgát?
Vitéz lögyön, ha az királ,
– itt az bizonyítvány! –
...szószögő és hitvány!”

Így háborgott,
erős melle
zihált, mérget fújt lehelve.
Most az égre meredt: „Uram!
Azmit az sors elvött, –
aggýál segödelmöt!”

Buzgó imát
mondott sügva,
de az ima égi útja
megszakadt, – egy ostromágýú
láncot köpő szája
mondott áment rája.

Elvíjjoztak
Zrínyi mellett
a láncok, a széles mellet
kihántották páncéljából,
szinte bőrét érték
s lenyúzták a vértjét.

Két bástya közt,
sáncközepén
most szakadt le a föld éppen,
Medve Benkét, Póki Györgýöt
mély gyomrába nyelte
a pogányok verme.

A leomlott
horpadásra
hangyazizegéssel mászva
gomolygott fel a turbános,
ádáz török csorda
pajzsot, kopját hordva.

Gyura Máté
hadnagy negyven
vitéze állt velük szemben,
– mintha minden török egy-egy
búzakalász volna –,
karddal kaszabolva.

De most Mátét
öt-hat pogány
körülfogta, – ő szaporán
védekezett, hanem azok
dárdahegyet szegve
gyültek közelebbre.

Zrínyi Miklós
szablyát rántva
loholt át a dúló sánkra;
Maga is a vasak közé
szorult, vívott, hajlott,
forgott a jó bajnok.

Kezében a
véres penge
felvillámlott sírva, csengve
s mind a hatot – rongýéletük
gyertyalángját oltva –
sorra kaszabolta.

Máté hadnagy
riadt, halvány
arccal téblábolt a balján.
Vállonfogta: „No te legény,
mi van?” – érdeklödött –
„Egybe van a bőröd?”

Elbaktattak
karonfogva;
Az egyik egy asszony foglya,
szelíd, sápadt ifjú, – ennek
lágý érzelmek verték
béklyóba a lelkét.

A másik meg
kemény, büszke,
vérmes férfi, – ez kiúzta
szívéből az alázatot
s nem fog többé holmi
füttyre meghajolni.

Férfi, kinek
az élete
bajjal volt és vérrel tele
s most már egész Európa
és a haza gondja
dacos vállát nyomja.

XXVII.

Késő estig folyt a csata,
ágyu dörrent
kongva fönt, lent;
Füstgomolyban pislá kanóc
kráter lángja
szikrát hányva
villogtatta fel a vérző
csataképet,
hullaréteg
hevert puhán és halnikész
élők talpa
tiprott rajta.

Elrohantak kormos füstben
kardot vonva
bamba, lomha
dzsidásokat kaszabolva,
éles, görbe
szablyát törve
és tisztára leseperték
fenn a gátat
ők, a bátrak
aztán mellet mellre hajtva
s vállra vállat, –
úgy ziháltak.

„Bán úr! Bán úr! Errül gyűnnek!”
„Nem vagyok bán! – Ez hivatalt
rég letöttem! – Nohát ünnep,
erős vígság lősz az kardnak, –
csak gyűjjenek, hogyha vélem
összekapni itt akarnak!”

„Kapitány úr!” – sikította
egy lányka – „... Fönt zászlót vonytak
az bástyánál magos botral!”
Zrínyi lódult, Kobák szintén.
Zászlót téptek, megtiporták
rúdját messze penderítvén.

Zrínyi körül Kobák Miklós,
a hű szolga
forgolódva
dajkált vértet, páncélinget,
ráccsal csapott
vassisakot,
vaskesztyűket, szép címeres
acélpajzsot,
ijjat ajzott,
cifra kézi pisztolyt fojtott
s tette dolgát,
mint a szolgák.

Aztán sebtén a sánc feltúrt
külső talpát
megrohanták
huszonketten, elül Zrínyi,
közbül Kobák
csiholt kovát,
volt öldöklés, – három bevájt
kígyófészket
elintéztek,
fúró férgét, a törököt
szűrő kardra
felszurdalva.

„Jó vitézöm, – páncér vértöt
nem vőszök, hisz azon által
sok dárdahögy sokszor sértött.”
– mondta Zrínyi úr rekedten –
„... Nő meg itt a harcba inkább
lögyünk egyformák mink ketten!”

„Fuss Zrínyihöz! Győjjön, lássa!”
– üvöltöttek egy asszonyra –
„... Lerogyott az pécsi bástya
mély verőmbel! ... Itt az lukja!
Siessön, mer mán ez lukból
sok pogány az fejit dugja!”

Körülfogták az üreget,
markuk kardot,
nyársat tartott
és döfködve szúrtak, vágtak
piszkaheggyel,
de volt fegyver
másfajta is, – égő csóvát,
rőt parazsat,
izzó vasat
szórtak, löktek káromkodva,
lótva-futva
le a lyukba.

Tizenhárom véres hadfi
feldübörgött a bástyára
török torkot elharapni
pokolkapu köré állva.
Zrínyi Miklós volt az egyik,
Magyarország katonája.

Leugrott a tölcser lejtős,
omlós partján, –
ott lenn tarkán
nyüzsgött színes turbán, ködmön, –
csontot szabva
dúlt a szablya,
hullt a török, **de a holtak**
halma felett
újabb fejek
ágoskodtak, melyekkel még
mindúntalan
sok munka van.

„Hé! Puskaport az nyakukba!
És kénküvet!” – üvöltötte
Zrínyi és most tizen futva
gurigáztak – egy se kókadt –
kétakónyi kénköves és
puskaporos fahordókat.

Most a verem véres partját,
görbületjét
körülvették,
puskaporral, sárga kénnel
szélét, hosszát
jól megsózták.
Böfönt, lobbant a szürke por
piros lángja;
Embermáglya
sült, majd kéklő kénláng lepte
be a vermet
és sistergett.

Menekült a patkánygárda,
velőtrázó üvöltéssel
hasoncsúszva bújt a sárba, –
bőrén a kén kék parázsa,
a rásülő tüzes vámpír
tapadt, lobbant a húst rágva.

Háncskosárral földet hordtak
körbe-körbe,
a gödörbe
s már futottak át a másik
bástyáromra
szívdobogva.
Így küzdöttek még két napig
kardvasakkal
éjjel, nappal,
étlen, szomjan, álmatlanul,
rémülettel,
tátott sebbel,
rogyadozva sárban, porban,
vérben, füstben,
ronggyá nyűtten.

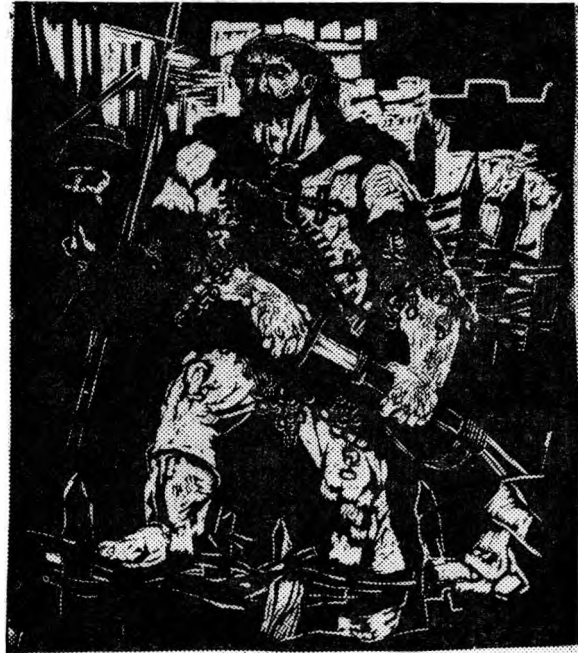
„Édös nagyúr! Az föld alatt
ég az pokol!” – kiáltottak –
s máris dőltek a földfalak.
A sárból is bugyborékkolt
egy üvöltés: „Kapitány úr!
Az álgynuknál fönt a félhold!”

A részeges Tiski Menyhárd
és még egy két
hadfi tettét
dicsérgetik a krónikák.
Nyolcvan török
ott hősködött
a póznánál. Most Zrínyi úr
ugrott oda, –
égi csoda
történt, – győztek! – Szolimánra
örök szégyen, –
... huszonnégyen!

Számukra most csak egy cél volt,
hogy pusztuljon a bástyáról
rudastúl a gyűlölt félhold.
Mindhiába védte nyolcvan.
A letiprott félhold roncsán
mind ott hevert felkoncoltan.

A nyugati sánctombokon
újra itt-ott
vulkán nyílt.
A leomló göröngy helyén
olthatatlan
tüzes katlan
lángolt fel. Ott lenn a fából
ácsolt vázak
felszikkasztak,
a boronák, megtartói
a földboltnak
leomoltak.

„Bizzunk jó úr!” – szólt egy öreg –
„Miksa királ seregöstül
mán hamarost idegyöhet!”
... Zrínyi mellét teleszívta
s felüvöltött szívbőljövő
káromkodást kanyarintva.

MÓRÉ MIHÁLY *rajza*

A kék hegyek kapitánya

(Részletek)

I.

– No, vén tekergő? Van-e kedved egyet csavarogni? – fordul Zrínyi Hajdúpajtáshoz. – Lenne egy nehéz út.

– És pedig?

– Győrbe kéne menni.

– Hol van a varázsló?

– Miféle varázsló?

– Hát aki vadlúddá varázsol, hogy innen ki tudjak repülni! – Hojzics Iván boldog volt, hogy a két hete tartó ostrom óta most először, elmosolyodott Zrínyi. Így hát tovább játszott: – Látom, a császárhoz akarsz küldeni. Azt szeretnéd, ha megint imádkoznék érted, ugyi?

Nikola megrázta ősz fejét:

– Inkább azt szeretném, ha tíz méterről nekifutásból szétrúgnád a Miska ülőkáját!

– Ha nem lesz hely nekifutásra, boldogan megrúgom állóhelyből is! Hanem hallod-e, Niki! Kifele még csak kimegyek innen, de hogy fogok visszajönni? Irtó nehéz mutatvány lesz. Mennyivel egyszerűbb lenne, hogyha te is velem jönnél? Az üzenetedet is könnyebb lenne átadni neki: én lefognám hátulról, te meg adnál neki, ami a pofájára fér!

– Ez nem tréfa, Hajdúpajtás! – csöndesedett meg Zrínyi jókedve: – Ezt a kis hártypapírszeletet kellene magaddal vinned.

– Hát... nem nehéz – mókázott Hajdúpajtás, mérlegelve a tenyerén: – Csiribú! Csiribá! Csiribi – kapta elő a törét, majd lecsavarta a karniol gombját, ami alatt kis lyuk sötétlett. Oda bedugta Zrínyi levelét, visszacsavarta a gombot, majd a hátára akasztotta. Zrínyi elcsodálkozott, mert látta, négy vékony kis szíj tartja a tört igen ügyesen.

– Miért oda teszed?

– Mert, ha megmótoznak, ott senki sem keresi. Az embernek csak az övét, a zsebeit meg a hónalját, a nadrágja szárát tapogatják végig.

Kapott az útra egy zacskó aranyat. Míg rakosgatta kevéske úti holmiját, egyre csak dörmögött: – Ez az a híres magyaros vendégszeretet? Meddig voltam uraságod nyakán, két hétig? S már kirúg, az anyja szemit! – Meghúzta az övét, odalépett Zrínyihez, két oldalt megfogta a vállát: – Nagyon vigyázz magadra, amíg nem vagyok itt. Jegyezd meg, ha... valami marhaságot csinálsz, amikor visszajövök, kikaparlak a föld alól és... neked adom át a császárnak szóló üzenetedet!...

A tarisznyájában két cipő domborodott, néhány fej vereshagyma, egy szép tag avas szalonna, egy sőtartó, no meg egy tömlő teli borral.

Mihók bácsi várta lent a várfal tövében. A kéregcsónak nesztelenül surrant a mély vizen a nádas fele!

A partszegély felpattogzott, pikkelyesre száradt. Könnyű volt kilopakodnia. „Sajnos, könnyű lesz annak a kurva Szolimán-csúrhének Szigetre rámennie!” – gondolta, míg kezét rázott Mihók bácsival.

Egyetlen őrt talált. Ült a meleg, fekete homokba, hátát egy vén fűzfa rücskös derekának támasztotta és halkán húzta a lóbőrt. Szinte gyengéden szúrta szíven. „Egy-gyel kevesebb szarházi fogja noszogatni szegény Nikit!” „Ugye, ez már neked nem kell?” – kérdezte a megölt akindzsi, amíg kifordította a gúnyájából. Amikor magára öltötte, mély szaalemet csinált, a halott előtt: „Éppen jó a ruhád! Szépen köszönöm, effendi!”

Óvatosan tovább surrant. A vörös posztósapka kicsit nagy volt, mindúntalan az orrára csúszott:

– Hogy lehet valakinek ekkora tökfeje! – motyogta dühösen taszigálva a feje-búbjára rakoncátlan tökfödőjét. Sokan jártak-keltek a táborban, nem volt feltűnő Hajdúpajtás jövése-menése. A táborból már nehéz lett volna észrevétlenül kívül-kerülnie, mert az örökkel nem lehet tréfálni, se szó, se beszéd, az első gyanús jelre belenyomják az emberbe a dárdát, rövid úton oldva meg a felmerült problémát, hosszadalmas kérdezősködés helyett. De Zrínyit szerethette az ég, mert amint Hajdúpajtás ott ácsorgott az egyik vacsorafőző tűz körül, egy óriási ágyút vontatott arra vagy negyven pár bivaly. A kereke tengelyére hosszú kötél volt kötve mindkét felől s abba legalább kétszáz ember csimpaszkodott.

– Hé, te akindzsi! – csattant egy lovas topcsi basi: – Ne tátsd ott a szádat, segíts az ágyút húzni!

Hajdúpajtás vállára szorította kis elemózsiás bugyrát és odaugrott a kötelhez. Amikor kívül értek a táboron a hasához kapott, elkezdett nyöszörögni.

– Jaj, olyan hasmenésem van! – siránkozott. – Már véres, ami elmegy tőlem! Megint le kell ülnöm, mert bemeleg!

A topcsi basi végigvágott rajta a korbácsával:

– Takarodsz innen? Hiszen akkor neked vérhasad van, te nyomorult!

Hajdúpajtás beugrott a további ütések elől a fák közé, azután elnyelte az éjszaka.

*

Másnap reggel egy szpáhi uraságot vezérelt az útjába az ég kegye. „Látom, már megint át kell öltözködnöm!” – dörmögte. Meghívta a törököt, egyenek egy kis kenyert, meg kevéske sajtot. Egy bokros helyre ültek. A szpáhi ritka jámbor portéka volt, azonnal kötélnek állott.

Hajdúpajtás körüllesett, messze földön nem mozdult sehol senki.

– Tulajdonképpen nem azért hívtalak ide, effendi, mert éhes vagyok.

– Hanem? – hökölt meg a szpáhi.

– Egy nagy-nagy titkot szeretnék rádbizni!

– No mondjad! – csillant fel a török szeme: – Elásott kincset tudsz valahol?

– Fenét! Győrbe kell mennem! Zrínyi levelét kell a császárnak elvinnem! – haddarta mindig gyorsabban: – A lovadat, meg a ruhádat szeretném kölcsönkérni! – S a tenyere élével villámgyorsan a mozduló szpáhi orratövére ütött. Az csak lefordult a füre és mindjárt kinyúlt. S amíg átöltözött a szpáhi holmijaiba, emígy morfondírozott: – Lovon sokkal hamarabb odaérek! Remélem, neked is ez a véleményed, bülbül effendi!

*

Negyedik napon Győrben volt. Közben még kétszer öltözködött, de a szpáhi turbánját, övét már gondosan elrejtette; kell az még visszafelé! A többi holmi meg úgyis olyan egyforma, hogy Győrben senki sem ütközött meg rajta, amikor meglátta.

– Egy magyar huszár! No és?

Mindjárt Miksa elé vezették.

– Zrínyi üzent? Merre jár a török?

Hajdúpajtás meghökölt, azután csaknem fölnevetett. Hát ez a jóember hol él? Ez egy hadra kelt ország császára? Itt ül hetek óta alig kétszáz mértföldre Szigetváráról és azt kérdi: merre jár a török?

– Merre jár a török? Második hete életre-halálra ostromolja Szigetvárat.

Miksa őszinte meghökkenéssel meredt rá, majd a szoba sarkában fecsegő udvaroncáihoz fordult.

– Mit hallok, Salm gróf úr? A török két hete ostromolja Szigetvárat?

A fővezér kényszeredetten heherészett:

– Beszélnek ilyesmit. Szerintem ezt csak Zrínyi híreszteli. Nem kell ezt a kacsát komolyan venni.

– De ez az ember onnan jött! – csattant föl a király.

Gróf Salm, a fővezér megbotránkozó pillantást vetett Hajdúpajtásra. Mintha azt mondta volna:

– Hogy mertél idejönni?

Hajdúpajtás őszinte érdeklődéssel nézte meg a fővezért. Puha, nagydarab ember volt. A homloka fölött erősen kopaszodott, de a feje búbja is. Nagy gombóc orra alatt élveteg természetere valló duzzadt ajak piroslott. Szép pocakja volt, amit a szabója nem tudott sehogysem elügyeskedni. Rövid, tömpe ujjú keze olajtól fénylő haját simogatta zavarában, mert erre nem tudott mit mondani. Eddig mindent elkövetett, hogy elbogatellizálja az egész törökügyet, Szigetvárról pedig szinte egyáltalán nem is engedett beszélni. Gyűlölte Zrínyit, szíve mélyéből. Az a Vadkan mindent elharácsol az orra alól. A vitézséget, a fényes diadalokat, a ragyogó uradalmakat, a legpompásabb bécsi nőket. És nem átalotta egyszer kijelenteni nyilvános helyen, hogy Salm gróf apja egy számár-csődör volt, az anyja pedig egy pirostarka tehén, aki az apját megcsalta egy disznóval. A nagyszülei között pedig feltétlenül akadt görény és majom. És hogy olyan ocsmány féreg, hogy két köröm között el kéne pattintani, mint egy kövér tetűt. Még a Katziáner-ügyben szívesedtek össze ennyire Zrínyivel, aki párbajra hívta ki örvongó dühében és Ferdinándnak kellett levélben ráparancsolni, maradjon békében, hiszen tudnia kellene: bolond lyukból bolond szél fúj! Hajdúpajtás érdekelt félként figyelte azt a nagyszájú zsirgombócot:

– Ejnye, gróf úr – jegyezte meg epésen: – Ha már az én szavamnak nem is, de tán hisz a tulajdon szemének! – S azzal bámulatosan ügyes mozdulattal előrántotta a ruhája alól a hátán lógó tokból a tört.

– Segítség! – sikoltott fel gróf Salm Euchius, mert azt hitte, a Zrínyi-kutya le akarja szűrni. De akkor megnyugodott, amikor amaz a markolatával előre nyújtotta feléje a tört. A fővezér csodálkozva nézett rá:

– Mit csináljak vele?

– Szíveskedjék a gombját lecsavarni. Alatta van Zrínyi gróf úr levele!

Miksa izgatottan felugrott, kirántotta a tört a meglepett fővezér kezéből és előszedte a levelet.

– Nagy ég! – mondta sápadtan: – Hát ilyen komoly a helyzet?

– Ha szabad figyelmeztetnem felségedet: ez már régi hírnek számít. Szigetvár így négy nappal ezelőtt volt, én akkor jöttem el.

– Feladta az Újvárost? És az Óvárost is – dadogta Miksa. – Dehát miért?

Hajdúpajtás az első két kérdésre csak bólogatott. A harmadikra már dühösen ütötte föl a fejét:

– Felség! Száztízezer török vette körül Szigetet! Amint tetszett olvasni: átvágták az Óreg-gátat is, a Vár alól megszökött a víz! A rettentő szárazság hamar végez a mocsárral! Még egy hetet adok, legfőljebb kettőt és Szigetvár már egyáltalán nem sziget és nem vár többé!

Miksa arca elfehéredett:

– Rendben van... sok minden kinos dolog történt, de... ezt... ezt nem lehet így hagyni!... Emberéletekről van itt szó... Nem tűröm! – felelte Zrínyi levelét

és Hajdúpajtás törét, mintha két sorsdöntő bizonyíték került volna a kezébe: – Meg fogjuk támadni a törököt! Azonnal elindulunk a Dráva felé!

– Ezt még meg kell a tábornok urakkal tanácskozni! – jelentette ki szorongva Salm Euchiuss, lapos pillantásokkal tekintve körül buzgón helyeslő társain. Aztán hirtelen pulyka-haragra gerjedve Hajdúpajtáshoz toppant:

– Csak az érdekelné engem! Ha olyan pokoli szoros gyűrűbe fogta Szigetvárat a török, akkor te hogy tudtál onnan mégis kijönni?

Hajdúpajtás elvörösödött, félretolta a tolmácsdeákot és emelt hangon, türhető németiséggel azt mondta:

– Ha az ember nagyon kutatja valaminek a módját: megleli! Különben: szárynam és kopoltyúm nőtt, csak is így sikerült! S leginkább talán azért, mert én segíteni akarok Zrínyin!

Salm gróf a kardjához kapott, de Miksa vasvilla tekintetet vetett rá:

– Ez az ember igazat beszél! S ha szépen megkérem, vissza is megy Zrínyihez, úgy, ahogyan kijött és csak annyit mondjon neki: Miksa, a császár azt üzeni: tarts ki, mert jövőnk!

*

Zrínyi a Hegy-bástya sétálóján állott, amikor sárgára aszott, zörgő nád közül nyilvessző szisszent elő és becsapódott egy arasznyira a gróf orra előtt egy gerendába.

– Számszerijből lőtték – mondta csöndesen Zrínyi: – Felfogadnám katonámnak, aki idelötte. Nagyon tud célozni. – Két kezébe fogva, végig tapogatta a hüvelykujjnyi vastag vesszőt, aztán elgondolkodva bólintott: – Hát persze. Gondolhattam volna: levél van a tolla közé kötve.

A bástya legénysége kíváncsian figyelte, mi történik.

– Hé, emberek! – integetett Zrínyi, hirtelen sugallatra: – Mindenki jöjjön ide. Levelet kapott Zrínyi a szultántól! Felolvasom nektek! Gróf Zrínyi Miklósnak, Szigetvár kapitányának, Magyarország tárnokmesterének, aransysarkantyús lovagnak satöbbi, satöbbi, no de inkább csak az értelmét! Azt írja a szultán: adjam föl neki a várat!

Dühödő ordítás fogadta a gróf szavát és vastag, goromba tanácsokat kapott, hogy mit adjon föl Szolimánnak.

– Ha feladom – olvasta közben tovább a levelet Zrínyi: – Megtesz Dalmátia, Illyria és Slavonia fejedelmévé. S ráadásnak három hosszúszeke arany kincset kapok. Azonnali válaszat kéri! – leeresztette a semmi kis hártypapírt, meg a nyilat tartó kezét. Érezte, a bőrébe fúródó tekinteteket, szinte perzseltek. A nyíl nehéz volt, húzta a kezét. Rátekintett, picit meglóbálta, aztán elmosolyodott.

– Akarjátok tudni, mit válaszolok a szultánnak, fiaim? – Körülnézett és meglátott a sétáló peremén egy számszerijjat heverni. Fölvette, rálépett a kengyelére, kifeszítette a húrtját s a csatornájába beléfejtette a török vesszőt.

Kiállt a fűzfakasok elé.

– Hé, te! – kiállt le a pogány ijjászának: – Vedd át Zrínyi válaszat!

A sűrűből kilépő janicsár csausznak épp a szívet verte át a bástyáról a nád közé vonító nyilvessző. A part felől acsargó ordítás fogadta a lövést. Ali Portug ott toporzékolt Szokoli Mohamed mellett.

– Orcátlan féreg! Hát még mindig bizol benne, hogy innen kiszabadulsz?

S azt ordította, mijénél fogva fogja felakasztatni, mielőtt lefejezeti.

*

A dühös Ali Portug megmutatja, mit tud. Ismét újabb két ágyútelepet állít fel s most már a Hegy-bástyát és a Nádasdy-bástyát is töreti.

Két teljes napig kell bajlódnia, amíg fel tudja állítani, mert a vén csataoroszlán, Szerecsen Márk, mindent elkövet, hogy terve ne sikerüljön neki. Vagy hússzor szét-

löveti a fűzfakasokat s négyszer is sikerül a felállított ágyúcsöveket szerencsés telitalálatokkal oldalról meg a torkolatuk felől megrepesztenie. Zrínyi minden tönkretett török ágyúért egy hordó villányi vöröset ígért a tűzéreinek. S boldog mosollyal ugratja őket:

– Bűdösök, az ördög bújt belétek? Nincs is annyi hordó borom már, ahány ágyút csúffá tettetek!

Ali Portug ágyúi marják a Hegy-bástyát, meg a Fő-kapu környékét. Naszuf aga hírelte el, hogy Szolimán 200 aranyat adott neki az Óváros elfoglalásáért.

– A Renegát abban bizik, hogyha a Vár is elesik, kap legalább ötszáz aranygurrust, ha ugyan nem ezret! A topcsik, janicsárok pusztá kézzel szét tudnák tépni, mert percnyi nyugtot nem hágy nekik az a gonosz portugál. Nézd meg, az én tenyereket is: feltörte a fejsze-nyél. Az egész sereg sövényt fon és Ali Portugot átkozza!

– Ez komoly? Mindenki dolgozik?

– Csak a szultán kapott kegyelmet és Szokoli Mohamed, a nagyvezír. Különben: nagyon rossz bőrben van a szultán. Olyan szürke az orcája, mint a hamu. Nem sok időt jósolok neki. Én tudom, csak az tartja benne a lelket, hogy abban reménykedik, mielőtt meghalna, Ali Portug elfoglalja neki Szigetvárat. Már csak ez élteti. Bár fulladna már meg az a nyomorult vén dög. Vagy Ali Portug nyakát kellene elvágni. Abba belehalna a szultán is.

Zrínyi hallgatott.

„Én megtettem mindent, amit ember tehet. Az Újvárost három napig védtük, az Óvárost tizenegy napig. Felgyújtottam a Várba vezető Hosszú-hidat, bevágtam a Fő-kaput. Én zártam be saját magamat az Oroszlán-verembe, a Hazáért és a királyért! Most várhatom, kiszabadít-e a király kegyelme, vagy a fenevadak elé lódít.

Én mást már nem tudok csinálni.”

II.

Ég a Belső vár is. Ropogva omlanak össze a parázsló padlásvárak. Csak pár ház az egész. És csak a hátsórésze vár, amely a Horvát, meg a Magyar bástyára támaszkodik. Elöl kisdarabon van a sánca, a hosszabb rész csupán Zrínyi házának oldala. A Görög-torony roncsa körül a földön nyöszörgő sebesültek hevernek:

– Vízet! – rimázkodnak kicserепesedett ajakkal, kapkodva szedett lélegzettel.

De nincs víz. Egy csepp sincs. A Görög-torony előtt van egy kerek kút, de annak a fenekén csak száraz homok sárgállik. Amikor a török lecsapolta a vár körül a mocsarat, megszökött a kút vize is. Még néhány hordó boruk van. Abból adnak nekik. Egy asszony sikoltozva vajúdik a sebesültek között a véres szalmán. Bort adnak annak is. Borral mossák le a haldoklók hidegverítékben fürdő orcáját is.

Hát nem sírnivaló? Annyi élelem rekedt a Várban, hogy kihúzták volna vele akár karácsonyig is. De... jött a tűzvész, dühöngeni kezdett a szélvész... és... Úgy látszik, isten szent akarata, hogy meghaljunk. Bele kell nyugodjunk. Mert odanézzünk, a házam pincéjében van még ezer mérő finom fehér liszt. De kemence csak kint a Várban van. Így egyetlen cipőt sem tudunk sütni belőle. Éhen halhatnánk az ezer mérő lisztünk tetején ülve.

Zrínyi némán jár-kel gyönyörű ezüst mellvértjében, tündöklő sisakjában fel s alá. Mindenhova benéz, mintha keresne valamit. Talán ennek az iszonyú négy hetes harcnak az értelmét keresi? De nincs sehol, mert ennek a csodálatos küzdelemnek az értelme az lett volna, ha Miksáék közben hátba kapják a törököt, mint ők 1556-ban Nádasdy Tamással, Babocsa előtt.

Márton deákra akad a háza lépcsőjén. Két karját a térdére hajtja, feje arra kornyad.

– Mi történt Márton fiam?

– Jaj, jaj, kedves gróf úr! – emeli fel a deák galambösz fejét, könnyben ázó szemét: – Amiért éltem... megszülettem... az életem értelme... nincs többé!

Zrínyi bólogat. Szívemből s helyettem is beszélsz.

– Mi történt?

– A... a krónikám, amit... a... gróf úr... életéről írtam... Harminc évig!... Elégett!... – jajdul föl és felugorva Zrínyi karjába kapaszkodik. – Hamu!... Füst!... Harminc év munkája... Nincs többé!... Ki őrzi meg már a gróf úr dicső hírét?

Zrínyi elfordította a fejét. Nem tudta, bosszankodjék-e, vagy elérzékenyüljön ennek a számár deáknak a beszédén.

– Ne sirj már, vén bolond. Remélem, amíg éltem, tettem valamit és... nem a hitvány papír fogja csak az emlékezetemet megőrizni – mondta halkán és gyengéden megveregette a zokogó deák borostás orcáját.

– De gróf uram... Harminc évig... És nincs többé...

– No, hagyd már abba, mindenki téged néz. Inkább majd... egyszer elmondom az egészet megint! Jó? – ráhunyorított barátságos, pici mosollyal és odébblépett.

Egy-egy jó szót szólt a sebesültekhez, akik megismerték, amikor hozzájuk ért.

– Megéljük, gróf úr?

– Bizzunk az istenben, fiam.

És akkor a kumburadzsik görögtűzzel teli cserépbombákat kezdtek hajigálni a Belső várba és lángot fogott a sebesültek megrongyolódott, vérbenázó gúnyája, lángra lobbant Zrínyi háza, majd a vajúdó asszony megszülte a gyermekét, borban megmosdatták és a gróf úr látta, nincs tovább. Hogy ez az a perc, amelyben döntenie kell egyszer s mindenkorra. Tudja, ha kidugatna a falon egy dárdanyélre kötött fehér lepedőt, az öreg halálos beteg szultán örömeiben körülbukfencezné a Szemlék hegyet. De ha Szolimán bekopogna hozzá és fölajánlaná a saját és a pápa öszentsége arany trónusát, ezt akkor sem tenné meg.

Tegnap este, mielőtt felvettette volna a Hegy-bátyát a török, hallgatta mit beszélnek katonái a tábortűz körül.

– Harminc esztendeje vagyok katona, ezer csatában megfordultam, de ennyiszor nem győztem soha, mint itt, Szigetváran egy hónap alatt.

– Én erre csak azt mondanám, én azt nem tudom, hogy s mint volt az Bécsben, 1529-ben, de... úgy hallottam, ott 30 000 vitéz tartotta a várat három héten át... Itt pedig két és félezer tartja Szigetvárat, negyedik hete... Nincsen semmi szégyenkezni valónk, ha el is bukunk... Mi megtettük, amit megkövetelt a haza.

Most ez a büszke mondat duruzsolt mindegyre Zrínyi fülében. „Nincsen semmi szégyenkezni valónk, ha el is bukunk... Mi megtettük, amit megkövetelt a haza”.

Lassan háza lépcsőjére lépdelt. Felemelte a kezét. Mindenki ránézett. Felkönyökölték még a haldoklók is. Egy hónappal ezelőtt is ugyanitt sereglett össze az esküre szólított vitézi nép. De most nem hívta őket, most idemenekültek. Akkor bíztak benne, csak rövid időre lesznek a vár lakosai. Most már tudják mindannyian, mindennek vége van. Csak azt várják, hogy ő mondja ki.

– Fiaim – mondta gyengéden: – Úgy küzdöttünk valamennyien, mint az orosz-lánok. Harminchét csatát vívtunk meg győzedelmesen. És most, a harmincnyolcadikban elbukunk. Nincsen szégyenkezni valónk, megtettünk mindent, amit megkövetelt tőlünk az édes kis haza. Nem a törökök győztek le bennünket, hanem a haragvó úristen. Hogy hónapok óta nem esett eső. Hoqy a sátán ránkszabadította átkozott szolgáját: ezt a szörnyeteg szélvész. Emlékeztek, amikor ezelőtt ugyanitt megesküdtünk, szentül megfogadtuk: együtt élünk és halunk. Nos, melyiket válasszuk? Rám néztek, látom, én kell döntsek a sorsunk felett. Fiaim, én a fejem meg nem hajtom a hitvány pogány ebek előtt. Inkább szabadon meghalok, mint nyomorultul, rabláncon éljek! Jöjjetek velem a megváltó halálba és nevünk századok múltán is tündökölni fog!

Zúgott az udvaron a néhány száz ember. Sirtak és nevettek és mindenki egyszerre beszélt és odaszaladtak a nők hozzá, a kezét csókolgatták és könnyörögve kérték:

– Veletek akarunk tartani mi is. Nélkületek nem ér semmit az életünk. Adass férfiruhát és fegyvert nekünk is...

Zrínyi mosolygott és a házára intett:

– Vigyetek el mindent, amit akartok. Ferkó! – kiáltotta. Megjelent az égő ház ajtajában a kis Cserenkó Ferkó: – Hozd elő sötétkék bársony mentémet, bíbor-dolmányomat, kócsagtollas gyémántforgós süvegemet, legkedvesebb kardomat.

Leoldotta fejéről gyönyörű ezüst sisakját, végighúzta tenyerét rugalmasan hintázó sastollán, majd – valaki segített a szíjjazatát megoldani neki – ledobta magáról csodálatos domborművekkel díszített, toledői acélból kalapált vértjét is. Az udvar sarkába lökte. Fájó szívvel lecsatolta drágakövekkel kirakott markolatú kardját és ki-vonta majd megcsókolta meztelen pengéjét és a többi után hajította.

Az apród belésegítette a mentébe, aztán a dolmányba, majd a fejére illesztette nyalkán, legényesen félrevágva kócsagtollas süvegét.

– Hozd ki a görbe szabályamat, a vár kulcsait, a kölyökpuskámat és kétszáz aranyat.

Ferkó sirva térült-fordult. Átnyújtotta a pisztolyt, két zacskó aranyat és a vár kovácsoltvas kulcsát meg a sima, dömöcki pengéjű szablyát. Zrínyi a kulcsot széles övébe rejtette, a zacskókat külön-külön a zsebébe dugta.

– Aki megöl, ez annak lesz a jutalma... – ütött a zsebeire halovány mosollyal.

– Gróf úr! – toppant melléje a deák: – Veled mehetek?

– Hosszú útra indulok, deák, ahonnan nincsen visszatérés!...

– Jöhetek, uram? – elcsuklott a hangja. – Ki hallott még olyat, hogy ura mellől elmaradjon a titkos deákja?

– Vedd föl a kardomat! – mosolyodott rá Zrínyi. – Mindig lépj a nyomomba.

Őszinte boldogság töltötte el a szívét.

A sokaság szintén a ház mellé dobálta sisakjait, mellvértjeit, pajzsait, kardhüvelyeit, páncéljait. Így könnyebb a mozgás és – könnyebben talál célba a török kardja, puskagolyója.

– Gróf úr – szepegett Cserenkó Ferkó. – A belső házban ott az a temérdek arany!

– Fiaim! Ugyan hozzátok ki a házból, hadd vessünk rá üszköt! Ne boldogítsa az sem a pogányt!

Ujjongva tódult a házba a sokaság és ládástól szórta halomba a rengeteg arany-pénzt, serlegeket, tálakat, gyönyörű ötvös ékszereket. Egy merész darabont vajda felkapott egy éppen berepült görögtüzes bombát.

– Rádobjam? – kérdezte kicsit hitetlenkedő hangsúllyal, hogy hátha Zrínyi még meggondolja? A gróf komoly mosollyal rábólintott.

Az olthatatlan tűz belekapott a kincsek fölé hajigált drága ünneplő holmikba, szényegekbe, gunyákba, kárpitokba és néhány pillanat alatt fölfalta.

– Márk apó! Teli van a „vasszűz” gyomra?

Ott állt a vén ágyúmester a felvonóhid előtt hasaló óriás mozsár mögött az égő kanóccal.

– Ferkó! – kiáltotta Zrínyi izgatottan: – Eridj az emeleti szálába, ereszd szabadon a sólymait. Meg ne égjenek az ártatlanok!

Még utánuk nézett, ahogy a drága okos madarak süvöltő szárnnal felváltak az égnek, megriadva a mennyboltot nyaldosó lángnyelvektől.

Zrínyi az ágyú mögé ballagott, attól kicsit oldalvást megállt.

– Ereszd le a hidat. Ha lent van, meggyújthatod, Márk apó! – aztán hátra fordult a mögötte szorosan felzárkózott sokaság felé és éles, magas hangon kiáltotta kardját is feltartva: – Az istenért és hazaáért, fiaim, utánam!

Ledurrant a felvonóhid a túlsó partra. Magányos puskalövés csattant ugyanabban a minutumban és Márk apót a golyó vak szemén találta. – Jaj! – sóhajtott és elejtette az égő kanócot, szörnyet halt. Az égő olajcsepű Márton deák lába elé hullott. Kurta vívódás után felkapta. A gróf rámosolygott.

– Tartsd oda, fiam!

A láng belecsókolt a puskaporba s a szűk kapualjban világvégi durranással felordított a mozsár, s óriási füst lepett el mindent szemvillanás alatt. Zrinyi érezte, megkondul a hid gerendája futó lába alatt.

– Mintha kiáltana – gondolta futólag és látta, jobbról és balról az övéi futnak egy szál meztelen karddal, ragyogó orcával. Majdnem, hogy nótára fakadnak.

– Add meg magad Zrinyi gróf! – kiáltotta horvátul az arcába egy magasrangú janicsártiszt.

– Soha! – kiáltotta Nikola és a török szeme közé lőtt a kölyökpuskával.

WECHTER rézmetszete, 1920.

NEMES ISTVÁN: *Gergely Sándor emlékezete*

TÜSKÉS TIBOR: *„En elmegyek közületek...”*

ANGYAL ENDRE: *Emléksorok Berda Józsefről*

SÓS ENDRE: *Jegyzetek Radnóti Miklósról*

MŰVÉSZET

KÖNYVEKRŐL

Gergely Sándor emlékezete

Baráti kapcsolat nem fűzött hozzá, valamely találkozó felejthetetlen élményéről sem írhatok, amint ez nekrológban szokás. Szemtől szemben sohasem láthattam, csupán képzeletemben formálhattam meg alakját. Műveiből, mindenekelőtt önéletrajzi regényeiből ismerem. S nem egyedül lebilincselő előadásmódja kötötte le érdeklődésemet, sokkal inkább emberi és írói bátorsága váltotta ki bámulatomat. Mert hősként tiszteltem Gergely Sándort, így marad meg emlékemben halála után is.

Még teljes fegyverzetben is nehéz hősi szerepet vállalni, különösen ha ellenfelünk legalább velünk egyenrangú. S Gergely Sándor nem a világháború lövészárkaiban vagy felderítő portyáin hősködött életerős katonaként, magatartásának heroizmusa akkor bontakozott ki, midőn már esett emberként, vakon állt szemben a könyörtelen úri renddel.

Négy évet szakított ki életéből az első világháború, s még a pályaválasztást is megghiúsította. Hiszen alig jutott túl a maturán, máris mündért kellett öltenie. S midőn már végéhez közelített az esztelen vérontás, egy váratlan gáztámadás szeme világát oltotta ki. Noha önkéntes őrmester, amolyan tisztfele volt, már a lövészárokból megtanulta a közkatonák nyelvét, parasztmódra érzett és gondolkodott. Vaksága a pesti nyomortanyák lakói és utcai „trafikolók” közé vetette, a Hadigondozó Intézetben vakoknak, kezetleneknek, lábatlanoknak gondjait osztotta meg. Riadtan figyeltek minden ajtónyitást, elbújtak ismerőseik, főként közvetlen szeretteik elől, inkább vállalták tehetetlen élő-halott mivoltukat, hogysem nyűgként éljenek családjuk nyakán. Gergely Sándor is Budapest köregetegébe menekült, öreg szüleit így óvta a végső kétségbeeséstől. Ekkor még teljesen ismeretlen volt előtte a kommunista mozgalom, de ösztönös vonzalommal is utat talált a széttzilált párt leghűbb és legelszántabb katonáihoz. Vakon is „látója” a Horthy-féle tiszti-különítmények vérengzésein. A kucsmás Duna-Tisza-közi nagygazdák nyomába szegődik, midőn azok mellőle hurcolják el Arany Imrét, a Tanácsköztársaság volt népbiztosát. Tud a vonatok garázda kifosztásáról, a börtöncellák feltöréséről, a politikai foglyok törvénytelen kínzásáról, kivégzéséről.

Szeme fényével fizetett az urak országáért, egy karhatalmas zászlós most mégis a nyílt pesti utcán körülköpdöste. Mennyit kellett hadirokkant társaival együtt szen-

vedniök pusztán azért, mert tehetetlen rokkantakká nyomorodtak! A fronton vérükkel áldoztak, most a Hadigondozó Intézet kölönc volt az úri Magyarország testén. A lábatlanoknak nemhogy műláb, de még mankó sem jutott, a kezetlen és vak Biczó Andrástól még üveg szemeit is megvonták, mert Erdélyhez tartozott, a trianoni béke után „külszázági” lett. Dehogy gondoskodtak a nyomorultak orvosi kezeléséről! Gergely Sándor egyízben a zsúfolt pesti utcán rálépett egy rendkívül jóindulatú szemészprofesszor lábára. Az agg embertől szidás helyett vigasztaló szavakat kapott, s szánalomból egyhónapos ingyenes beutalást a zsidókórházba. A véletlennek köszönhetette visszatérő látását.

Az ellenforradalom eseményei apránként teljessé tették a fiatal Gergely Sándor „kortörténeti” ismereteit. De a harcostársak is segítettek: felolvastak a Kommunista Kiáltványból, mozgalmi dalokra tanították, ráébresztették a társadalom alakulásának törvényszerűségeire. Megvetette az utcai trafikolók vámszedőit, pusztá kézzel tanította tisztességre az állig felfegyverzett, vakok szobájában hetvenkedő tisztet, szakított az úri világgal, Magda asszonnyal, egy a Somogyi–Bacsó-gyilkosságban részes főhadnagy ágyasával, akit eddig legnagyobb jótevőjének hitt. Így érkezett el előbb a Vági-féle szocialista, majd a kommunista mozgalomig. Embertársaihoz fűződő kapcsolatát már ekkor engesztelhetetlen igazságérzete határozta meg, ennek sérthetlensége érdekében gyakran még a józan okosságot is sutba vetette. Sajátos hősi jellemvonása volt ez a fiatal Gergely Sándornak. Sokat kellett miatta szenvednie, kiváltképp amíg teljesen fegyvertelenül nézett szembe a Horthy-rendszer önkényeskedő tisztjeivel.

Am csak addig maradt fegyvertelen, amíg vakon tévelygett a forradalom bukását követő évek zűrzavarában. Testi és lelki vakságának enyészetével a leghatásosabb fegyvernek, az ellenforradalom vétkei bátran leleplező tollnak birtokosa lett. Első novelláját még vakon szerzette, s betűi nem tolla alól kerekedtek ki, egy pesti sokszorosító irodában diktálta gépbe. A vak író igen nagy riadalmat okozott a leíró iroda gépírói között. Nem csoda, az írás témája az egyik kivégző osztag kegyetlensége volt.

Gergely Sándor méltán vált a húszas évek elején induló kommunista mozgalom egyik első írójává. Már kommunistaként aratta első nagy írói sikereit is, főként a *Béke* c. háborúellenes és az *Achrem fickó csodálatos élete* c. regényeivel. Az utóbbiban elsősorban ismét a bátor hangot kell észrevennünk: erőteljes színekkel, gyakran naturalista nyerseséggel, némiképp anarchista szenvedéllyel és elkeseredéssel ábrázolta a társadalom elnyomottait.

Az írás és lapszerkesztés mellett szerepet vállalt a szemináriumok és munkástalálkozók propaganda munkájából is. Riportjaival, publicisztikájával, szépirói alkotásával egyaránt a kommunista mozgalmat segítette. Midőn 1931-ben a 100%-ot betiltották, szerencsére a vakmerő bátorság felett úrrá lett józan okossága, a Szovjetunióba emigrált. Művészete itt megnyugodott, tisztultabbá vált. Nem csupán a kiteljesedő szocialista ábrázolás volt rá jó hatással. Nem kellett bujdoskolnia, közvetlenül figyelnie az itthon maradt kommunisták nehéz harcát, jutott ideje az elmélyült töprengésre is. A szovjet emigráció ezért a nagy művek kiteljesedésének korszaka lehetett. A *Dózsa-trilógia* köteteiben mélyen a magyar múltba hatolt, nagyméretű táblóját adta a 16. századi magyar parasztlázadásnak. Széles társadalmi körképpel, realista alakrajzzal, pártos, forradalmi szemlélettel kutatta a társadalom mozgásának indítékait. Célja vele a mozgósítás, a fasiszta és antifasiszta front világméretű felvonulásának éveiben a magyar dolgozó tömegeket akarta felrázni a nagy, történelmet alakító tettek példáján. Mindamellet Gergely Sándor műve irodalmunk legnagyobb méretű vállalkozása is a magyar parasztság forradalmi mozgalmainak, Dózsa emlékének méltó megőrkítésére.

Mozzkvai munkássága is mindenekelőtt hazai szempontú. Másik nemzetközi sikert aratott művével, a *Vitézek és hősökkel* a Horthy korszak kommunista pártmunkásainak és az elnyomók brutalitásának egyik legegységesebb, legéletesebb

rajzát adja. Gergely Sándor egyike azoknak az emigráns íróinknak, akik a legtávolabbi küzdöttek itthon, benne éltek a Horthy-korszak légkörében. Emigrációban készült műveivel is hazai életszerűséget, hiteles korhangulatot tudott teremteni.

Az igazmondás fanatikusa – főként teljes vaksága idején – gyakran zuhant a legteljesebb kétségbeesésbe. Többször forgatta fejében az öngyilkosság szándékát, a Dunába akarta vetni magát. Ha akkor elnyeli a hullámsír, névtelenül tűnt volna el a teljes megsemmisülésben. Az irodalom most egy igen gazdag életművel, a munkásmozgalom pedig egy hősi példaképpel lenne szegényebb. Nélküle mai irodalmunk útja is rögzösebb lett volna, hiszen a felszabadulás után azonnal hazatért és a magyar irodalmi élet egyik irányítója lett. Annyi küzdés és az emigráció 14 éve után még itthon is jutott számára két boldog évtized. Élteben számottevő tisztelet és elismerés övezte abban a városban, amelyben 1931-ig csak lopakodva járhatott. Talán maga sem hitte, hogy elhunytakor a nemzet halottja lesz, s emlékét egy egész ország örökre megőrzi.

NEMES ISTVÁN

„Én elmegyek közületek...”

Tamási Aron halálhírére

Az első „igazi” író volt, akivel találkoztam. 1942 karácsonyán bátyámmal a testvéri szeretet novelláinak akkor megjelent gyűjteményét tétette a fenyőfa alá. Iskolai leckék, kalandos regények, szívképző olvasmányok után az első „igazi” könyvet tartottam a kezemben. Olvasására azonban csak akkor került sor, amikor egy sűrű orrvérzéssel pirosra festett téli megfázás ágybanyomott. A találkozás minden mozzanatára ma is pontosan emlékszem. A csaknem ezer oldalas könyv súlyára, a ceruzával aláhúzott kifejezésekre, a tizenkét éves kis olvasó lázas izgalmára. Csak az igazán jelentős könyvélmények ragadnak meg bennünket úgy, hogy a műre való emlékezés a találkozás körülményeinek részleteit is fölidézi bennünk. A hatás akkora volt, az író-eszményt annyira Tamási novelláiban láttam, hogy a legközelebbi, novellisztikusan is megoldható iskolai dolgozatból – Petőfi és Arany találkozása volt a címe – hamisított kis Tamási-írást kerekítettem. Ilyen fordulatok kerültek át a könyvből a vonalas füzetbe: A vizek hátára leszállott a fény. – A nap melegétől édes teherbe esett a föld. – Az ég kék arca előtt csipkék úsztak. – Hamarosan visszakaptam a dolgozatot a pirostintás tanári intéssel: Kerüld az illatos kifejezéseket!

Miért mondom el most mindezt? Egyrészt, hogy emlékeztessenek arra az elemi hatásra, amit alighanem minden Tamási-olvasó az íróval való első találkozáskor érzett. A hajdani diákolvasó is, aki voltam, ilyesmin esett át. Gyerekkori emlék, de a maga naív módján pontosan egyberímeli azzal, amit az első Tamási-novelláskötet, a *Lélekindulás* megjelenésekor, 1925-ben a kortárs és nemzedéktárs Németh László így fogalmazott meg: „Író, aki újra megcsinálja a műfajt, amelyben megnyilatkozik... sokat ígérő elbeszélőnk, kinek kettős érdeme, hogy a novellát a lehetőség határáig elköltöztette és hogy a novellán belül olyan alkatot revelált, mely az apró, megfigyelt valóságok köré a mesék légkörét teremti, mert egyszerre gigászi és egyszerre gyermeki.” S ezt a véleményt Németh évek múlva is megőrizte, amikor pedig a közben napvilágot látott Tamási-kötetek a kritikus szigorúságát erősítették benne: „Nincs az újabb írónemzedékben senki, aki elemi tehetségre ezeknek a novelláknak az íróját felülmúlta volna. A teremtet világra mitoszokkal ráburjánzó képzelet, a nyelv-olvasztó, nyelv-teremtő féktelenség, a mesébe lebbenő realitás

édes délibáb-tánca hihetetlen ragyogással kápráztatta el az ismeretlen író véletlen olvasóját.”

A másik ok messzebbre mutat. A hajdani diákolvasó figyelme természetesen elsősorban az ősi és népi elemekkel átszőtt nyelvi, stíláriis gazdagsághoz tapadt. (Nemcsak olvasói vannak így... Hangjának utánpótlóit a fiatalabb írónemzedék soráiban is fölélhetni.) De ami Tamásinál nyers, természetes vegetáció, átlátható az idegen talajba csak „illatos kifejezés” lehet. S miért nem az nála? Mert Tamásinál a stílus (s itt a stílus szót a hagyományosnál sokkal tágabb értelemben vegyük) – az író kedvelt szavaival – szellem és lélek. Benne a székelýföld és -nép küldte el íróját, amint Solohov művészlété – hogy a világirodalomból idézhető számos példa közül egyet említsünk – a doni kozákság élmény-gubójából feslett ki. Az egész életműben következetesen vállalt hang és magatartás ez, nem kuriózum, nem modorosság, nem szándékolt „izes góbéság”, nem az urak asztala mellett kiagyalt székelý „furfang”. Művészlété talán a székelý népballádák világával a legrokonabb, legalábbis a bennük megnyilatkozó igazi költészlété jogán. Mert mi az, ami a próza-írást művészlété emeli? A líraiság. Tamási Áron költő volt, egy népi gyökerű mese-világ újralkotója (főként színpadi játékaiban), népmesei hősök, a Ludas Matyik, Toldi Miklóslak, János vitézlak, Nyilas Misik legifjabb testvérlének megformálója (elsősorban az *Ábel-trilógiában*) s mindenekelőtt költő az író belső látomásait a valóság tényeivel összefűző novellában. Népi élményvilágát úgy emelte művészlétébe, ahogy Bartók kezén átfomálódtak a népköltészlété dallammotívumai: író-kortársai közül aligha idézhetnénk mást több jogon a nagy zenészlérző neve mellett. De a nyelvélbe zárt irodalom nem ismétélheti meg a nyelvhatárlakhoz nem kötött zenei génusz fölémélkészlének csodáját.

Emberí-írói sorsa is Erdély nagy vándoráival rokonítja, Szepsi Csombor Mártonnal, Apácaíval, Mísztlótfalusi Kis Miklóslal, Pápai Párlzzal, Mikessel. Élete, „mint minden más jószándékú ember élete – írja töredékben maradt önéltrajzi regényélben, a *Bölcső és bagoly* előszavában – tele volt küzdelemmel, javító gonddal és tápláló reménnyel.” Ez a pusza névsor is jelzi, hogy az ő sorsa is – „vándorlás” volt, s vállalt írói célja – a szolgálát. A magyarságban olyan emberí közösséglét látott, amely összefűz és nem elválaszt, s e nép gondjait mindig az egyetemes emberí sors fényénél vizsgálta. Valamelyik úrsiker alkalmával adott nyilatkozatára emlékszem (nem szóslérnt, de tartalmához híven idézem): Maholnap az ember keze a csillagokig ér, vajha az emberszívek kerülnélnek egymáshoz közelébb...

Művei az emberség, a komoly, férfias helytállás, a hűség és tisztességl szép példáit állítják élénk. Olyan értékeket és erényeket, amelyeket a csillagokig boltozóó holnap építői sem nélkülözhetnek. Reménye beteljesedett: az az író volt, aki „mindenen okulva tanít és az élethez holtig gyűjti a kedvet.”

Utolsó emberí mozdulatában is van valami jelképes, szinte népmesei: teste Farkaslakán, a szülőfalu porában vegyűljön el. A halál a *Bölcső és bagoly* képzeltebeli vándorával azonosította az írótl; a feltételes módot kijelentőre változtatta: Itt megáll(na) a vándor, mert furcsa érzések támadják meg. A szíve megmozdul, s valami otthonos, meleg érzés kel a tagjaiban. S ahogy beljebb és beljebb megy a faluba, furcsa módon s egyre jobban úgy találja, hogy kezdi otthon érezni magát. S minél jobban körülnéz, annál jobban nő benne a gondolat, hogy ő nem vándorol tovább, hanem ebben a faluban letelepszik...

A gyász és a tisztelet (még az őszinte is) könnyen lök frázisokat az ajakra. Ez lett volna a legidegenebb búcsú Tamási Árontól. Csak pontos, tárgyias, köznapí szavakat tudtam leírni.

A rádióban hallott gyászhlér után, a szomorúsággal tapétázott éjszakában könyveiben kerestem világosságl. Egymásután ütöttem föl a köteteket, azt, amelyikbe zöld tintával írta be nevét 1955-ben Pécsen, az *Ábel a rengetegben*-t, novelláinak legújabb gyűjteményét, s azt a hajdan kapott, legelőször kézbevevett kötetét. Néhány sort elég volt elolvasni, hogy újra halljam hangját, szavait, mondatait abban a sajátos hang-

hordozásban, ahogy csak ő tudta írásait felolvasni. Stílusának ez a szinte tapintható, érzékletes zenéje húzta elő az emlékezetből a csiki népdal szövegét és dallamát is; a legillőbb búcsút és fájdalmas rekviemet:

Annyi bánat a szívemen,
Kétrét hajlott az egeken.
Ha még egyet hajlott volna,
Szívem ketté hasadt volna.

Én elmegyek közületek,
Isten maradjon veletek.
Tőlem több panaszt nem hallasz,
Kit hallottál, avval maradsz.

Akkor jussak én eszedbe,
Mikor kenyér a kezvedbe.
Akkor se jussak egyébről,
Csak az igaz szeretetről.

TÜSKÉS TIBOR

Emléksorok Berda Józsefről

Alig negyedévvel halála előtt láttam őt utoljára: 1966 áprilisában, Szentendrén. Akkor nyitották meg Vajda Lajos emlékkiállítását, és a városkát ellepték a Budapestről és máshonnan érkezett vendégek. Az egyik dunaparti kiskocsmá asztalánál ült Berda: keserű hangulatban, elhagyottan. Amikor többedmagammal asztalához telepedtem, alig szólt, inkább csak néhány panaszos megjegyzést tett, a lassú kiszolgálásra, a rossz borra. Ha most erre a jelenetre gondolok, nem is érzem meglepőnek, hogy ez volt utolsó találkozásom Berdával. A költő, az egykori lelkes turista, a hegyek és erdők szerelmese, az élet örömeinek hédonista élvezője, megtört a hatvannégy év súlya alatt, s neki, az „örök kamasznak” kétszeresen elviselhetetlenné vált a közeledő öregség. A gyászjelentések „tragikus hirtelenséggel” kifejezése azt a magyarázatot is megengedi, hogy Berda maga sietette halálát.

Pécsett is alkalmunk volt találkozni vele. A *Sorsunk* közölte verseit s 1942-ben Csorba Győzőnek róla írott kritikáját, 1946-ban pedig, a pécsi kulturális napok alkalmával, Berda is felkereste városunkat. Még látom magam előtt, a Megye utcában – egy akkor éteremnek használt helyiségben – írók, művészek, kritikusok közt, kissé magányosan, kedves viseletében, rövid turistanadrágban és bottal. Biztosan nem is annyira az ünnepség-sorozat, mint inkább egy mecseki kirándulás volt látogatásának célja.

„Társadalmonkívüliségével párhuzamos irodalmonkívülsége” – így jellemzi Berdát a Magyar irodalom történetének VI. kötetében Rába György. Ez a meghatározás – és általában Rába egész Berda-szemlélete – nem túlságosan pontos. Nem a társadalmon kívül élt Berda, hanem inkább csak a *peremén*. Csoportokhoz, érdekszövetségekhez nem tartozott, de sok jóbarátja, híve, tisztelője volt. Ilyeneknek körében találkoztam vele először, 1940 táján, egy újpesti vendéglőben. Akkor még tele volt életörömmel, a szépség iránti lelkesedéssel. Művészek és írók voltak vele: emlékszem az asztalunknál ülő Kocsis András szobrászművészre.

Berda autodidakta volt, de nem volt műveletlen ember. Ha végigtekintünk baráti körén, Illyés Gyula, Aba-Novák Vilmos, Bányai Kornél, Kassák Lajos nevével találkozunk, és találkozunk azzal a nagy magyar kritikussal, akinek jelentőségét csak most kezdjük igazán felismerni: Kállai Ernővel. Kállai halálát siratja el 1954-ből való szép versében: „Arról, ki a szomorúság szárnyán szállt el”:

A szépség titokzatának, a merészebb
lendületnek káprázatos képzeletektől
kigyulladt, nyughatatlan kutatója, szinte
felfedezője voltál te kopaszságodban
is kedves kamasz; szenvedélyes és
vidám vitatkozó!

Úgy égetted el magad végül igazságok
irgalmatlan kimondójaként, mint
aki hitt az öröm örökkévalóságában –
ide-oda tántorgásunk örvényei közepette is!
S most itt nyugszol Akvinkum ma is sugárzó
romjainak közelében, a legméltóbb
környezet karjaiban, hol végre
kipihenheted magad véghetetlenül hosszú
fáradalmaid után. – Aludj, aludj
kimerült barátunk mindaddig, míg virágzó
valósággá nem válnak látomásaid itt és
másutt, szerte az egész, emberségre
vágó világon, ámen.

Íme, egy jellemző Berda-vers, jellemző nemcsak mint a barátság dokumentuma,
hanem mint a költő sajátos kifejező-eszközeinek megformált terméke is. Hogy Berda
kedveli az enjambement-ot, arról már sokan szóltak, de ki kellene emelnünk alli-
terációit is, aztán a melléknévi és birtokos jelzős szerkezetek által teremtett művészi
atmoszférát (káprázatos képzeletektől kigyulladt, igazságok irgalmatlan kimondója-
ként, hitt az öröm örökkévalóságában, Akvinkum sugárzó romjainak közelében).

A halott költő életműve most már nem a kritika, hanem az irodalomtörténet
anyaga, s talán nemsokára akad vállalkozó, aki felméri és méltatja a Berda-opusz
egészét, beállítja ezt az opuszt a költő életébe és korába. Igaz, életében is már sokan
értették, elemezték, magyarázták: Bálint György, Hamvas Béla, Ignotus, Illyés Gyula,
Juhász Géza, Németh László. Az egyik legszebb méltatást pedig már 1942-ben megírta
róla Várkonyi Nándor: „Nem mindennapi s nem tiszteletre méltatlan, különösen ön-
tudatossága és egészsége... S hasonló megértéssel, komolysággal lát minden szép
dolgot a maga helyén, szinte kézbe veszi őket, mint a szobrász a kész művet... Az
élet olyan szépségeiről énekel, amiket eddig röstellni igyekeztünk”.

Egy költő, akit annyian – és akkora rokonszenvvel – méltattak, talán mégsem
nevezhető teljesen „irodalmon kívüli” jelenségnek. Az élő Berda bizonyára a Rábától
ismételten használt „kispolgári” jelző ellen is tiltakozott volna. „Így igaz” (1961)
című kötetének névadó epigrammájában így vallott:

Bárki bárhogyan üldözhet még,
nem tud barbárrá változtatni már.
Magas rangot adott a sors: ember
vagyok s még mindig proletár!

„Ember és proletár” – az irodalom kutatóját ez a kifejezés Csokonai megfogal-
mazására emlékezteti: „Ember és polgár leszek”. A XVIII. század citoyen-eszménye
a XX. századi Berdánál már proletárrá változik, de talán Csokonai – és mellette
Balassi Bálint – az a magyar költő, akivel az ő poézise a legrokonzóbb. És nem sza-
kitható el Berda a XX. századi kelet-európai fejlődéstől sem. Az avantgarde-ból indul
el, s ennek nyomai egész életművében meglátszanak. Érdemes volna őt Wolkerrel
vagy Nezvallal összehasonlítani, hiszen Berda csak két évvel volt fiatalabb náluk,
s egész emberi-költői alkatában volt valami szlávós vonás. Ő maga is „cseh-től ivadék-
nak” nevezi önmagát, bár ugyanakkor hitet tesz magyar költői mivolta mellett. Ha

azonban a „dunántúli” jelzőt ma már nem mint merev szellemtörténeti kategóriát, hanem mint rugalmas munkahipotézist fogjuk fel, akkor talán Berdával kapcsolatban is beszélhetünk „szláv” vonásokról. Mindenesetre Wolker és Nezval nagyobb távlatban pedig Mickiewicz és Jeszenyin az ő lelki rokonai.

Lehetne azon is elmélkedni, mit köszönhetett Berda az európai – 1920 körül nálunk is lassan meghonosodó – expresszionizmusnak, arról írni, mint jelentkeznek nála is, hasonlóan sok más avantgardista költőhöz és művészhez, a XVI. századi „manierizmusnak” újjáéledő elemei. Meg kell említenünk, hogy Berdánál, az élet örömeinek, a test szépségének, a tájak költészetének hirdetőjénél már korán, szinte kezdettől fogva, jelen van a halál, az elmúlás, az öregedés hangulata, jelen van egy hol panteista, hol katolikus színezetű magatartás. Látszólagos „egysíkúsága” ellenére is gazdag, sokrétű költészet az övé. Sokszor volt magános, sokszor boldogtalan, de joggal vallhatta „Elmélkedés” című versében:

Akár ama bibliafordító boldog
Báthory László hárshegyi barlangjában,
úgy élsz újpestszéli lakásodban egyesegyedül,
bár nem olyan boldogan, ahogy szeretnéd. –
Örülj, örülj, békülj meg ezzel is, hisz’
te akartad így. Életed javát itt élted át,
itt szenvedtél-örültél azért amiért
megmutathattad azt az emberi arcát
életednek, melyért talán
nem kell szégyellned magad.

Tiszteletet, szeretetet érdemel Berda József életműve, emberi egyénisége, s reméljük, ennek az életműnek összefoglaló értékelése, irodalomtörténeti feldolgozása sem késik már sokáig.

ANGYAL ENDRE

Jegyzetek Radnóti Miklósról

„Mikor Orfeusz megpendítette lantját s énekelve útnak indult, madarak szálltak fölötte, a vizekben halak úsztak felé, bokrok guggoltak köré, fák ballagtak, sziklák cammogtak utána, a vadállatok előbújtak odúikból s a hegyek és a völgyek nimfái könnyezni kezdtek. A költők többé-kevésbé Orfeuszok ma is s a madarak, halak, bokrok, fák, sziklák s vadállatok ma is követik őket...” – írta Radnóti Miklós az *Orfeusz nyomában* című műfordítás-gyűjteményének utószavában.

Orfeusz, modern Orfeusz volt ő is. Madarak, halak, bokrok, fák, sziklák s vadállatok követtek. De inkább vadállatokkal volt dolga, mint madarakkal, halakkal, bokrokkal, fákkal. Míg – a görög mitológia szerint – Orfeusz életútjának csak egy része vezetett át az alvilágon, Radnóti Miklós, századunk első felének nagy magyar költője, aránylag rövid életének túlnyomó részét kényszerült az alvilágban tölteni és alvilági rémekkel hadakozni.

*

Radnóti Miklóssal akkor ismerkedtem meg, amikor a *Magyar Béke Egyesület* irodalmi estjét szerveztük. Én joghallgató voltam, Radnóti Miklós még érettségire készült. Haladó diákok, tehetségük oroszlámkörmeit már mutogató írófélék, tehet-

ségtelen irodalmi akarnokok kis csoportja a Magyar Béke Egyesület alapszabályainak kereteit használta ki összejövetelek rendezésére.

A Magyar Béke Egyesületnek a szénilisen jóhiszemű Lukács György valóságos belső titkos tanácsos, a darabont-kormány egykori kultuszminisztere, volt az elnöke, aki egyszerre tudott az irredentizmus és a Páneurópa-mozgalom színeiben játszani, és egy ideig valóban védelmet nyújtott a nála oltalmat kereső fiataloknak. A rendőrség úgy ítélte meg, hogy Lukács György – József Ferenc főherceg, a dilettáns költő és Anna főhercegasszony mozipartnere – nem lehet egy fedél alatt olyanokkal, akik „veszedelmes emberek”.

Wagner György (aki később Tamási György néven a *Szocializmus* kitűnő cikkírója lett) hozta el a lakásomra Radnóti Miklóst. Megvan még Radnóti Miklós saját kezével gépelt, piros gépirószalagon kopogott verse, *Az áhitat zsoltáraiból*, amelyet átadott szavalni. Az Andrássy úti színház egy fiatal tagja, Koncz Erzsébet mondta el a PTOE (*Pénzügyi Tisztviselők Országos Egyesülete*) Akadémia utcai helyiségében rendezett estén. Én tartottam előadást a fiatal költőkről. Lehet, hogy ennek keretében elsőnek méltattam nyilvánosan a kezdő Radnóti verseit.

Radnóti Miklós, Wagner György, Szalai Sándor, Justus Pál gyakran beszéltek akkor is, később is a fiatalok két irodalmi egyesületéről: a *Balassa Bálint Irodalmi Kör*-ről és a *Haladás Kör*-ről. Előbbi: szabad szellemű, romantikus forradalmi lobogású fiatalok magánönképzőköre, utóbbi: kialakulófélben lévő, de azután abbamaradt új, Galilei-kör féle volt.

A magánönképzőköri tagjai kezdetben magánlakásokban vitáztak és rendeztek matinékat, irodalmi esteket. Nyáron az is előfordult, hogy az akkori Rudolf rakparton vagy a Marquitzigeten találkoztak. Minden simán ment, amíg a felduzzadt létszám (végül talán 160 fiatal jött össze) nem vonta magára a hatóságok figyelmét. A Horthy-idők rendőrsége „felforgató mozgalmat” szimatolt és lecsapott a fiatalokra. Ennek az lett a következménye, hogy több diákot kicsaptak a különböző iskolákból, másokat igazgatói megrovásban részesítettek, és még aránylag jól járt, aki „csak” osztályfőnöki megrovást kapott.

Ettől kezdve a megmaradt szűkebb baráti társaság, amely *Haladás Kör*-nek nevezte magát, többnyire az Andrássy úti (ma: Népköztársaság útja) Magyar Korona kávéházban találkozott, ahol abban az időben több irodalmi asztal is volt: így a *Nyugat* és a Kassák Lajos-féle kör asztala is.

A Haladás Kör élete azután úgy fejeződött be, hogy tagjai szétszéledtek három irányba. Akadtak, akik a szociáldemokrata párt diákcsoportjához csatlakoztak. Ezek Wagner György vezetésével a *Magántisztviselők Országos Szövetségé*-nek toronyszobájában rendezték összejöveteleiket. Voltak, akik Kassák Lajoséhoz, a *Munka* köréhez tartoztak. Voltak, akik a Tamás Aladár-féle 100%-os csoportjában találtak szellemi otthonra.

*

1927 őszén Radnóti Miklós – gyámiának, Grosz Dezsőnek kívánságára – Reichenbergbe (ma: Liberec) ment, ahol elvégezte a textiltőiskola egyéves tanfolyamát. Grosz Dezső még mindig nem adta fel azt a reményét, hogy Miklós egyszer átveszi tőle a céget. Dr. Kun Miklós, aki nagyon jó barátságban volt Radnóti Miklóssal, feljegyezte, hogy Radnóti Miklóst nem érdekelte a textilszakma, és távozása csak azért történt, mert barátai rábeszélésték, hogy ne hagyja ki a csehországi tartózkodás lehetőségét, és ismerkedjék meg az ottani szabadabb politikai, irodalmi légkörrel.

Havas Emil, aki Radnóti Miklós után került Reichenbergbe, és akit a költő látott el útmutatásokkal, Radnóti Miklós több barátjával jött össze. Főleg az *Adler-Diele*-ben találkoztak és vitatkoztak ezek a fiatalok. Radnóti Miklós elmondta, hogy néhány cikket írt ottani tartózkodása idején a kommunista párt helyi lapjának Magyarországról és a magyar irodalmi viszonyokról. Bizonyos, hogy ezek a cikkek nem saját nevével jelentek meg, hiszen ő hazakészült onnan, és tisztában volt azzal, hogy Magyarországon üldöznék egy kommunista újság cikkíróját. A Radnóti-kutatókra vár a feladat, hogy megtalálják a Reichenbergben álnéven vagy névtelenül közreadott

Radnóti-írásokat. Esetleg a stílusukból vagy témájukból kell a következtetéseket levonni, még akkor is, ha a német fordítás megnehezíti ezt a munkát.

A Reichenbergből visszatért Radnóti Miklós egy ideig tisztviselősködni kényszerült Budapesten. 1930-ban azonban végleg eldöntötte, hogy író lesz, és megélhetésül a tanári foglalkozást választja. Abban az elhatározásában, hogy nem lesz textiles, nagy támogatást kapott későbbi feleségétől, akkori menyasszonyától, Gyarmati Fannitól, aki nélkül nem tudott volna szakítani addigi életével, és aki jóban és rosszban mindig mellette állt. Radnóti Miklós kiadatlan naplójában olvassuk: „*Két és fél évig bírom. Végül egy este beverem a tollat az íróasztal lapjába. A toll remeg. Nézem. És felmerül bennem a tanárság gondolata.*”

*

Radnóti Miklós 1930-tól 1934-ig tartózkodott – a hivatalos szünetek kivételével – Szegeden, ahol az egyetem bölcsészkarán magyar-francia szakos tanárjelölt volt.

Éles társadalmi ellentéteket, izgalmas irodalmi és művészeti ellentmondásokat, abban az időben szokatlan modernséget, de ugyanakkor bántó maradiságot is talált a szegedi egyetem falai között. Szegeden tanított Sik Sándor, a magyar irodalom professzora, katolikus pap-költő, aki hamar felismerte Radnóti Miklós tehetségét, és szívesen olvasta el, kísérté bíráló megjegyzésekkel költő-tanítványának verseit. Szegeden tanított Zolnai Béla is, aki – bár Radnóti Miklós a francia nyelvtannal elég nehezen barátkozott meg, és a francia nyelv terén a rossz előmenetelűek közé tartozott – szintén sokra értékelte költő-diákjának versírói tehetségét. A szerkesztésében megjelenő *Széphalom*-ban, amelynek lapjain különös találkozási gyűltekek össze konzervatívok és modernek, örömmel adott helyet Radnóti Miklós költeményeinek.

A szegedi egyetem két végletét a kisstílű Horger Antal és a Nobel-díjas Szent-Györgyi Albert jelentette. A reakciós idők kurzus-nagyságai s a világ irodalmi, művészeti és tudományos életének figyelői ültek egymás mellett a tanárok között. Horger Antalnak, aki később Radnóti Miklóst is el akarta távolíttatni, sikerült eltanácsoltatnia József Attilát, aki egyszerre volt egyetemi hallgató és a Munkásotthon látogatója. Radnóti Miklós ugyancsak sűrűn fordult meg a Munkásotthonban és néhány olyan szegedi értelmiséginél, aki közel állott a munkásmozgalomhoz.

A szegedi egyetem különben *corpus separatum*-ot jelentett, és alig hatott a tiszaparti város kulturális életére. Az, hogy Radnóti Miklós összeköttetésbe került nemcsak a szegediekkel, hanem még a szegedkörnyékiekkel is, nem az egyetemnek, hanem a *Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumá*-nak, ennek az erősen progresszív jellegű ifjúsági tömörülésnek köszönhető. Ortutay Gyula helyesen mutatott rá, hogy Radnóti Miklós e kollégium segítségével szerzett kendőzetlen képet a Szeged környéki parasztság szociális problémáiról, amelyek mélységesen megdöbbentették. „Addigi pesti, külföldi proletár-harci-szocialista élményeihez és tudatos elveihez itt kapja a magyar társadalom másik döntő élményét: a paraszti elnyomott életet” – állapította meg Ortutay Gyula, aki szerint a szegedi esztendők felbecsülhetetlen értékű és jelentőségű társadalmi tájékozódást és népnyelvi gazdagodást hoztak Radnóti Miklós számára.

Fifi gyakran látogatta meg Radnót Szegeden. Néhány budapesti barát szintén felkereste egyszer-kétszer minden évben. Többször hallottam Szalai Imrét említeni. Én is gyakran utaztam le hozzá és Hont Ferenchez.

Egyszer együtt rándultunk ki Tápéra. Utána postán elküldte nekem *Tápé, öreg este* című 1930. december 6. dátumú versét, amelyet egy évvel később, az *Újmódi pásztorok éneke* című kötetben nyomtatásban is nekem dedikált.

A szegedi hónapos szobák több szabadságot jelentettek Radnóti Miklósnak, mint a gazdag textilkereskedő üzletében a könyvelő számára fenntartott, unalmas „üvegkalitka”, vagy a nagynénik tiszta, de rideg lakása. Radnóti Miklós – dr. Ligeti Magda szerint – egyik látogatásom idején a Széchenyi téri Wagner-házban lakott. Nem vitt fel a lakására. Ez azért volt, mert a diákszobának bérelt „cselédszoba” fogházcellára emlékeztetett. Egyetlen vasággy és szekrény állott benne. Sem asztal, sem szék nem

volt. Ha a költő-diák tanulni akart, két lehetőség között választhatott: vagy ágyba feküdt, vagy elment a könyvtárba. Fűteni már csak azért sem fűthetett, mert a szobában nem akadt kályha. Ilyen módon nagyon kellettek a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának összejövetelei, a diákmenza „kaszinója”, valamint az a meleg szoba és meleg lelkület, amellyel pajtásai szüleinek lakásán találkozott.

Kun Miklós elmondta, hogy 1931-ben egy alkalommal szőkehajú, csontosarcú, ijesztően sovány fiatalember ült mellette – mindenki ott telepedett le, ahol éppen hely volt – ebéd idején a menzán. Glatter Miklós néven mutatkozott be, és amikor megtudakolta tőle, hogy milyen szakos, azt felelte: magyar-francia szakos bölcsész-hallgató. Később Kun Miklós elővette a *Kortárs* új számát. Lapozgatás közben egy szép verset talált benne. Megmutatta szomszédjának a Radnóti Miklós aláírású költeményt, és megkérdezte a szintén újságot olvasó Glatter Miklóstól:

- Nem tudod, hogy ki az a Radnóti, aki ilyen jó verset írt?
- Véletlenül jó helyen kérdezted. Én írok Radnóti néven.

Ezzel a jelenettel kezdődött barátságuk. Kun Miklós, aki akkor már egy évet töltött Szegeden, bemutatta őt azoknak a barátainak, akik a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumát megszervezték.

A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának emblémájával került nyilvánosságra Radnóti Miklós két verskötetete: a *Lábadózó szél* és az *Újhold*, továbbá a *Katinka Margit művészi fejlődése* című tanulmány második kiadása. A kollégium kiadói emblémája, sajnos, csak erkölcsi félmjelzést tudott adni a fiatal költő köteteknek, mert az előfizetőket magának a szerzőnek kellett összegyűjtenie, és a Szegeden megjelent Radnóti-kötetektől talán Szegeden fogyott el a legkevesebb.

Adjunk rövid áttekintést a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának kiadványsorozatáról! A nevek és a könyvcímek önmagukban megvilágítják a kollégium jelentőségét! Szegeden adták ki Buday György *Boldogasszony búcsúja* című fametszeteit, amelyeket a Magyar Bibliofil Társaság az 1931-es esztendő három legszebb magyar könyve közé sorozott. Ugyancsak Szeged büszkélkedhetett Buday György angolra fordított *Book of Ballads* című könyvével, amely elnyerte az „1933. év legszebb magyar könyve” kitüntetését. A kollégium jelentette meg Tolnai Gábor két tanulmányát, *A szabadvers és a lírai formák válsága*-t, valamint *Erdély magyar irodalmi életé*-t. Itt került a nyilvánosság elé Hont Ferenc tanulmánya, *A színjáték*; Ortutay Gyula nyíri gyűjtésű parasztballada- és betyárnóta-gyűjteménye: *a Mondotta . . .*, továbbá *Tömörkény István* című monográfiája; Baróti Dezső két tanulmánya: *Juhász Gyula, s Dugonics András és a barokk regény*. Ha mindezekhez hozzátesszük, hogy a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma jelentette meg Gáspár Zoltán *Bevezetés a szociográfiába* című könyvét, amely útmutatást adott a fiataloknak a szociográfiai adatgyűjtés elvégzésére, Reitzer Béla *A proletárnevelés kérdéséről* szóló nevelésszociológiai munkáját, Erdei Ferenc tanulmányát: *Makó szociográfiája*-t, akkor bárki tisztán láthatja a szegedi fiatalok sikeres tevékenységét.

Egy-két esztendőn át estéről-estére együtt volt Szegeden egy „diáknégyszög”: Radnóti Miklós, Kun Miklós (ma: dr. Kun Miklós, az ismert orvos), Ligeti Magda (ma: dr. Ligeti Magda idegorvos, Peti Sándor színművész felesége) és Eidus Lili (ma: dr. Eidus Lili fogorvos). A baráti társaság együtt járt szociográfiai munkát végezni, vitatkozni, kirándulni, esetleg bizalmas beszélgetéseket folytatni Ligetiék vagy Eidusék otthonába, ahol szabadon lehetett beszélni.

Radnóti Miklós jól érezte magát Ligeti Jenőnek, a *Délmagyarország* és a szegedi *Héttői Újság* szerkesztőjének, valamint Eidus Bentian fogtechnikusnak, a Magyarországra került és a magyar munkaszervezésbe is bekapcsolódott litván származású forradalmárnak lakásán, ahol gyakran az öregek is bekapcsolódtak a fiatalok beszélgetéseibe. A fiatal költő nagy érdeklődéssel hallgatta Eidus Bentian emlékezéseit az 1905-ös orosz forradalom vilnai barrikádharcairól, az emigrációról, Leninnel, Liebknechttel, Bebellel folytatott eszmecsereiről. Itt ismerkedett meg Radnóti Miklós Móra Ferencel, és az irodalmár-fogtechnikus vezette be a Munkásokhoz, amelynek kórusa számára Radnóti két költeményt írt.

Az *Újmódi pásztorok éneké*-nek dr. Eidus Lilinél őrzött példányában a következő ajánlást olvashatjuk:

„Te ne tedd indexre ezt a könyvet, mint a fölséges magyar állam

Miklós

Szeged, 1931. május 13.”

*

1935 elején indult meg *A színpad*, a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának színháztudományi folyóirata, amelyet Hont Ferenc, a Színháztudományi Intézet mai igazgatója szerkesztett. Az első szám cikkírói: Radnóti Miklós, Bálint György, Baróti Dezső, Féja Géza, Füst Milán, Gáspár Zoltán, Erdei Ferenc, Gál Gyula, a Nemzeti Színház örökös tagja, Firmin Gemier, a párizsi Théâtre National de l' Odeon igazgatója, a *Színházak Világszövetsége* elnöke, *Horváth Árpád*, a Nemzeti Színház főrendezője, Ortutay Gyula, Rabinovszky Máriusz, Sík Sándor, Leopold Jessner és Ervin Piscator, a két világhírű berlini színházi rendező, Tolnai Gábor, Julius Bab, a neves színházi szociológus, Tomori Viola és én voltunk.

Radnóti Miklós lefordította *A Színpad* számára Bert Brecht operaszövegének, az *Aufstieg und Fall der Stadt Mahagonny*-nak (*Mahagonny város virágzása és pusztulása*) 12., 13. és 14. jelenetét.

Hont Ferenc feljegyzéseiből tudjuk, hogy Radnóti második drámafordítása, amelyből szintén elkészültek részletek, a Szegedi Szabadtéri Színpadra tervezett *Genodoxus*, Jakob Biedermann (1578–1639) műve volt. A latin jezsuita drámát 1602-ben mutatták be Augsburgban, 1932-ben a salzburgi ünnepi játékokon felújították H. Rommel és Josef Gregor feldolgozásában.

1941-ben Radnóti Miklós monodramát tervezett *Én és a világ* címmel. Csak az első jelenetet írhatta meg. Ezt a *Negyedik Eclogá*-ban helyezte el.

*

A rendőrség akkor is, később is figyelemmel kísérte Radnóti Miklós irodalmi tevékenységét. Markovits Györgyi, aki esztendők óta a Horthy-idők üldözött irodalmával foglalkozik, nemrégiben ismertette azt a részletes és alapos referátumot, amelyet a magyar királyi rendőrség budapesti főkapitányságának nyomozói készítettek a *Forradalmi Irodalom Nemzetközi Szövetségé*-nek munkájáról 1934. szeptember 1-én.

A jelentés azzal az elvi megállapítással indul, hogy a szervezethez (*Litintern*) tartozó írók és művészek forradalmi irányzatát felületesen alig lehet megállapítani, bolsevik szerepüket csak hosszú éveken át tartó megfigyelés után lehet tisztán látni.

A szélsőséges, forradalmi, alapjában véve bolsevik propaganda céljait szolgáló fél-legális és illegális folyóiratok közül a jelentés megemlíti az 1924 tavaszán megjelent *Művészeti Dokumentum*-ot, az *Új Föld*-et, az *Együtt*-et, a *100%-ot*, a *Forrás*-t, a *Társadalmi Szemlé*-t, továbbá a *Valóság*-ot, amelynek egyetlen száma látott napvilágot 1932 közepén József Attila szerkesztésében. A Szegeden egytemi hallgatóként tanuló Radnóti Miklósnak a *Valóság*-ban megjelent *Emlékezz Hiroshi* című versével így foglalkozik a rendőrségi jelentés: „... költeményében a Párizsban élő japán tudós figyelmét hívja fel arra, hogy a kínai–japán háborúban sárga testvérek ölik egymást, s proletárhaltakkal telik meg minden.”

Radnóti Miklós tevékenységénél a rendőrségi jelentés felsorolja az *Ének a néger-ről* című expresszionista linóleum-metszetekkel illusztrált verseskötetet is, amelyet a Gyarmati Nyomda adott ki. A Szegeden élő Radnóti Miklós ebben a verseskötetében elmondja, hogy a néger forradalom, a néger proletárok megindulnak a város felé.

A rendőrség egyébként Radnóti Miklóst is azok közé osztja be, akik veszedelmesekek, mert írásaikkal a munkásosztály ügyéért harcolnak.

Markovits Györgyinek, a *Tiszatáj* 1964. május számában megjelent cikke hangoztatja: a nyomozók 1934-es jelentése után működésbe lendült a horthysta rendőrség, ügyészség, bíróság. Írói és költői perek, házkutatások következtek. Fogházba és bört-

tönbe kerültek a forradalmi alkotások szerzői. Megfélemlítették és megalázták a munkásosztály igazát kifejező írástudókat.

Radnóti Miklós három párizsi látogatásáról tudunk. 1931-ben, 1937-ben és 1939-ben járt Párizsban.

Az 1931-es látogatásáról és az ottani Gyarmatügyi Kiállításon szerzett benyomásairól tanúskodik a *Tam-tam, Monsieur Coty és egy kávéskanálnyi Spengler Párisban* című cikke, amely a szegedi *Délmagyarország* 1931. augusztus 23-i számában jelent meg és az *Ének a négerrel, aki a városba ment*, ez a nagyszerű költemény, amely csak 1934-ben került a közönség elé.

1931-es látogatása idején Radnóti Miklós együtt lakott Nogent sur Marne-ban, a francia főváros környékén, a *Hotel du Commerce* 13-as szobájában Szalai Imrével. Míg a Champs Elysées előkelő szállodáiban és általában a gazdagok hoteljeiben sehol sem voltak 13-as szobák, mert a jómódú emberek megengedhették maguknak, hogy babonások legyenek, Nogent sur Marne-ban nem volt sem babonás „patron”, sem babonás szobaasszony, és az ide betérő vendégek sem rettentek vissza attól, hogy beköltözzenek a babonás jelzésű szobába.

Egy ideig négyen laktak Szalai Imre szobájában. A Budapestről megérkezett Radnóti Miklós, Szalai Imre, továbbá Uleika és Jeromos, a két néger faszobor, amelyet néger művészek készítettek elárúsításra a Gyarmatügyi Kiállítás idején. Szalai Imre tárcát írt erről a két faszoborról.

Radnóti Miklós 1937-ben talán még elkeseredettebb hangulatban ment ki Párizsba, mint 1931-ben. Abban a levélben, amelyben bejelentette Párizsba jövetelét Szalai Imrének, a következőket írta: „Hogy itt mi minden történt, furcsa és tökéletlen dolgok, azt majd személyesen mesélem el... Napról napra többen buknak le, napról napra rohadtabb a világ errefelé. József Attila új könyvét szintén elkobozták.”

1937-es párizsi tartózkodása felszabadító hatású volt. A spanyol polgárháború komolyan elgondolkoztatta a magyar értelmiségieket. A spanyol népfront-mozgalom szinte előkészítette a magyar értelmiséget a mi későn kibontakozó népfront-mozgalmunkra.

Radnóti Miklós szemtanúja volt a francia népfront példátlan arányú párizsi tüntetésének. Ezen a nyáron született a *Hispánia, Hispánia*, amely a – nyugodtan mondhatjuk – népfront-szellemű költemények előhírnöke volt, és amely később a magyar ellenállás legnagyobb költői közé emelte őt.

Párizsban kialakult benne a „Picasso-élmény”: a nagy érzések gondolatává változtatásának módszere. Kétségtelen, hogy Radnóti Miklós „jelképrendszere” Picasso tudatosította szimbólumokkal gazdagodott. Évekig foglalkoztatta a költőt egy Picasso-festmény, a *Guernica*. Amíg nem jött el a mi tájainkra is a háború, ez a festmény szinte háborús vízióként befolyásolta költészetét.

Mennyit beszélt nekem Radnóti Miklós, amikor hazatért, a népfrontról és a *Guernica*-ról. Még ma is hallom a szavait:

– *A népfrontot nem kell neked magyaráznom. A Guernicát pedig nem tudom megmagyarázni. Ezt a képet látni kell!*

1939-es párizsi élményei benne vannak az *Ikrek havá*-ban. Az 1939-es esztendőig, az *Ikrek hava* megírásáig, az volt Radnóti Miklós egyik leggyötrőbb érzése, hogy – mivel édesanyja és ikertestvére meghalt születésekor – „gyilkosként” jött a világra. A véresen őszinte, kegyetlenül önkinzó vallomásaiban a költő mintegy leloldotta magát a vélt bűn, a gyermekkorától vállalt vád alól. A fenyegető fasizmus világában szabadulni igyekezett attól, amit egyéni tragédiának érzett, hogy a jövőben csak arról a tragédiáról énekeljen, amelyben saját sorsa egybefonódik a fasizmus gyilkos rémétől üzőtt emberek sorsával.

Radnóti Miklósnak ez a párizsi tartózkodása hozzájárult ahhoz, hogy versei ezen túl úgy hatottak, „mint egy fűtty, egy jajszó vagy egy csuklás borozás után.”

SÓS ENDRE

Zrínyi-pályázat, 1966

A képzőművészeti alkotások kiállítása Szigetváron

A szigetvári hős: Zrínyi Miklós emléke ma is élő, ihletet adó erő, újra meg újra visszatérő motívum a magyar képzőművészetben. A különböző korok művészei a saját szemléletük hősi eszményére formálták Zrínyit, így a reneszánsz hadvezér ábrázolása a társadalmi, esztétikai fejlődés tükré is lett.

Természetesen a mai művészek sem mentesek a környező világ sokrétű hatásától, s ma a török ellenes harcok ábrázolásai egyszerűségükben is sokkal összetettebb, bonyolultabb problémákat vetnek fel, mint a múlt századi, hasonló témájú festmények, vagy rajzok. A mai művész bíz a néző ismereteire, fantáziájára, kombinatív készségére és szimbólumokból, jelzésekből következő megfejtéseire. A történelmi festmény azonban adott eseményhez, történetileg hiteles cselekményhez kötött. Ezen belül a művészi ábrázolás mégis kötetlen és szabad: lehet leíró, részleteket elbeszélő, vagy szűkszavúan a lényegre szorítkozó, esetleg jelképekkel kifejező alkotás.

Szabadon, a mai ember múltbanéző, történelmet kutató érdeklődésével szárnyal a művészi képzelet a Szigetvár 400 éves jubileumára készült képzőművészeti alkotásokon is. A művek pályázati felhívásra születtek, így a műfaj – rajz, grafika – előre meghatározott, a téma – Zrínyi, a szigeti vár hősi védelme – adott volt, a pályaművekből rendezett kiállítás mégis gazdag, finoman árnyalt. A művek együttese különös atmoszférát teremt, amelyben visszaidézhetjük Zrínyi korát s amely mégis a mai ember világképén át láttatja velünk a 400 év előtti eseményeket, a képzőművészet új hangján, korszerű eszközeivel.

A kiállítás a pályaművek legjobbjait tárja közönsége elé. *Zágon Gyula* Szigetváron élő festőművész monotypia sorozata, mely az I. díjat nyerte el, témájának gazdag változatosságával, a mostanában oly kedvelt monotypia technika adottságainak széles kiaknázásával lep meg bennünket. Zágon valóban megérintette a Zrínyi eszmény lényegét: átélte a küzdelemmel, gondokkal teli hősi kort. Ábrázolásait olyképpen alakította, hogy jobbagy fejeken, török arcokon, rableány és háremhölgy szomorú-szép szemein, lovascsatákon és Zrínyi Miklós hősi pátozzsal telt arcképén keresztül a sorozat szemlélője is részese lesz e világnak. A mély barázdáktól szántott, markáns arcú „Jobbagy férfi” tekintetében az elszántság, a halálra kész indulat tüzel, míg az egyszerűbb, geometrikus szerkesztésű „Zrínyi Miklós”-fej megfontolt nyugalmat, hősi felsőbbrendűséget áraszt. E kép szerkezetes megoldása némileg eltér a sorozat többi, inkább romantikus hangvételű lapjától. A szembenéző, sisakos fej az egész felületet betölti, csupán a bal felső részen hagyva kis szabad helyet a nap sugaraival körülölelt, bagolyfejre hasonlító dekoratív motívumnak, amely – a beleírt 1566-os évszám tanúsága szerint – együtt a szimbolikus jelentést is hordoz. – „Engedd meg, hogy neve, mely most is köztünk él, Büvöljön jó híre, valahol nap jár-kél...” – így az idézet, melyet a művész is feljegyzett képére. A lap fekete-fehér, csupán helyenként látunk enyhe rózsaszín lavírozást, fehér temperával történt felülkezelést. Gazdag árnyalása, ritmikus felületi tagolása a monochrom képet mégis színessé varázsolja.

Zágon Gyula meglepő érzékenységgel, széles területre kiterjedő érdeklődéssel

ZÁGON GYULA rajza

dolgozta fel a Zrínyi-emlékkör témáját. Egész sorozatot készített például a jobbágy-katonákról, akiket egyszerű paraszt-ruhájukban, a jobbágy-sors keserűségével, ugyanakkor a felelősségtudattal harcoló hazafi elszántságával ábrázolt – egyik lapon éjszakai holdvilágnál, a földiken dolgozva, másutt vállán fegyverével, őrségben figyelőn. A „Katona-temetés” egyszerűen megfogalmazott rajza épp csak jelöli a sír körül álló férfiakat, de a meghajlott testek, lehorgasztott fejek mély együttérzésre készítetik a nézőt.

A lapok mindegyikére jellemző, hogy romantikus hevületük ellenére nem epizódokat mesélnek el, hanem portrékkal, emberi sorsok érzékeltetésével idézik fel a kort. Inkább a néző érzelmire hatnak, s mint általában a vizuális érzékelésnél, itt is a hangulati elemek keltik fel az értelmi asszociációkat. Ezért illeszkednek oly szervesen a sorozathoz azok a lapok, melyek a várat és a vár környékét ábrázolják, mai, vagy képzeletben rekonstruált állapotában. Ezek a színes épületek, bástyákat és várfalakat ábrázoló részek nemcsak a szemnek tetszők és harmonikusan, örömet adóan szépek, hanem olyannyira meggyőzőek is, hogy hitelessé teszik a portrékat. A sorozat különböző lapjait végignézve, a látogató teljes élménnyel távozik – ott járt a csata színterén, a várudvarban, a bástyákon, találkozott a szigeti jobbágyokkal, látta a turbános törököket, a szép rableányokat – s emlékében nem csupán a történelmet, hanem az élő múltat, a hús-vér emberek sorsát, küzdelmét őrzi meg.

A pályázat II. díját *Soltra Elemér* pécsi festőművész rajzsorozata nyerte. E lapok voltaképpen a „Szigeti Veszedelem” illusztrációi. Soltra szabadon, a XX. századi ember látáskultúrájával nyúlt a témához. Nem akart régies lenni, nem törekedett Zrínyi hősi eposzának stílusát követni. Egyszerűen, tömören fogalmazta meg rajzait, a fekete-fehér kontrasztjára építve, sűrű vonalhálójával, vagy a tust foltokká oldottan alakította figuráit, a küzdelem jeleneteit. Különösen figyelemre méltó az illusztráció-sorozat három lapja. Az egyikén, a „Kirohanás” címűn, gomolygó harcot látunk, középen a hadvezér, Zrínyi lovasalakja, körülötte küzdő gyalogosok. A rajz egy nagyobb, középponti és egy a jobboldalon elhelyezkedő kisebb körformába zárt, mozgalmas kompozíció. Az alakok lendületét, mozgását a körív sűrű vonalhálója követi, ezen belül azonban a testek átlós egyenesekben rendeződnek. Mindez egyszerre híven fejezi ki a küzdelem mozgalmas lendületét és a harcban megtorpanó, visszahőkölő paripa pillanatnyi statikus állapotát.

A másik lap szimbolikus tartalmat hordoz: Szolimán tengernyi hadával megindul a világ ellen, a nyugati civilizáció széttiprására. Útján halál, keselyűk hada kíséri. – Ez a rajz alapgondolata, amelyet a művész finom eszközökkel, a rajzolás magasfokon kulturált technikájával oldott meg. Lent, a lap alsó síkján fekvő, térdelő,

SWIERKIEWICZ RÓBERT rajza

hátrahanyatló, kezüket könyörgésre emelő alakok érzékeny vonalrajza. Ritmikusán épített soruk – mint architektúra tympanonja – a közép felé emelkedik. E menet talaja súlyos, fekete. A középben álló alakokhoz már elért a keselyük hada, az első hatalmas, éles karmaival áldozatára csap, míg a többi a levegőből kémleli az alul vánszorgó, elgyötört embereket. Éjszaka van, fenn a holdsarló – a török jelkép – s az éjszaka árnyaiból Szolimán szultán arcéle bontakozik ki. A lap középpontját volta-képpen ez a fej (balránézó, hegyes orrú, bajszos profil) foglalja el. A rajz szereplőinek térbeli egymásfelettsége, transzcendens és valóságos alakok viszonylatai mégis úgy jelentkeznek, hogy a felületes szemlélő előtt a fej karaktere rejtve marad, s csupán árnyak, felhőnek véli azt, ami Szolimán szellemarca. A gondos megfigyelő azonban látja, hogy a rajzolás mikéntje más és más a lap alján látott alakoknál, a tömör feketére fedett keselyűknél és a higitott, kissé barnás színű tussal, párhuzamos és egymást keresztező rövid vonalhúzásokkal alakított fejnél. A rajztechnika e különbözőségeire figyelve világossá válik a lap kitűnő szerkezeti felépítése, szimbolikus tartalma, kritikai mondanivalója.

A harmadik rajz, melyet Soltra Elemér művei közül itt még kiemelünk, a „Halottvivők”, Szolimán temetése. Szimmetrikus kompozíció, a középben, egymással szemben álló két-két alakkal, akik fejük fölött tartják a vízszintesen elnyúlt testű, köpenyes halottat. A jobboldali két alak mögött egy harmadik halad, kezében hosszú, félholdban végződő dárdával. A halottvivők szép, ritmikus mozgását az átlós vonalban tartott dárda fokozza, a vízszintes síkban fekvő halott pedig kiegyensúlyozza. Az alakok fölött súlyos égbolt, sötét felhők úsznak a sugaras nap előtt, míg balról a hold sovány sarlója bújik elő a felhők mögül. A rajz komor hangulatát az alakok szép ritmusú, szertartásos mozdulatai némileg feloldják s ünnepélyessé teszik. A művész itt is a fekete-fehér kemény ellentétére, a sűrűn fedett, vagy oldottabb, finom vonalháló szövevényébe vont felület gazdag változataira építette a rajz mondanivalóját, hangulatát.

Soltra rajzsorozatát a Zrinyiász ihlette, mégis, az illusztráló szerepén túllépett és szabad művészi megfogalmazásban értelmezte s dolgozta fel a szigetvári hősi napok emlékét.

A pályázat harmadik díját két művész nyerte el: *Móré Mihály* és *Swierkiewicz Róbert*. Mindketten linóleummetszetekben oldották meg feladatukat. Móré Mihály sorozatából három lap került a szigetvári kiállításra. Erőtlen, mozgalmas kompozíciók ezek, a fekete alaphól kiemelt rajz fehér vonalainak és foltjainak gazdag változatosságával. A figurák, lovak rajzát nem összefüggő kontúrvonalakkal alakította, hanem tördelt, ritmikusán hullámzó, vékonyabb és szélesebb vonalakkal, szalagszerű, egymás mellé helyezett sávokkal munkálta meg a felületet. Ez a sajátosság részben a linóleummetszés technikájából adódik, mégis itt a művész egyéni alkotásmódja az elsődleges, amellyel változatossá, árnyalttá tudta tenni a fekete-fehér felületet. Móré lapjai is a Zrinyiász illusztrációi. Tömör, súlyos megfogalmazásuk drámai erővel hat. Talán a legszebb közülük az eskütétel, mely a „Fejem fennállásáig leszek én véletek” idézethez készült. A lap közepére Zrinyi álló alakját helyezte, a jobbkézét esküre emelő hősnek szinte halljuk dübörgő szavait. Körülötte katonái, – jobbagyok, parasztok – hasonlóan esküre feltartott kezekkel, tekintetükből elszántság, erő sugárzik.

A fiatal Swierkiewicz Róbert egy lapra, Zrinyit ábrázoló metszetére kapta a pályázat III. díját. A kompozíció főalakja a hős, akit szoborszerűen statikus helyzetben, szemben állva ábrázolt. Zrinyi hatalmas robusztus alakja önmagában is félelmet, tiszteletet keltő, ezt az erőt azonban még felfokozza a jobbjobban tartott, karóvégre szúrt török fej, míg balkezeiben szikrázó pengéjű kardját látjuk. Lábánál halottak, csontvázak hevernek, jobbról a halál csont-karjai emelkednek a hős felé, akinek válla körül kiterjesztett szárnyú, nagy madarak repdesnek. A lap felépítése egyszerű, világos, a felület síkjára szerkesztett. A távlatot, a háttérben lévő várat, Zrinyi alakja mögött egy-két fehéren hagyott folt jelzi, a harc többi résztvevőjére a jobb oldalon álló harcos, a magasba emelkedő buzogányok, lándzsák utalnak. A térbeli viszony-

latokat a művész a sík felületen úgy oldotta meg, hogy az előtérben lejátszódó cselekmény fekete rajzzal, sötét folthatással jelentkezik, míg a távolabbi teret fehéren kiemelt felületen látjuk. A fekete-fehér ellentétek aránya, a fejek, lándzsák ritmusa a lapon kitűnő egyensúlyt teremt. Szépek és tudatosak a metszővonalak, a pozitív-negatív formák egybekapcsolódásai, amelyek különösen a repülő madarak szárnyainál jutnak érvényre.

A pályázati díj három fokozatán kívül egy külön díjat is odaítéltek a pályázatot meghirdető intézmények. *Würtz Ádám* neves grafikusművész a *Zrinyiász* új kiadásához készült illusztráció sorozata érdemelte ki a külön elismerést. *Württemberg* tizenöt tusrájzán a tőle megszokott finomságot, gazdag fantáziát látjuk a maga teljességében kibontakozni. A várvédelem, a csata eseményeit széles elbeszélő kedvvel, játékos bájjal rajzolta meg, inkább a régi krónikások hitelével, mint a mai ember drámai feszültségével. Szép lapjai méltó illusztrációk *Zrinyi* hősi eposzához s a szigetvári kiállítás látogatója örömet lelheti a kiadvány kísérőrajzainak eredeti példányaiban.

A 400 éves jubileum alkalmából 210 képzőművészeti pályamű gyűlt össze. A legjobbakból rendezett kiállítás azt mutatja, hogy érdemes volt pályázatot hirdetni, a művészek s a szigetváriak ilyen irányú érdeklődését felkelteni. Örömlénk, ha a művek és a kiállítás az ünneplő közönség és a képzőművészet szorosabb kapcsolatát, bensőbb barátságát szolgálja.

DÉVÉNYI IVÁN

Oskar Kokoschka 80 éves

Nemrég töltötte be élete nyolcvanadik esztendejét *Oskar Kokoschka*, a nagy osztrák expresszionista festő és író – korunk művészetének egyik „félelmetes csodája”, ahogyan *Else Lasker-Schüller* német költőnő jellemezte őt. 1886-ban született *Pöchlarn*-ban, egy alsóausztriai faluban, művészeti tanulmányait Bécsben végezte. Az első világháborúban résztvesz, meg is sebesül, majd a drezdai képzőművészeti akadémia tanára lesz. A 20-as évek végén és a 30-as évek elején újra Bécsben él, de közben megjárja Párizst és kis kézipoggyással beutazza Spanyolországot, Portugáliát, Egyiptomot és Palesztinát. Az 1934-es – osztrák nácik által szervezett – puccskísérlet után *Kokoschka* Prágába települ át (apja cseh volt), majd Csehszlovákia feldarabolása után London lesz a lakóhelye, s az angol állampolgárságot is felveszi. A második világháború befejezése óta *Slzburgban* és *Romain Rolland* egykori azilumában, a *Genfi-tó* melletti *Villeneuve*-ben él, itt festette meg néhány év előtt „A thermopüléi csata” c. hatalmas méretű képét. Mint e pármondatos életrajzból is kitűnik, *Kokoschka* élete kalandos volt és mozgalmas; ez a küzdelmes, hányatott élet a kerete a feszültségekkel teli, mélyen drámai kokoschkai művészetnek.

Munkásságának igen jelentős részét alkotják a portrék és önportrék. *Kokoschka* „a művészettörténet nagy pszichológus festői közé tartozik; hallatlan érzékkel és könyörtelen éleslátással fejti le modelljeiről a véletlenszerű vonásokat”, – írja egyik mai magyar méltatója, *Németh Lajos*. („Képzőművészet a XX. század elején”, 1959.) Arcképein a mélylélektani módszer röntgensugaraival és rendkívüli művészi szenzibilitással világítja át az ábrázoltat, így *Karl Kraus* haladó osztrák író, a „*Fackel*” c. bátor bécsi folyóirat szerkesztőjét, az orvos-természettudós *Forel* Ágostont, *Masaryk* Tamás csehszlovák államféfit, *Pablo Casals*-ot, a nagy csellistát, a magyar műgyűjtő *Nemes Marcellt*, *Iván Majszkij* szovjet diplomatát, a Szovjetunió második világ-

háború alatt londoni nagykövetségét. Leonhard Frank híres „Német novellá”-jának szavai „arról a fiatal osztrák festőről”, aki „a portréban a lelkivilágot ábrázolja”, – félreérthetetlenül Kokoschkára vonatkoznak. Modelljeinek jellemét nemcsak a leleplező arckifejezéssel (amely a lélek legmélyebb rétegeiig ás le), hanem a kezek és az ujjak megfestésével is érzékelteti. Szépen tanulmányozható ez dr. Blümnerről 1910-ben festett arcképén (P. Hänggi gyűjteménye, Bazel) vagy a nagy zurichi műgyűjtő, Emil Georg Bührle portréján (1951–52, a Bührle-alapítvány tulajdonában). Egy népszerű magyar művészettörténet Kokoschka arcmásait joggal állítja a XVI. századi nagy velencei mester, Lorenzo Lotto legszebb portréábrázolásai mellé.

Emlékezetesek londoni, prágai, velencei, amsterdami, Monte Carlo-i, lyoni, biszkrai, konstantinápolyi, izraeli város- és tájképei és az Alpok hideg fényben ragyogó csúcsairól festett munkái is. Csendéletei (a legszebbek 1910–12 körüliek) a legkülönösebbek. Mintha alchimista műhelyben járnánk; egyik képén pufók puttófigura mellett rémült tengeri malac, a másikon néhány szál jácint mellett megnyüzott véres kosfej és egy – tartályban úszkáló – vízi szalamandra tűnik szemünkbe. A kagylók, teknősbékák is sokszor kellékei csendéleteinek. Első pillantásra hatásvadászó módon összehordott képelemek ezek, de a nyugtalanító színfoltok kavargása és a festmények témájának látszólagos különcsége, keresettsége mintha a közeledő háború értelmetlenségének megérzése lenne, – annak megsejtése és a vászonra való felvetítése, amiről a mi Adynk oly sokszor beszélt: „De végi gvágott a világon / Valaki, nagyon, a világon...”, vagy: „Egész világ szóttje kibomlott...” 1914-ből való Kokoschka egyik legmeggrázóbb műve, „A viharmentyasszony” (Bazel, Művészeti Múzeum). Edith Hoffmann, aki oly sokat foglalkozott Kokoschka oeuvre-jével, így írt e képről: „A modern festészet világában... nincs még egy festmény, amely az emberi sorsot ilyen közvetlenül fejezné ki.” Saját magát ábrázolta ezen a képen Kokoschka, ahogyan kedvese oldalán egy csónakban ül, amelyet a víz tovasodor. Sir Herbert Read szerint „A viharmentyasszony” egyike „azoknak a nagy szimbolikus műveknek, amelyekben egy egész korszak lényege jut kifejezésre”. (Read: „A modern festészet”, Bp., 1965.)

Kokoschka művészete sok forrásból táplálkozik és sok változásan ment át. Elsősorban az isenheimi oltár mestere: a titokzatos személyiségű Grünewald, azután Cranach, Dürer, El Greco, a norvég Munch, bécsi tanára: a szecesszionista Klimt, valamint Corinth és Van Gogh hatottak rá, de magába olvasztotta a nagy velencei koloristák és az impresszionisták színskultúráját csakúgy, mint a Mária Terézia-kori barokk festő: Maulbertsch művészetének szellemiségét. Különösen az utóbb említett művész befolyásolta jelentősen Kokoschkát. Erről maga a mester így beszél: „Maulbertsch heves taglejtésű, látomásos kompozíciói fokozatosan felkeltették bennem a festészet problémáinak tudatos megértését... A sors úgy akarta, hogy egyben én is osztozzam ezekkel a barokk művészekkel: akárcsak ők, én sem tudtam magammal ragadni kortársaimat, mert ezek egész Európában mindenütt egyformán idegenkedtek a látomástól a művészetben.”

Kokoschka mint író is érdekes egyéniség. Drámáit („Az égő csipkebokor”, „Jób”, „Szfinx és szalmaember”, „Gyilkos, az asszonyok reménysége”) és versesköteteit („Az álmodó fiúk”, „A leláncolt Kolumbusz”) – amelyekben líra és epikum ötvöződik – maga illusztrálta; irodalmi munkáit is a képzelet bősége, az érzelmek izzása és a költői nyelv merész kezelése jellemzi. „Orpheusz és Eurydike” című művét a cseh Ernst Křenek zenésítette meg, egy másik színpadi művét pedig Paul Hindemith. Az írók közül – a már említett polgári-radikális, kombattáns Krauson kívül – Peter Altenberg-hez és a „Der Sturm” című berlini avantgardista folyóirat szerkesztőjéhez, a modern irányzatok egyik teoretikusához és szervezőjéhez: Herwarth Walden-hez fűzte szorosabb baráti kapcsolat Kokoschkát. (Ahhoz a Waldenhez, akiről Bernáth Aurél is ír, „Utak Pannóniából” című önéletrajzi könyvében.)

A „Harmadik Birodalom” ellenséget látott a mesterben. Hitler hatalomrajutása után az ő munkáit is az „elfajzott művészet”-hez („entartete Kunst”) sorolták, és – Kandinszkij, Paul Klee, Chagall és más kiváló mesterek alkotásaival együtt – a német

közgyűjteményekből eltávolították. A náci dühét megmagyarázza Kokoschka – Thomas Mannéhoz hasonló – szellemi-erkölcsi beállítottsága: tántoríthatatlanul küzdött a fajelmélet, a militarista szellem, a nacionalista gyűlölködés és az embertelenség minden megnyilvánulása ellen. Gyökeres iskolai reformot sürgetett, új pedagógiai rendszert, olyan új tankönyvek kiadását, amelyek mentesek az uszítás és barbárság tanaitól. Kokoschka nem lett sohasem marxista szocialista, de a polgári szemléleten belül mindenkor a harcos baloldaliságot képviselte. Művészetét áthatja a szociális és humanista érzület („A kivándorlók”, „Gyermekek ellátása a szocialista Bécsben”, ez utóbbi 1931-ből) és az antifasizmus. Politikai témájú képei közül méltán vált híressé „A piros tojás” című, a dicstelen müncheni értekezlettel kapcsolatos, 1940-ben festett mű, amelyen Európa sorsának akkori négy intézője ül körül egy asztalt; sült csirkét esznek. A csirke váratlanul felrepül, és egy piros tojást ejt ki magából. A tojás széttörik, – a „Duce” ijedten hátrahököl, a bohócsapkát viselő Hitler rikácsolni kezd, a brit oroszlán farka a fontsterling jelét veszi fel, a francia macska pedig az asztal alá búvik és Napóleon csákója alól pislog ki. A háttérben Prága, Kokoschka szeretett és többször megfestett Prágája ég – a kapituláns müncheni politikát vádolja a kép. Igen jelentős a „Miért harcolunk?” című sokalakos kompozíció is, amelyen Gandhi, Hailé Szelasszié, Voltaire Candide-ja, európai politikusok, egy püspök és más – részben valóságos, részben fiktív – figurák közepette egy megkínzott szegényember alakja látható; mellére egy nagy „P” és egy nagy „J” van vésve, a *Pereat Judeus!* („Vesszen a zsidó!”) kezdőbetűi. Kokoschka náciellenes műveinek másik csoportjába az olyan metszően *satirikus* hangú festmények tartoznak, mint pl. az „Anschluss-Alice a csodák országában” vagy „A rák”.

BORSOS MIKLÓS: Oskar Kokoschka

Kokoschkáról pár esztendővel ezelőtt szép tanulmány látott napvilágot magyar nyelven, Kovács Éva tollából: „Kokoschka egy ifjúkori főműve Magyarországon” címmel. (Megjelent a budapesti Szépművészeti Múzeum 18. sz. bulletinjében.) A Krisztusnak kendőjét nyújtó Veronikát ábrázoló festményt finoman elemző írásban említés történik Kokoschka magyar kapcsolatairól (barátai közé tartozott Nemes Marcellen kívül Rippl-Rónai és Hatvany Lajos is) és 1934-es budapesti látogatásáról.

A Kovács Éva által elmondottakhoz talán nem éreztelen annyit hozzáfűzni, hogy a mester pesti tartózkodása idején felkereste Fruchter Lajos modern magyar festményekben oly gazdag gyűjteményét, s a Fruchter-lakás falain nagy érdeklődéssel szemlélte Egry József, Czöbel Béla, Berény Róbert, Derkovits, Bernáth Aurél, Szőnyi és más művészeink munkáit. (Itt jegyezzük különben meg, hogy Kokoschka művészete nem csekély hatást gyakorolt Tihanyi Lajosnak és Berény Róbertnek, a „Nyolcak” két jelentős festőjének munkásságára, – Miller Gyula pedig arra hívja fel a figyelmet „A mai magyar festészet főbb irányai” című – 1933-ban nyomtatásban is megjelent – díszszertációjában, hogy Bernáth Aurél koloritja is „Kokoschkaéakra emlékeztet”).

Borsos Miklós szobrászművész 1963-ban Sienában megismerkedett Kokoschkával és feleségével. Ekkor készült az itt közölt szép tusrajz. Borsos Miklós hazatérése után plakettet is mintázott az osztrák mesterről, korunk legnagyobb talentumú és leg-etikusabb élő képzőművészeinek egyikéről, akiről – egyik tanulmányában – Koczogh Ákos joggal írta: „Ha egyetlen és kvalitásos expresszionista festőt kellene megneveznünk, – az Kokoschka lenne”. (Koczogh: „Az expresszionizmus”, Bp., 1964.)

SZILÁGYI JÁNOS – VÉRTESSY SÁNDOR

Olthatatlan szerelem...

(Rádió-riport – II. rész)

RIPORTER: Ebben a színházi évadban került a Pécsi Baletthez Hertá János és Lakos Ilona, a Szegedi Nemzeti Színház két volt táncosa.

HERDA: Ott semmi fejlődési lehetőség nem volt. Már kezdtünk ott tartani, hogy nem nevezhetjük magunkat táncosoknak. Sokkal-sokkal jobb itt Pécsen, és van vezetés.

LAKOS: Meggondoltuk, hogy az Operába kerüljünk-e, mert ott rengeteg jó táncos van, és azért nem mindenkinek jut sor arra, hogy nagyobb szerepeket táncolhasson. Valljuk be őszintén, hogy nem is lehet mindenkinek az az álma, mert nem tudom, hogy hol tartanánk, ha mindenki szólótáncos szeretne lenni.

RIPORTER: Bretus Mária alapító tag. Sok szép szerep és sok meleg siker boidog tulajdonosa. A legutóbbi: Bartók Mandarinjában az utcalány. Ha meg kellene fogalmaznia, hogy ymiben tér el a maga fellogása, a maga tánca a fővárosban immár klasszikusnak tartott Lakatos Gabriella-alakítástól, mit is válaszolna?

BRETUS: Hát az elsősorban Eck Imre koreográfiáján múlik, és azokon a kíváncsalmakon, amiket Imre támasztott az egész Mandarinnal az együttes elé. Tehát nemcsak arról volt szó, hogy van utcalány, és hogy vannak csavargók, hanem olyan

emberi érzések, amelyek valahonnan nagyon mélyről, egyszercsak kiteljesednek. eljutnak egy olyan tetőponthoz, egy olyan szerelemhez, aminek már nem a beteljesedés a lényege, hanem egyszerűen az, ami továbbmegy... Tehát tulajdonképpen itt még nem lenne vége a *Mandarinnak*. Azt lehetne csinálni, hogy lemegy a függöny, utána folytatódik tovább a *Mandarin* egy másik emberrel, egy másik utcalánnyal...

RIPORTER: Bretus Mária szülei Cegléden, a földszintes város egyik földszintes házacskájában laknak. Öt gyermekük van: a legidősebb Mária.

APA: Egyszer egy színdarabot játszottunk, amikor még a falujárók jártak le Pestről. A darabban ő is táncolt és utána a falujárók javasolták, hogy Marit komolyabb iskolába kellene járatni. Akkor gondolkoztunk mi is ezen a dolgon...

ANYA: De el kell hogy mondjam: amikor a pesti falujárók javasolták, hogy Marikát vigyük a Balettintézetbe, mi kézzel-lábbal tiltakoztunk ellene. Olyan rossz emlékek voltak a múltból, csuda tudja, valahogy olyan visszatetsző volt, hogy táncosnő... De a kislány tántoríthatatlan maradt, ő elhatározta, hogy balett-táncos lesz, és nem akartuk neki útját állni; úgy voltunk vele, ha ő úgy szereti, hát akkor legyen. De nem bántuk meg.

RIPORTER: Egyszóval büszke a lányára...

ANYA: Hát..., inkább boldog vagyok...

*

RIPORTER: Az ön koreográfiáit nézve feltűnt, hogy a táncosok gyakorta furcsa és a laikus számára szinte megvalósíthatatlan mozgásokat produkálnak. Gondolom, a koreográfusnak elsősorban az a dolga, hogy az emberi testből minél többet hozzon ki. Egyáltalán mit lehet az emberi testtel csinálni?

ECK: Attól gyönyörű a balettművészet, hogy a matériája az emberi test. Én azt hiszem, hogy ennek nincsen végső határa, vagyis az emberi testtel tulajdonképpen mindent el lehet mondani. Egy koreográfusnak nem az a feladata, hogy mindent kihozzon az emberi testből, ez nem sport, ahol a világcsúcsokat centiméterrel mérik, itt egy ugrást nem mérünk centiméterrel. Nem cirkuszi akrobatika ez, ahol a táncosnak, illetőleg az akrobatának a füle mellé kell tennie a lábát. Kétségtelen, hogy a pécsi balettegyüttes újszerű, érdekes mozgásanyagot használ balettjei előadására. Ez a közönség igénye is. Nem elegendő azokat a klasszikus szépségideálokat felhasználni, amik eddig megfelelőek voltak. Természetesen nem ez a fő kérdés. Egy balettnak mindig gondolatokat kell elmondania. Meg kell találni, hogy azokat a gondolatokat, amik a legjobban, legégetőbben érintik a XX. század emberét, azokat a legérdekesebb, de egyben az őt legjobban kifejező formába öntsük.

RIPORTER: Testről lévén szó, remélem nem haragszik meg, ha elárulom, hogy két évvel ezelőtt Ön jóval „súlyosabb egyéniség” volt. Ennek az volt az oka, hogy nem táncolt. Most lépett ismét színpadra a Mandarinban. Ehhez egy kicsit le kellett fogyasztania magát, és megint játszik, izzad, folyik magáról a víz, egyszóval dolgozik a színpadon is.

*ECK: Én nagyon rossz táncos vagyok. Ezt mindenki tudja. Nem titok. Nagyon későn kezdtem a szakmát... Amikor lekerültem ide az első évben, akkor még táncoltam. A második évben is táncoltam, de aztán kiderült, hogy a fiatalok, akik a fővárosban végeztek, sokkal, de sokkal jobban tudnak táncolni, mint én, és akkor egyszerűen a körülmények rákényszerítettek arra, hogy visszavonuljak a táncból. Az az elképzelés, ahogy mi a *Mandarint* csináljuk, azt a situációt hozta létre, hogy ezt a szerepet nekem kellett eltáncolnom...*

RIPORTER: Csifó Ferenc a Bartók-est Fából faragott királyijának címszerepét táncolja. Abban a különleges, érdekes és talán nem is nagyon lelkesítő helyzetben kezdte tanulni másodszor a Fából faragottat, hogy két esztendővel ezelőtt Szegeden, az ünnepi hetek alatt, a kritika szerint nem a legsikeresebb előadást produkálták.

CSIFÓ: Sajnos szerepeket átmenteni sikertelenségből és utána sikerre vinni, ez rengeteg munkámba kerül... Talán egy-két kritika kivételével...

RIPORTER: ... egyértelmű volt az elmarasztalás...

CSIFÓ: ... megbuktam, sajnos. Én nagyon-nagyon nehezen indultam neki, sőt kevés munkakedvvel és lendülettel, pont ezek miatt a kritikák miatt. Mégis vallom, hogy megbukni kell, mert azt hiszem, ez törvényszerű egy művész számára, amennyiben ezt magamra is elmondhatom.

RIPORTER: Csakhogy nagyon kevesen vállalkoznak bukás után ugyanannak a szerepnek megújítására, újraalkotására.

CSIFÓ: Megváltozott az egész rendszere a *Fából faragott*nak, elmarasztaltuk azokat a dolgokat, amiket a kritika is részben kifogásolt. Azt nem merném állítani, hogy ez a felfogás sikeresebb, mint a szegedi. Én elvinném ezt inkább a szegedi előadás felé, egy csomó dolgot kivéve. Persze ez már „főnöki koncepció” kérdése.

ECK: Mi semmiképpen sem éreztük bukásnak a szegedi *Fából faragott*at. Nem tartottuk jónak. Én azt hiszem, hogy sok mindent kellene még ezen a *Fából faragott*on is változtatni, csiszolni, esetleg újra csinálni ahhoz, hogy ha megközelíteni nem is de a lába nyomába lépni próbáljunk Bartók Bélának. Visszatérve az előző kérdésre, természetesen nagyon sok vita volt a szegedi előadás után, dehát együtt vállaltuk...

RIPORTER: A most bemutatott műsor, a Hódolat Bartók Bélának egészen új képet nyújt: az összefoglaló lezárását és az újrakezdését. Vajon így érzi-e Eck Imre is? Le lehet-e zárni a Pécsi Balett fejlődésének egy korszakát, meg kell-e kezdeni a formabontás, a forma-újraalkotás más útjait?

ECK: Rossz szó ez, hogy más útjait. Nem arról van szó, hogy más útjait. Öt év alatt mi nagyon sok irányban tettünk kísérleteket, különböző stílusirányzatokat próbáltunk ki, és úgy gondoljuk, hogy valóban ez az utolsó, a Bartók Béla-műsor mintegy lezárása ennek az öt évnek. Ennek az öt évnek a tapasztalatait most megpróbáljuk nagyon kielemezni és összegezni. Formailag mindenképpen tovább kell vinnünk a klasszikus technika kibővítését. Eszmeileg, tartalmilag még élénkebben és még határozottabban kell reagálni környezetünkre, a valóság problémáira, és ezt a lehető legdrámaibb kifejező erővel kell a színpadra vinnünk!

RIPORTER: És mi az, ami fennakadt a szűrőn, amit nem csinálnak tovább?

ECK: Azokat az absztrakt törekvéseket, amiket megpróbáltunk egy-két darabban, szakutcának tartjuk, tovább nem érdemes folytatni. Ne kérdezzon műsorcímet vagy darabcímet, mert ez nem darabra vonatkozik, hanem stílusra vagy inkább formára. Az az igazság, hogy mi ebből is nagyon sokat tanultunk, de a közönség reagálása ezekre a dolgokra mattabb volt, mint azokra a drámai darabokra, amiket egyébként csináltunk. Tehát akkor inkább olyan darabokat szeretnénk a továbbiakban nagyon, de nagyon drámaian, nagyon szuggesztíven a közönség elé vinni, amik eszmeileg, tartalmilag nagyon világosak.

*

RIPORTER: Palkó Sándorhoz, a megyei tanács végrehajtó bizottságának elnökéhez az együttes tagjai küldték. Kérték, hogy ezzel a műsorral kapcsolatban Önt mindenképpen keressem meg. Nem mondták ki, de a szavaikból úgy éreztem, hogy szeretik. És ez a szeretet nyilván kölcsönös, Ön is nagyon szeretheti ezt az együttest.

PALKÓ: Nekem a Pécsi Balett – pécsi polgárnak – nemcsak azt jelenti, hogy Pécs művészeti élete lett gazdagabb, hanem véleményem szerint gazdagabb lett a balettművészet is. Nagyon nagy élményt jelentett nekem a bemutatkozásuk, az első műsoraik, például *A parancs*. Hirosima bombázását a mi korosztályunk jól ismeri. De ahogyan ábrázolta, ahogy a lelkiismeret tömegméretű megmozdulásait megmutatta, rendkívül nagy élmény. Nem akarok itt túlozni, de nekem egy életre szóló élményt jelentett. Vagy *Az iszonyat balladája*. Az én korosztályom ismeri ezt a kort, végigéltük a német fasizmus borzalmait. Ahogy azonban ezt ábrázolta, és megmutatta a rosszban a jót... A klasszikus balettel szemben, amelyik tényleg nagy élményt, élvezetet nyújt, gondolkodtat is Eck Imre balettje. Késztet arra, hogy ne csak nézzünk, hanem lássunk is...

RIPORTER: A pécsi balettegyüttes megalakulása óta, immár öt esztendeje nagyon sok harcot vívott országsszerte és itt a városban is, egyszerűen a létezéséért, az elismerésért. Mit jelent a Pécsi Balett a városnak, a megyének?

PALKÓ: Két dolgot tudnék erről elmondani. Az egyik, hogy a Pécsi Balett annyiban pécsi, hogy innen indul el úgyszólván most már a világsiker útján, hiszen talán többet tartózkodik külföldön, mint itthon, de mint Pécsi Balett jár külföldön. A másik, amit nekünk jelent: hát egy kicsit vissza is szeretnék élni az ittlétükkel és a gazdag baranyai mondákat, népmeséket, hagyományokat szeretnénk, ha lassan-lassan feldolgoznák és bemutatnák. Így például egyetértünk abban, hogy ezt a nagyon érdekes karnevált, a busójárást a történelmi hagyományok alapján dolgozzák fel. Eck Imrének nagyon tetszik, úgy tudom, elkezdte a munkálkodást is ennek a koreográfiáján, remélem, megfelelő zeneszerzőt is találunk és megint csak az egész magyar művészeti élet lesz gazdagabb nemcsak egy balettel, hanem egy muzsikával is.

*

RIPORTER: Ritkán látni Önöket Pesten és a vidéki nagyvárosokban is. Ha össze számlálom, talán többet jártak külföldre vendégszerezni, mint a hazai városokba.

ECK: Ez most lényegében megoldódott, mert most indul pontosan a Filharmónia szervezésében egy nagy országjárás, turné, a vidéki nagyvárosokban adunk műsort

RIPORTER: És a pesti vendégjáték?

ECK: Mi nagyon fontosnak tartjuk azt, hogy pesti vendégjátékunk legyen, mert nagyon sok mindent le tudunk mérni azon, hogy van-e Pesten közönségünk, van-e sikerünk Pesten. De nagyon örülünk annak, hogy Pécsen az új műsorunknak határozottan emelkedő közönségszáma van, lényegesen több előadást tudunk adni ebben az évben, mint az előző évben. Tehát Pécsen megnyertük a csatát, Pécsen megteremtettük a közönségünket...

*RIPORTER: Körtvélyes Géza tánc történetét szakmájába való kérdéssel zavar-
nám. A magyar tánc történet legújabb és legfigyelemreméltóbb művészi csoport-
jának születéséről, munkájáról, fejlődéséről mi a véleménye?*

KÖRTVÉLYES: Nem lehet véletlennek tekinteni, mikor született a Pécsi Balett, mi jellemzi egész működését és mi az, amivel jelentős helyet teremtett magának. Ott kezdeném, hogy a nemzetközi balettművészetben a két világháború között számos irányzat bontakozott ki. Hogy csak néhányat említsek közülük: az expresszionisztikus jellegű balettkompozíciók irányzata, a neoklasszika, azután olyan, amelyik folklorisztának is mondható, de tulajdonképpen a dzsesszre épít, és az újromantika is megtalálható, amelyik folytatása, de új körülmények között a XIX. századi eredményeknek. Nálunk a felszabadulás előtt mindebből a folklorisztikus nemzeti jellegű fejlődés hozta meg a legjelentősebb eredményeket, és ez Harangozó Gyula munkásságával függ össze. Az egyéb előbb említett irányzatok különböző okok folytán nem honosodtak meg nálunk, és itt jutottunk el a Pécsi Balett születésének időpontjához és munkájának jellegéhez is.

Olyan időpontban és olyan eredményekkel jelentkezett a Pécsi Balett, amelyek úgyszólván már hosszú ideje vártak maukra. Nem lehet véletlennek tekinteni, hogy a Pécsi balett kezdettől fogva, talán túl hangsúlyozottan is, szembenfordult a korábbi eredményekkel, részben a hagyományokkal is. Legalábbis a romantikus jellegű hagyományokkal. Egyik jellemző stílusjegye (éppen a Pécsi Balettnék) Eck Imre koreográfiai munkásságának az, hogy erősen épít egyrészt a néző gondolati közreműködésére, másrészt pedig erősen képzőművészeti hatása van az ő táncszínpadának. Ez nemcsak abban jelentkezik, hogy maga tervezi a színpadképet, hanem a romantikus balett áradó mozdulatfolyamataival szemben inkább táncképekben, reliefekben gondolkozik. A mozdulat, a gesztus, a kifejezés dominál darabjaiban, és ezzel valami egészen sajátosat és újat teremtett Magyarországon; nem véletlen, hogy akkora hatást váltott ki zeneszerzők, képzőművészek, írók, tehát az egész magyar művészeti élet körében.

*

ECK: Egyszer azt írtam az egyik műsorfüzetben: „kísérletezésünk arra irányul, hogy a balettszínpadon is megteremtsük azt a kontaktust, ami az érző, gondolkodó ember és saját kora közt bezárja az áramkört. Olyan korban élünk, amikor a világ törvényszerűségei atomfizikai képlet bonyolultságában rejtőznek. Előttünk az atomerőművel táplált fényes jövő, de mögöttünk Hiroshima. Ilyen korban nem akarunk unatkozó hercegeket, ferencjózsefi kadetvilágot táncolni. Inkább vállaljuk a kísérletezés gondját és művészi veszélyét, a munkás útkeresést, a harcot saját bizonytalanságunkkal. Modernségünk tehát csak ennyi: *olthatatlan szerelem korunk realitásai iránt.*”

És ezt vallom ma is...

Bartók az irodalomban

A Csak tiszta forrásból című versgyűjtemény megjelenésére

Izgalmas, érdekes olvasmány Fodor Ilona régvárt válogatása, a *Csak tiszta forrásból*, mely a Bartók Bélával kapcsolatos verses és prózai vallomásokat gyűjtötte össze. Érdekességét csak növeli, hogy világos, tiszta körvonalakkal rajzolódik ki belőle az irodalom és a zene minden korban fennálló, hol a felszínen, hogy mélyebben érvényesülő kölcsönhatása. Bartók neve minden új költői vállalkozás pillanatában megjelenik, mintha belőle, az ő művészi eredményeiből merítenének ösztönzést a forma megújítására. Bartók, mint emberi példakép is hatást gyakorolt a magyar költészetre, tisztasága, emberi helytállása a humanizmus egyfajta megnyilvánulásának lett paradigmája. Bartók magára nézve kötelezőnek érezte a „csak tiszta forrásból” elvet. És ez teszi művészetét és emberi példáját mindig időszerűvé, korszerűvé.

Természetesen nem lehet teljes ez a válogatás. Nem szerepelhet benne a századelő költészete, Ady felszabadító hatásának dokumentálása sem, mert nem ők nyertek Bartóktól, hanem műveik ihletése az első bartóki alkotásokban zeng vissza. Bartók első zenei kísérleteit ugyanaz a reszketve feszülő várakozás tette korszerűvé, amit Ady olyan tökéletesen fejezett ki:

Pán ébred. E fáradt világra
Egy új világ reszketve készül.
Egy új világ karját kitárja,
S mi meghalunk az öleléstől.

A nemzeti érzület forrpontjának korszaka ez. A diákok titokban ünneplik meg március 15. évfordulóját, éjszaka koszorúzzák meg a szabadságharc mártírjainak emlékműveit, és az egész ország „visszhangzott a Káldy terjesztette németgyalázó kuruc daloktól”. Ebben a társadalmi közegben született Bartók nagy lelkesedéssel fogadott műve, a Kossuth szimfónia. A közvélemény a konvenciót, a zenei közhelyeket és az átlátszó célzásokat ünnepelte benne. Pedig a mű zenei szövetéből olyan értékek is előbukkannak, melyek már egy új zenei világ üzenetét hirdetik. A *Még egyszer* korszaka ez, amelyben Ady is, ha közhelyesen is, s a század sztereotip témáitól terhelten is, de már a saját hangját próbálhatta:

Ködön keresztül, vaksötétben,
Meg nem fejtett titokba látok
S áldozottként kell rejtegetnem
Ezer csodás, igaz világot.

Teremtő szó után epedtem / De visszahult a szárnyi szellem / Közhelybe fult a gondolat – jajdul fel *Komjáthy Jenő Életsors* című költeményében, s talán ez a néhány sor jellemzi legtalálébban a múlt század utolsó, s a jelen század első esztendeinek zenei és általában művészi törekvéseit. A „szárnyi szellem” szabad kifejlődését egyszerre akadályozták meg a nemzetieskedő szölamok, s a világ-színház keserű, cinikus élménye. S mellettük belezeng a kórusba az ember magányosságának, sorsa kilátástalanságának keserű élménye. *Reviczky Tedeumát* érdemes felidézni:

Hány magas eszme, mennyi ábránd
 Kél s száll szívembe szerteszét!
 De egynek sem tud adni hangot,
 Oly árva sokszor a beszéd.
 Úgyetlenül vergődik itt lenn
 A messze szálló gondolat.
 Visszhang a vers; érzelmeinknek
 Majd mindig csonka hangot ad.
 . . .
 Hült vágyak, elzúllott remények . . .
 Mit várjak én még ideleln? . . .

Bartók is a századvég kilátástalan hangulatának hatása alá kerül. Anyjának irt leveleiben gyakran panaszkodik magányosságára, társtalanságára, gyakran van elkeseredve, mert törekvéseit nem értékelik, nem értik. (Alban Berg, a nagy osztrák zeneszerző egyik levele szinte kísértetiesen hasonló gondolatokat tartalmaz. Így ír: „Ha lehet, még emberkerülőbbé váltam, még alkalmatlanabbá arra, hogy az életben vezető állást töltsék be, és csak akkor vagyok boldog, ha nyugodtan dolgozhatom, a külvilág lármájától és nyüzsgésétől távol. Csak ilyen körülmények között nyílik számomra az alkotás lehetősége és öröme. Csak így találok kielégülést, csak így elviselhető az élet’’.)) Ha csak Debussy pszichologikus szinpada és transzcendentális vonzottságú világképe hatott volna ekkoriban Bartókra, alighanem nagyon nehezen győzte volna le válságát. Ám a századvégi halálhangulat jótékony ellenszeréül ekkor ismerkedik meg a népdallal és általában a nép világával. Ez a találkozás Bartók és a költészet találkozása is . . .

Mert Bartók éppen akkor jutott el a magyarság-fogalom igazi értelmezéséhez, amikor a Budapesti Hírlap kritikusa felháborodva kérte számon műveinek hazafiságát és román, tót és szerb apostolkodással vádolta. Ekkor írja Bartók sokat emlegetett levelét Busitiának, és *Ady Illés szekerén* című kötetében külön is felhívja figyelmét néhány költeményre, köztük a *Magyar jakobinus dalára*, melyben Ady szintén azt az újszerű magyarság-fogalmat, az internacionalizmus művészi hitvallását fogalmazza meg:

Mikor fogunk már összefogni?
 Mikor mondunk már egy nagyot?
 Mi elnyomottak, összetörtek,
 Magyarok és nem-magyarok?

Bartók Oroszországba készül gyűjtőútra, majd Erdélybe. Ekkor írja meg *Zongoraszvitjét* és *Két dalciklusát*, melyekben már az új zenei nyelv, a nép ihletése zeng. A természet és a nép világa volt a művészet megújulásának forrása. Mahler utolsó nagy szimfóniájában a természet ihletését érezni, Sztravinszkij ekkortájt írja eleméntáris erejű népi és természet-ihletésű műveit, köztük a *Sacret* és a *Petruskát*. Nálunk Bartók és Kodály jutnak legmesszebbre ebben az irányban, s furcsán, eltorzulva ebben az irányban tapogatózik Szabó Dezső.

A világháború után új színárnyalattal mélyül a természet és a nép ihletése: a világtól és az embertelenségtől megcsömörlött művész ettől a kettőtől várta a megújulást és megkönnyebbülést. Ezért fordultak a művészek legjobbjai a természet, a nép és a romolhatatlan őanyag felé. A húszas, harmincas években végképpen magára maradt embernek a természet lehetett egyetlen társa. A természet, amely egyben a totalitás igényét is magában hordozza. Ezért bővülnek Bartók új művei olyan távlatokkal, melyeknek végső beteljesedése talán sohasem következhetik el. *Juhász Gyula* érezte meg ezt elsőnek az új zenében, amikor *Bartók Bélának* című, 1921-ben kelt versében így írt:

Tiszai tájak sírnak,
Panasza jegenyéknek,
Halottas őszi rétek,
Zúgó, fekete nyárfák,
Magányosak és árvák
A muzsikádban.

És fölerez és fölzeng
Az áhitatos, ős, szent,
Az ázsiai mély, nagy,
Szilajbús, büszke, méla,
Pogány és boldog lélek,
A régi régi éden
A zenédben!

A *Táncszvitben* is felizzik a múlt üzenete, amely a humanista tradíciókat közvetíti a jelen felé. Alighanem ez az elemi erővel párosult humanizmus keltette föl József Attila figyelmét is Bartók művészete iránt és ez inspirálta ihletésében is nagyon hasonló *Medvetáncát*. Szabolcsi Bence, majd Szabolcsi Miklós a legapróbb részleteiben is megvilágította Bartók és József Attila művészi eszközeinek rokonságát és kölcsönhatását. Talán azzal érdemes kiegészíteni vizsgálódásaikat, hogy még a *Cantata profanának* is megvan a józsefattilai párja a *Medáliákban*. Ennek első darabja ugyanazt a szívszorító magányosságot, tudatosan vállalt különállást hirdeti (sajátos humorral oldva):

Elefánt voltam, jámbor és szegény,
hűvös és bölcs vizeket ittam én,
a dombon álltam s ormányommal ott
megsimogattam a holdat, a napot.

És fölnyújtottam ajkukhoz a fát,
a zöld cincért, a kígyót, a kovát –
most lelkem ember: mennyem odavan,
szörnyű fülekkel legyezem magam.

A fasizmus szorításából Bartók ismét a népzene kristálytisztá világába menekül. Az a nemzedék, amely akkor lépett be a költészetbe, a Nyugat harmadik nemzedéke szintén az idillikus békességgel, a bukolikus élmény tiszta derűjével felelt a világ elembertelenedésének látomására. Radnóti Miklós A fából faragott királyfi hatására írt *Hajnal* című költeményében nagyszerűen fejeződik ki ez az új-bukolika. (Radnótinak első kötetétől alapélménye lesz az idill, hogy majd utolsó nagy eklogáiban megalkossa a vergiliusi előkép méltó folytatását.) Érződik a versben első korszakának szürrealista ihletése is, de maga a központi élmény mégis a bukolika, úgy, ahogy az *A fából faragott királyfi*ban is kifejeződik:

A szürkesség eloszlik, győz a kék,
minden égi füstöt magába fal,
s a dúdoló hajnal elé szalad
két fiatal fa sötét lábaival.

Bartók művei a magyarságot beemelték az emberiségbe (Ignotus írta ezt nagyon szép méltatásában). Legszebb és legtisztább emberi mondanivalóját fogalmazza meg ekkor a *Cantata profanában*: „Csak tiszta forrásból”. A szarvassá változott fiúk története azonban minden emberi vonatkozásnál többet mond azzal, hogy benne fejezte ki először Bartók a lét teljességét; az egész világot a mese fókuszába állítja, s tanul-

sága is általános. Ezért fordult az utókor is elsősorban efelé a műve felé, s ezért lesz az új magyar költészetnek (például Juhász Ferencnek) ihletője.

Ahogy elsötétült a magyarság szellemi horizontja, úgy gazdagodtak Bartók alkotásai új és új kifejező eszközökkel. Ezek félelmetes erővel vallottak az ember egyre kietlenebbé váló magányáról és a halál látomásáról. A világból menekülő zene-költő nagy vallomása a *Divertimento*, amely a barokk hagyományokat és a népi ihletést egyesíti csodálatos szintézisben. Második tételének félelmetes glisszandóiban mintha a süvítő bombavető és robbanó bombák víziója kísértene. Ezt a félelmetes látomást, és a hagyományos világrend megsemmisülésének élményét érzékelhette a hazájától búcsúzó Bartók művészetében *Kassák Lajos*. 1940-ben így írt *Bartók Béla* című versében:

Olyan vékony, mint a halszálla,
olyan fehér, mint egy lilium,
de ha leül a zongorához, Sárkánnyá változik át
csörömpöl, sír és néha ugat,
hogyan elsötétül az ég, s a házak falai beomlanak.

Az utolsó hazai földön született művek egyike a *VI. vonósnégyes*. A búcsú hangulatában fogant, szomorú, szigorú szerkesztésű alkotás. Mintha ez a mű zengett volna a messze idegenben élő *Balázs Béla* szívében, amikor ugyancsak 1940-ben így idézte meg Bartókot:

Most belőled süvít a bennük fojtott
Lázadó kín, s ők meg nem ismerik,
És nem is hallják. Kiknek muzsikálsz
Az égnek borzadt kicsorbult kaszákat
Magyar magányban?

Irodalmunk háború alatti korszakának jellemzőit a romantikus, hatalmas látomások. Bennük fejeződik ki a sorsfordulóhoz érkezett magyarság félelme, halálélménye és várakozása. A messze magányban élők Bartók Béla immár misztikussá növesztett víziója is vissza-visszatér a versekben, mintha tőle, belőle, életműve tanulásaiból merítenének erőt a költők. Az emberi becsületesség és tisztaság, a fasiszmussal szembeálló hűség paradigmája ő, aki példájával is igazolja, hogy az ember telenségben is meg lehet őrizni az emberi tisztaságot. *Káldy János* írja 1944-ben *Egy Bartók ténykép aljára* című költeményében:

Légy kíméletlen-kegyetlen is, ha kell, vonszolj bennünket ütve ráncigálva,
El ne hagyd a tiedet, Sarkcsillag, Eligazító, fordítsd e szélzugást jó irányba.

1945, a felszabadulás éve a magyar költészet fejlődésében is cezúrát jelent. Az új költői korszak hajnalán, a formák és témák tarka kavargásából megint feltűnik Bartók Béla, a Cantata írójának látomása, aki ebben a művében igazolta, hogy az élet nehézségein és az ellenségeskedéseken átsüt a jövőben és az emberságban való bizalom gondolata. Ez a Bartók-képmás tér vissza *Rónay György* Bartók című versében:

Ó, zenekar! hegedűk! oboák és klarinétok!
hárfák szőke haján zokogó szerelem! fagotok lágy
éje! dobok dühe! kürtök hajnala! dúvadak álma
s álmok vadjai vágtattak... Köve romjain ülve
vak szemeit fölemelte a távoli égre a Sámán
s földre borult...

Bartók életművének és hagyományának értékelése még ma is folyik. A költészet mintha hamarabb felismerte volna értékeit és jövőbe mutató vonásait, mint az elemző zenetudomány. *Illyés Gyula* 1955-ben született hatalmas költeménye már Bartók világképének teljességét emeli ki s azt, hogy ez a tiszta művészet az élet legnehezebb küzdelmeiben is erőt ad:

Te megbecsülsz azzal, hogy fölfeded,
mi neked fölfedetett,
a jót, a rosszat, az erényt, a bűnt –
te bennünket növesztel azzal,
hogy mint egyenlőkkel beszélsz velünk.
Ez – ez vigasztal!
Beh más beszéd ez!
Emberi, nem hamis!
A joggal erőt ad a legzordabbhoz is:
a kétségbeeséshez.

Bartók műveinek tiszta logikus kompozíciója az intellektus, az értelem megbecsüléséből is forrászik. *Somlyó György* *A Csodálatos Mandarin* című költeményében azért fohászkodik, hogy ugyanez a szilárd alapokon nyugvó gondolatrendszer legyen „létünk könnyű, boldog szabadesése”. A „felizzó” értelem” világánál kell áttekintnünk feladatainkat és a hűvös, tiszta intellektus segítsége is kell ahhoz, hogy eredményesen birkózzunk meg a nehézségekkel. Az értelem világa azonban a kozmikus távlatokig emelkedik, és minden embernek sajátja lehet. Ezt az általános emberit ragadja meg Bartók életművében *Bóka László*:

hol a tűz megfagy, s a zengő dal elful,
hol nincs már mérték és nincs már arány,
ott egy ötfokú lépcsőn valaki
a földi porból föllépett az égig.

Kozmikus metronómot hallani:
néptől a szívig, a szívtől a népig.

(Bartók, 1961.)

A bartóki életmű hangjára visszhangzó kozmikus metronóm költészetünk legfiatalabbjainak életművében is visszazeng. Van, aki Bartók példájából meríti a költői formanyelv megújításának bátorságát, mások emberi nagyságának és tisztaságának lesznek követői. *Fodor András* összegzi a fiatalabb nemzedék és a bartóki életmű találkozásának pillanatát: Nem emlékszem, mikor mondtam ki / nevedet először, de benne, / valami komor tisztelet már / akkor is volt. A pusztá névért / lelkesedtünk, mert ez tisztaságot / jelentett: hittevőt a teljes / rokont, a helyettünk cselekvőt, / akire gúnyos kételkedők közt / büszkén mutattunk: ránk hasonlít.

Rendkívül izgalmas vállalkozás nyomon követni azokat a költeményeket, melyben nem a bartóki életmű emberi vonatkozásai – jobban mondván: nem csak azok válnak témává és tanulsággá, hanem Bartók zenei eredményei, újításai termékenyítik meg a költészet formanyelvét. (Érdemes itt megjegyezni, hogy Bartók nyelvének nemzetközi visszhangja még ma is szinte felmérhetetlen. Szinte valamennyi új zenei irányzat az ő nevével, művészetének valódi vagy vélt eredményeivel indul útjára. Még a konkrét zene művelői is Bartók nevét tűzték zászlajukra.) Bartók, utolsó nagy műveiben nagyszerű szintézisben egyesítette a népi ihletkört és a század zenei törekvéseit. Ezen túlmenően azonban – éppen az előbb elemzett társadalmi körülmények nyomán olyan zenei elemeket is alkalmaz, melyeket talán az „elidegenedés” zenei fogalmával jelölhetnénk. Az ember, a magára maradt ember ezekben a művekben elmene-

kül a világból, a kozmosz birodalmában keres enyhülést, és innen, ebből a csillag-magányból válaszolni próbál a világ titkaira és megoldhatatlan kérdéseire. Az utolsó nagy Bartók művekben, a *Zenében*, a *Concertóban* és a *Hegedűversenyben* kísért ez a megoldás. Mintha a Zene természetelményének és magányának bűvöletében született volna *Weöres Sándor Bartók Béla* című költeménye 1961-ben. A vers mondani-valóját és kifejező eszközeinek megválogatását igen érdekesen befolyásolta a kozmikus távolságok tudatos víziója (mely egyébként sem idegen Weöres költészetétől):

szülőanyjára visszanéz
A NAGY VILÁGON E KÍVÜL
már ott honol a kristályok körében
zengő sípok állják körül
de nem hallja nem látja
füle örökre zárva
az általa felidézett hegy s tenger muzsikára.

Bartók arra is példát mutatott azonban, (éppen befejezetlenül maradt utolsó nagy művében, a III. zongoraversenyben), hogy a természet az ő számára nem a magány, a világtól való menekülés nyughelye, hanem sokkal inkább erőt adó közeg, melynek segítségével az ember visszatálálhat a közösségbe. Ez a mű jelzi a bartóki kompozíció egyik legszebb és századunkban csaknem magában álló jellegzetességét: a totalitás igényét és zenei megvalósítását. Bartók művészetében az élettelen valóság is meg-személyesül, emberi vonatkozásokkal telítődik, márcsak azzal is, hogy benne fejeződik ki az ember bánata, öröme, magánya és közösségi élménye. Épp ennek a totalitásnak zenei kifejezése teszi felejtethetlenné a III. zongoraverseny középső tételét, amelyben az egész világ megelevenedik, és a végtelen távlatok is kicsinnyé, emberi kézzel is megtapinthatóvá, emberi értelemmel is átfoghatóvá zsugorodnak. Ezért is érezzük tartalmában és költői megfogalmazásában is jellegzetesen bartókinak *Juhász Ferenc* nagyszabású költeményét, az 1955-ben keletkezett *Szarvas-éneket*, mert ugyanilyen természetességgel idézi emberközelsébe a természetet, és a végtelen távlatokat is elérhetővé szűkíti:

Ujjait csillag-kacsokba fonta,
arcát a hold karja befonta,
és úgy kiáltott édes fiának,
mint egykor édes gyermekének,
a ház elé ment és szólt a szélnek,
szólt az énekes madaraknak,
szólt a szerelmes vadludaknak,
odaszólt a didergő nádnak,
a holdban-lebzező krumplivirágnak,
a földbe-nőtt here-fürtű bikáknak,
a kutat árnyazó kis ecetfának,
odaszólt az ugráló halaknak,
a gyűrűknek, amik olajosan szaladnak:
hallgassatok, madarak, ágak,
hallgassatok, mert felkiáltok!

Két világ szembeállításra ez a költemény, – akárcsak Bartók utolsó nagy művei is –: a költői és a köznapié, a látomásosé és a valóságosé. Az ember gyakran megelőzi korát, de mindenképpen visszatér a közösségbe, akár akkor, amikor már teste a földé. Műve lesz ilyenkor a fejlődés kovásza. Hiába „bomlik szét a húsa”, az élet és halál köznapi értelemben vett törvényszerűségeit már legyőzte, mert a művészet humanizmusával kiszélesítette a való világ határait és a lét új lehetőségeit villantotta meg. Ez talán Bartók életművének legszebb tanulsága és mindmáig eleven erővel ható ha-

gyománya, ez teszi emlékezetét és az emlékezetét idéző műveket mindig időszerűvé. Mert a való világ távlatai között a végtelen meghódítására indult:

Génius: műve teremője, foglya;
győtrött magány, mit örök dalba font a
sötét örvényben fénylő értelem.
Parány-mindenség rendjében lobogva
a végtelen.

(Keresztúry Dezső: Génius)

KÖVÁGÓ SAROLTA

Könyv a fasiszták műkincsrablásairól

Seydewitz: Hölgy hermelinnel

A műkincsrablás hozzátartozott a „germán felsőbbiség” világuralmi törekvéseihez, hatalmi vágyának kielégítéséhez. „Szándékomban áll fosztogatni” – mondotta *Göring*, és fosztogatott is. Ez a könyv a krónikája, terveiket hogyan eszelték ki, és miként hajtották végre.

A Hölgy hermelinnel (Cecilia Gallenari arcképe) Leonardo da Vinci alkotása, szinte a szelidség és líraiság szimbóluma. Kálváriája mintegy jelképezi azoknak a remekműveknek sorsát, melyek a nácik karmai közé kerültek. A festmény a háború előtt – és ma is – a krakkói Czartorrisky-múzeum tulajdona, és *Hans Frank* fő-kormányzó bajorországi villájából került elő. Viszontagságos útjának adatai tárulnak elénk és számos olyan dokumentum, amely fényt derít a fasiszta Németország rablási akcióira. A nürnbergi per során bebizonyosodott, hogy a megszállt területeken rendszeresen megszervezett rablás folyt, melyet az államvezetés a hadseregparancsnokok aktív közreműködésével tervszerűen készített elő és hajtott végre. *Himmler* birodalmi SS-vezető, *Ribbentrop* külügyminiszter és *Rosenberg* birodalmi vezető állt a műkincsrabló szervezetek élén. A Weermacht főparancsnoksága, a hadsereg főparancsnokaival és a megszállt területek katonai parancsnokaival együttesen és velük szoros kapcsolatban irányította a műkincsrabló osztagok munkáját. Módszereik igen változatosak voltak: az erőszakos lefoglalástól az áron aluli vásárlásig a legkülönbözőbb eljárásokat alkalmazták.

A fosztogatási akciókban a Reich érdekei mellett – olykor az előtt – a birodalmi vezérek magánérdekei is közrejátszottak. *Hitler* 1939-ben, még a háború kitörése előtt megbízta *dr. Hans Posset*, a drezdai képtár igazgatóját, hogy Linzben – a Führer szülővárosában – „minden idők legnagyobb múzeumát”, „a világ egyedülálló múzeumi közt is egyedülálló” szépművészeti múzeumot hozzon létre. Az erre vonatkozó parancsot – mely szigorúan bizalmas volt – „Führerauftrag Linz”-nek nevezték. A létesítendő Führermúzeumnak gyűjtött *Posse*, a háború után ebben a múzeumban kívánta bemutatni a leigázott országok legértékesebb műkincseit. *Posse* halála után *dr. Vosst*, a drezdai képtár megbízott vezetője folytatta a megkezdett munkát.

Hitler „gyűjtőszenvetélenek” méltó társa, és egyúttal ellenlábas is, *Göring* volt. Nem rendelkezett külön műkincsrabló osztagokkal, mint *Himmler*, *Ribbentrop* és *Rosenberg*, de „különmegbízottai” egész Európában tevékenykedtek.

A német diplomáciai képviselő tagjai legálisan bonyolították le a vásárlási akciókat, a szövetséges Olaszországban, nem törődve az olasz kormány tagjainak felháborodásával, a nemzeti értékek elszállítása miatt. Olaszországnak a fasiszta tengely-

ből való kiválása után már nem vásárolták a műtárgyakat, hanem ugyanolyan módon sajátították el, mint a többi megszállt országokban.

Ausztriát 1938-ban a Német Birodalomhoz csatolták. Azokat a magángyűjteményeket, amelyeknek a tulajdonosa elmenekült, a Gestapo lefoglalta, anélkül, hogy további szándékait közölte volna. Számos gyűjteményt áron alul megvásároltak, a tulajdonost eladásra kényszerítve.

1939. március 15. Németország megszállta Csehszlovákiát. Célja a cseh nép területi és szellemi felbomlasztása. Ennek érdekében bezárták a cseh iskolákat és főiskolákat. Az országot, akárcsak Ausztriát, a saját német területüknek tekintették. A protektorátus állami múzeumainak gyűjteményével elvileg éppen úgy bántak, mint Ausztriában. A közgyűjteményeket (múzeumok, könyvtárak stb.) elkobozták a Nagynémet Birodalom számára. A fasiszták Prágában akarták megteremteni a nagy zsidómúzeumot, egy megsemmisített faj múzeumát. E célból hordták össze Csehszlovákiába a különféle országokból a zsidó szertartási és vallási anyagot, mindazt, ami a múzeum antiszemita jellegéhez elképzeléseikben hozzájárult. Csehszlovákia felszabadítása után ez a múzeum valóban megnyílt, ám éppen a fasiszta barbárságot hirdeti és dokumentálja.

Lengyelországban nemcsak fosztogatás és rablás, de elpusztítás is folyt. Itt a lengyel nemzet és kultúra megsemmisítését kísérelték meg. Chopin, Mickiewicz szobrának ledöntése közismert tények.

1939. december 16. *Frank* főkormányzó rendeletet ad ki a Főkormányzóság területén található műtárgyak elkobzására. Ez a kisajátítási rendelet ellentétben áll a szárazföldi hadviselésre vonatkozó hágai határozatokkal és a nemzetközi jog minden rendelkezésével, elvével. De a német hadvezetés nem sokat adott a nemzetközi jogra!

A műalkotásokat egyébként „biztonságba helyezés céljából” szállították Németországba. Az elsőrendű műalkotások feletti rendelkezés jogát természetesen Hitler tartotta magának fenn.

És ez így ment minden európai országban. A párizsi *Louvre* értékei felett épp úgy rendelkeztek, mint a belga, holland múzeumok anyagával. Az elkobzott zsidó vagyonok csak egy kis részét tették ki az összeharácsolt kincseknek.

A képzőművészeti különtörzskar munkajelentéséből kitűnik – mely a megszállott nyugati országokban folyó műkincsrablásról számol be az 1940. október és 1944. július közötti időben –, hogy a tulajdonukban lévő kincsekből 21 903 műtárgyat dolgoztak fel tudományosan.

„Ezek a számok természetesen még növekedni fognak, mivel nyugaton még nem fejeztük be a foglalási munkát, és szakemberhiány miatt a már megkezdett készletek egy részét sem tudtuk tudományosan feldolgozni.” – idézik a szerzők a munkajelentést – „a megszerzett műkincsek rendkívüli művészi és anyagi értéke számokban ki sem fejezhető.”

És számokban ki sem fejezhető azoknak az elpusztított kincseknek értéke, melyeket a fasiszták megsemmisítettek. A megszállott szovjet vidékek történelmi- és műemlékeinek megsemmisítése és tönkrététele a Szovjetunió megsemmisítésének tervéhez illeszkedett.

Az emberiség kultúrkincsének pótolhatatlan értékei váltak semmivé vagy tűntek el nyomtalanul. A Bad Ausen-i sóbánya (itt amerikai közlések szerint 53 500 darab festményt találtak) a Neuschwenstein, a Hochstadt-kastély stb., kastélyok és kolostorok pincéi szolgálták gyűjtőhelyül a világ különböző részeiből összehordott értékeknek. Az elrabolt vagyon jórésze mindmáig nem került elő.

A könyv beszámol arról a jelentős munkáról is, amely a háború után a műkincsek megmentésére irányult. Így példáját kapjuk a barbár pusztítással szemben a remekművek iránti humanitásnak és tiszteletnek is.

A szerzők jelentős munkát végeztek, mikor ezeket az értékes kultúrtörténeti adatokat és dokumentumokat összegyűjtötték és nyilvánosságra hozták. Láthatóan elsősorban az anyag tartalmi részére fordították figyelmüket és kevésbé ügyeltek az olvasmányosságra, a mű szerkesztésére. Bizonyos témákat túl gyakran ismételnék, vissza-visszatérnek egyes momentumokra, sztereotíp megfogalmazásokra. És így a feje-

zetek alapmotívuma és gondolatmenete elvész a sokszor fel-felbukkanó részletek sűrűjében.

A fordítás sem segít a mű szerkezeti és stílári gyengéin. Nyelve nehézkes, idegenszerű. Az iskolai nyelvkönyvek stílusára emlékeztető mondatfűzése, szóhasználat, az eredeti szöveg feltehetően szolgai fordítása nem válik a mű előnyére.

Az érdekfeszítő téma megérdemelte volna nemcsak a könyv gondos, szép kiállítását, de a szöveg szerkezetének, stílusának, fordításának alapos korrekcióját is.

BODRI FERENC

Debrecen festője: Holló László

Tóth Ervin könyve kapcsán

Debrecen nemcsak a múltban igézte és táplálta a magyar művészeteket; jelentős művészeti élettel rendelkezik a jelenben is. Földrajzi helyzete, nagysága, egyeteme és kollégiuma, színháza, folyóirata, könyvtárai, könyvkiadása a Tiszántúl kulturális életének központjává teszik; de szelleme, művészetpártolása, százados tradíciói, hivatott szakemberei, közönsége is segíti ezt az önként vállalt missziót.

A város művészetszeretetének újabb bizonyítékát látjuk: ez év elején jelent meg *Holló Lászlóról*, Debrecen közel 80 esztendő Munkácsy- és Kossuth-díjas festőjéről *Tóth Ervin* szép könyve és albuma, a debreceni városi tanács kiadásában. Az „ő ki-kötő, tájakat összekötő” város (Gulyás Pál szavai) tisztelettel, bőkezűen és gazdagon adózik festőjének, példát mutatva ezzel is a Budapesten kívüli – de korántsem vidékies-provinciális, inkább avval egyenrangú – szellemi életre és lehetőségekre. Követhető és követendő példát!

Holló László művészete élő festészetünk nagyívű zenitjéhez tartozik. Képei, grafikái éppen éveinkben érnek el igazán a közönséghez, ismeretlensége, elzárkózása, elhallgatása immár európai szinten oldódik elismeréssé. Témái, nagyhatású színgazdagsága, drámai miliője, expresszív látomásai önálló helyet biztosítanak festőjüknek hazai művészetünkben, minőségileg is. Műveinek híre, a festő 1956 óta sorjázó kiállításai (ezelőtt csak 1943-ban volt tárlata, 56 után évenként 2–3, itthon és külföldön egyaránt), azóta megnőtt „sajtója” (pl. Koczogh Ákos könyve a Művészet Kis-könyvtárában) rangot adnak és jóhíret keltik, a festő mindezek ellenére megőrizte félrevonultságát: valamiféle Rousseau-i magány és természetközelség az ideálja: szava és ecsetjének útja az országé, Európáé, nyugalma, élete, remetesége, magánya Debrecen egy külvárosáé: Tócoskerté. Nem ő keresi a világot, a világ talált hozzá érdeklődésével és elismerésével. A város tehát egy országosan meglévő igényt elégít ki a Hollóról kiadott albummal.

Festészete is ennek a visszavonult, természetelvű filozófiának a tükre: a „természetes”, a póz nélküli, a vibráló plain-air, a naturális, a maga életét keresetlenül, ámitás nélkül feltáró ember bemutatkozása és keresése. Gulyás Pál költészetével jellemezhetnénk.

A festő gyermekevei Félegyházán teltek, a Móránál pár évvel fiatalabb fiú (Holló 1887-ben született) meglepő barátságot köt a családjába udvarolható – és nő-sülő – íróval. A gyermekevek Alföldje, Félegyháza–Dorozsma–Tiszadada–Debrecen vidéke és népe ivódtak emlékezetébe és láthatók képein. Színeyi Merse Minta-rajziskolájában, majd Münchenben (Hollósynál) készül a pályára – városától: Félegyházától kapott ösztöndíjat erre –, később Párizsban tanul – több iskolában – és állit is ki sikerrel.

Az ösztöndíjból utazgat is; az első világháború aztán megszakítja tanulmányútjai sorát, többet alig tartózkodik határainkon kívül, a háborúban katona, majd itthon tanárkodik – később még közelebb kerülve vágyott természetéhez: gazdálkodik is.

Kezdetben valamiféle emberi-művészi dac tartja Debrecenben, nem kíván a „fővárosi marakodók” egyike lenni. Időven ez a tartózkodás kitörölhetetlen szeretetté nemesedett és tartotta Hollót mindmáig ebben a városban; megtalált, érzelmeit viszonzó, művészetét elismerő környezetében. A negyvenes évek közepétől kezdve már országos híré művész, ennek ellenére még az ötvenes évek elején sem állíthat ki (művészetének konok félreértése folytán); kertjének termékeiből és vékonypénzű műbarátok részletvásárlásainak szállingózó adóiból él. 1956 után érik be művészi elismertsége, kiállításainak száma rohamosan szaporodik, ezután kapja díjait és „Erdemes művész” címét is.

Témái korszakokra bonthatók, a történeti és biblikus témák időszakai (1938 körül) mintegy a menekülést példázzák a háború előtti és alatti tragikus és a festő elveinek ugyancsak ellentmondó társadalmi valóságból. Expresszionista stílusa, lobogó színei különös szimbolikát és mélységet adnak ekkori és későbbi képeinek. Vannak visszatérő, állandó témái is: önportréi, a paraszti életet bemutató képei és aktjai, tudatos persziflázai (Danaé, Olympia), a szándékkal elrajzolt, expresszív, csak festői, többszintű foltokban jelentkező alakjai, fejei (Fürdőzők, Az esztergomi székesegyház alapítása, Sirbatétel, Kérészkedők, Hazatérők stb.), hasonló fogantatású és hatású állatábrázolásai (Vihar, Fehér ló áldozása, Vihar előtt, Fuvaros szekér, Őszi szántás stb.) az ember és az állat, az élő és az élettelen természet vagy az ember és történelem kölcsönhatásait, olykor aligha harmonikus közösségét kutatják és hirdetik. Holló önmagába forduló ember is (több mint száz önarcképe van), de ebben a belső körben is a paraszti vagy intellektuális lét mély humanitását és természetközelségét kutatja, látja és ábrázolja.

A közel 80 esztendő mester – ha nem is a korábbi munkabírással és tempóban – most is dolgozik. Példája, művészete tanítója lehet egy egész generációnak, mint a vásárhelyi Tornyaié. Holló festészete mégis – ha témái ide kötik is – stílusában, szándékaiban és hatásában túlnő a mindvégig csak naturális alföldi iskolán. „Piktúráim mégsem alföldi, csak a vér az...” – vallja önmagáról.

Valóban, a táj és népe szülötte, életműve elválaszthatatlan a gyermekévek és a felnőttkor kedves emlékeitől, de az eredmény: művészete túlnő a táj provincialitásán; az egyetemes magyar és európai festészet élvonalába emeli. Éppen tematikai és stílusis eredetiségével is. Stílusában Vlaminckhez, Rouault-hoz, egy kissé a korai „grécós” Barcsayhoz hasonlíthatnánk, ha hírében nem is, de hozzájuk is úgy, hogy hevítetten őrzi a Kosztától és Tornyaitól ismert és ihletetten, újjáteremtve átélte paraszti-alföldi motivációt.

Külföldi kiállításainak sikere (Párizsban többször, Pozsonyban, Brüsszelben, Varsoóban, Drezdában, Moszkvában) nevét az említettek mellé emeli, képei a hazai föld és kultúra hatását és szépségét, egyszerűségét hirdetik.

A könyvet Tóth Ervin írta, akinek korábbi művei jórészt a grafikai művészetek történetéről és tárgyköréről szólnak. Ez a könyve a festő és grafikus Holló stílusos és méltó bemutatása mellett irodalom- és műjegyzékkel is bővült. Szakmai és írói erényei, tudományos alapossága is figyelemre méltó. A kötet 62 képen (közük 11 színes) mutatja be a mester életművének gerincét, olajképeit, akvarelljeit, tusrajzeit és egyéb grafikáit. Az idegen nyelvű összefoglalók – a táblák mellett – pedig Holló művészetének külföldi népszerűsítését vannak hivatva szolgálni, mintegy a kiállításokon megtalált érdeklődés és elismerés kielégítésére.

A szép kötet gazdag és gondos kiállítása a debreceni Alföldi és a budapesti Kossuth Nyomda méltó és áldozatos kooperációját dicséri. A könyv megjelenése jelentős esemény, de tett is – elgondolkasztató és példamutató –: hasonló adósságainkra (a Dunántúlon élő művészekre: Martyn Ferencre, Takáts Gyulára, stb.) emlékeztet és figyelmeztet.

KOLTA FERENC: *Az ifjúsági irodalom
néhány elvi kérdése*

BAUER TIBORNÉ: *Irodalom – a jövő
olvasóinak*

KOLTA FERENC

Az ifjúsági irodalom néhány elvi kérdése*

Folyóiratainkban és az Írószövetség különböző vitáin egyre több szó esik az ifjúsági irodalom kérdéseiről. Külföldön is hasonló jelenségeket tapasztalhatunk. Ezt jelzi az 1955. és 1965. évi bécsi ankét, az 1963. évi első nemzetközi ifjúsági könyvvásárral kapcsolatban kibontakozott vita, az 1964. évi prágai kongresszus stb.

Sokan úgy vélik, az ifjúsági irodalom most kerül először az érdeklődés középpontjába. Pedig amióta a múlt század második felében az orosz forradalmi demokrata kritikusok, 1896-ban pedig Wolgast: *Das Elend unserer Jugendliteratur* című, nagy viharokat felkorbácsoló könyve rávilágítottak arra, hogy az ifjúságnak szánt könyveknek is igazi műalkotásoknak kell lenniük, szerte a világon újból és újból fellángoltak a viták ennek az irodalomnak az elvi kérdéseiről. Minthogy azonban ezeknek a vitáknak az anyaga még tudományosan nincs részletekbemenően feltárva, a harc általában

* A Baranya megyei Tanács, a megyei KISZ Bizottság, a Magyar Írók Szövetsége ifjúsági irodalmi szakosztálya és a Jelenkor szerkesztősége június 11-én tanácskozást tartott Pécsen az ifjúsági irodalom időszerű kérdéseiről. Kolta Ferenc cikke a bevezető előadás rövidített anyagát tartalmazza. A tanácskozás összegezte a Jelenkorban másfél éve folyó vita tapasztalatait. W. Petrolay Margit a gyermekirodalom kérdéseiről, Földes Péter műfaji problémákról, Kováts Miklós pedig az ifjúsági könyvkiadásról tartott előadást. Gergely Márta hozzászólásában kiemelte, hogy a jövőben az ifjúsági irodalom korszerűségének problémáira kellene koncentrálni a vitát. A tanácskozáson felszólalt még Csertői Oszkár, Galsai Pongrácz, Szederkényi Ervin és Tóth István.

Kolta Ferenc írásának közlésével az ifjúsági irodalom általános kérdéseiről folyó vitát lezártak tekintjük, a jövőben is helyet adunk azonban a korszerűség problémáival foglalkozó tanulmányoknak, cikkeknek.

(A szerk.)

mindig ugyanazon kérdések körül zajlik, és mindig elülről kezdődik. Igaz, minden kornak újból meg kell fogalmaznia a maga válaszát az alapvető elvi kérdésekben, mégsem lesz felesleges, ha megnézzük, lényegében milyen nézetek alakultak ki velük kapcsolatban a múltban, hogy ismétlésekbe ne bocsátkozzunk és eldöntött kérdésekről ne vitatkozzunk feleslegesen.

Lényegében három kérdés merül fel újból és újból:

1. Van-e szükség külön ifjúsági irodalomra, amelynek szerzői figyelembe veszik a fiatalok speciális életkori sajátosságait? Ez az életkori, a fejlődéslélektani aspektus problematikája.

2. Elfogadható-e az az elv, ha igen: hogyan értelmezendő, hogy az ifjúság írójának tudatos pedagógiai célokat is kell szolgálniuk?

3. Milyen sajátos esztétikai követelmények érvényesüljenek ebben az irodalomban?

Vegyük sorra ezt a három problémakört

a) *A fejlődéslélektani aspektus*

A helyes alapelveket Gorkij már pontosan megfogalmazta: „Annak a szerzőnek, aki a gyermekirodalomra specializálja magát, figyelembe kell vennie olvasói életkorának minden sajátosságát. Ellenkező esetben olyan könyvet alkot, amelynek címzettje ismeretlen, s ez nem kell sem a gyermeknek, sem a felnőtteknek.”

Hogy külön az ifjúságnak készült irodalomra szükség van, azt itt, ebben a körben nem szükséges bizonyítanom. Nyilvánvaló, hogy a gyermek és az ifjúság lelkivilága, élményanyaga, tárgyi tudása más, mint a felnőtteké, eszmevilága, érdeklődési köre, felfogóképessége is szükségszerűen eltér ezekétől. A fiataloknak az irodalommal kapcsolatban életkorukból, lelkiállapotukból következően különleges igényeik vannak. Sajátos problémáik jórésze is csak a megfelelő korosztálynak írt könyvekből kaphatnak választ. Nyilvánvaló, hogy mást és másként kell írni az iskoláskor előtti gyermekeknek, mint a kisiskolásoknak, mást és másként a serdülőknek, mint a serdültebb ifjúságnak stb. Igaz, olvasmányaik egy része a felnőttek klasszikus műveiből kerül ki, de ezek mellett feltétlenül kell külön ifjúsági és gyermekirodalom is.

Ezt azonban még mindig nem fogadja el mindenki.

Az Irodalmi Kérdések című szovjet folyóiratban 1963-ban pl. Larissa Issarowa cikket jelentetett meg „Van-e szükség életkori fokozatokhoz igazodó irodalomra?” címmel. A szerzőnő tagadja ezt. „Élettől duzzadó művek helyett, amelyekben minden korú gyermek kalóriadús szellemi táplálékot kap, némely író a „speciális” irodalom útját járja, és a gyermekeknek életkori sajátosságaiknak megfelelő diétás kosztot igyekeznek nyújtani” – írja, s szerinte ebből sok baj származik. Elfelejtí, hogy ilyen sajátosságok azonban kétségtelenül vannak, és hogy ezeket is lehet élettől duzzadó művekkel kielégíteni. A cikk éles vitákat váltott ki, és Kairov professzor, valamint mások részéről méltó cáfolatot kapott.

A Telegram című folyóirat 1965. április 12-i számában hasonló hangot pendített meg Milica Buinac „Az úgynevezett gyermekirodalom” című cikkében. Megállapítja: „Majdnem lehetetlen igény az, hogy az író képes legyen beleélni magát egy életkorba, amely számára már soha vissza nem térően elmúlt”, s ezért szerinte nem is lehet jó speciálisan az ifjúságnak szánt műveket alkotni.

Közismert nálunk Németh László felfogása a speciális ifjúsági irodalom káros létezéséről.

Vitatkozni ezzel a téves szemlélettel természetesen elsősorban jó ifjúsági művekkel lehet, s az íróknak, akik ilyenek alkotására nálunk bőséges lehetőségeket kapnak, elsősorban ilyenekkel kell bizonyítaniuk. De azért a már sokszor elhangzott érveket is újból és újból elő kell vennünk, mert vannak, akik nem ismerve őket, újból és újból ismételtetik az ugyancsak már sokszor elmondott ellenérveket.

Az életkori sajátosságok figyelembevétele azonban csak úgy történhet helyesen, ha jól ismerjük ezeket a sajátosságokat. Ch. Bühler, Rumpf, Elisabeth Lippert, Bam-

berger és mások kutatásai részletekbe menő adalékokat és következtetéseket nyújtanak számunkra. Az olvasáslélektani vizsgálatokat mégis újból sürgősen el kellene végeztünk. A gyermek is történelmileg változik, s a mai gyermekek irodalmi érdeklődése, sőt egész világképe lényeges vonásokban eltér a régiektől, hiszen más a történelmi helyzet, mások a szociális körülmények, a társadalmi viszonyok, amelyekben él.

A mai gyermekek pl. nem ismerik a háború borzalmait. Nem ismerik a mindennapi kenyér értékét sem, s ez nem egyszer passzivitásra, sőt szkepticizmusra csábítja őket. A családi nevelést egyre jobban helyettesítik a nagyobb közösségek, a nyilvánosság nevelése, s ezért a művészeteknek nagyobb szerepet kell vállalniuk az érzelmek nevelésében stb. Az íróknak az ezekből és hasonlókból le kell vonnia a következtetéseket. Persze: először is elengedhetetlen, hogy valóban tisztázzuk a mai gyermek pszichikai sajátosságait és sajátos olvasáslélektani képét. Tóth Béla munkái jelzik, hogy az első lépések már megtörténtek. A Pécsi Tanárképző Főiskolán is több szakdolgozat készült ebben a témakörben, a pécsi tanárok között ugyancsak van, aki végez ilyen irányú felméréseket.

Nem szeretnék néhány városi és vidéki iskola rendelkezésemre álló eredményei alapján elhamarkodott általánosításokat levonni, néhány tapasztalat azonban ide kívánczok.

Ilyen pl. az, hogy a mai gyermekek általában sokkal bonyolultabbak és sokkal gyorsabban érnek, fejlődnek, mint a régiek. Erre vallanak olyan jelenségek, mint az, hogy láthatóan egyre zsugorodik a „mesekorszak”, s ezzel párhuzamosan egyre nagyobb mértékben bontakozik ki a kisebbeknél is az igény a realisztikusabb jellegű elbeszélések iránt. A leányokban a régebbi adatoknál nagyobb érdeklődés mutatkozik a történelmi regények és általában a „fiús” olvasmányok iránt, viszont veszítenek népszerűségükből a leányregények. A fiúknál az indiánregények népszerűsége alaposan megcsappant. Ugyanakkor mindkét nemű ifjúságnál hallatlan mértékben megnövekedett a tudományos-fantasztikus regények népszerűsége. A megkérdezettek nagy többsége több természettudományos és technikai témájú könyvet vár az íróktól és a kiadóktól, s nőtt az igény az ismeretterjesztő ifjúsági művek iránt is. Igen sokan hiányolják a jó ifjúsági dráma új alkotásait, az ifjúsági filmeket és tv-játékokat, az ifjúsági regényekben pedig a mai gyermekekről és fiatalokról szóló, társadalmi kérdésekre is rávilágító olvasmányokat. Hogy mai gyermekeink életkorukhoz viszonyítva felnöttebbek, mint sokan gondolják, arra rávilágít az is, hogy a felmérő lapok bizonyossága szerint növekszik igényük az értelmi motívumok iránt, bár az érzelmi jellegű művek természetszerűen változatlanul a legnépszerűbbek.

Mindez természetesen még sok vizsgálódást, adatgyűjtést, elmélyedő elemző munkát, bizonyítékot igényel. Csak pszichológusok, pedagógusok, könyvtárosok, kiadók, szülők, irodalomtudósok összefogása és tervszerűen irányított együttes munkája tisztázhatná megnyugtatóan a problémákat. A tudományos vizsgálódások szükségessége vitaindító cikkemben a Jelenkorban már tavaly felhívtam a figyelmet, egyelőre sajnos kevés eredménnyel. Pedig az ifjúsági irodalom további fejlődéséhez nélkülözhetetlenek.

Az írók számára a legfőbb tanulság pedig az, hogy ne izolálják magukat a gyermek lelkét formáló környezettől, az üttörőszervezettől, a gyermeki közösségektől. Állandó és aktív kapcsolatban kell lenniük annak az életkornak a gyermekeivel, amelyeknek írnak.

b) A pedagógiai aspektus

Wolgast és tanítványai annak idején tiltakoztak ellene, hogy az ifjúsági irodalom nevelői szándékú is legyen, s úgy vélték, kizárólagos funkciója az, hogy esztétikai értékeket testesítsen meg. Ellenfeleik – főként a pedagógusok – viszont hangsúlyozták, hogy elsősorban a nevelés segédeszközét kell benne látnunk, s mint ilyen akkor is teljesítheti feladatát, ha művészi szempontból kevésbé tökéletes.

Az igazság az, amit Gorkij kifejtett. Szerinte a könyvek a fiatal lélek formálásának legsajátosabb eszközeihez tartoznak: segíthetik az ifjú olvasót élményei, gondolatai, érzelmei tarka, viharos zűrzavarában, megtaníthatják tisztelni az embert, becsülni sajátmagát, lelkesíthetik az értelmet és a szívet a világ, az emberiség iránti szeretet érzésével. Ugyanakkor azonban kijelentette: „Nem mesterember kell ide, hanem művész.”

A helyes szemlélet azonban sajnos nem vált általánossá.

Ványi Ferenc „Magyar irodalmi lexikon”-a is (1926), Benedek Marcell „Irodalmi lexikon”-a is (1927) úgy értelmezi az ifjúsági irodalmat, mint az iskolai oktatást szórakoztató és tanulságos magánolvasmányokkal kiegészíteni hivatott művek összességét. „Ez a szándék az ifjúsági irodalom termékeinek jelentékeny részét már eleve lefokozza művészi szempontból” – fűzi hozzá Benedek Marcell.

Újabban Babuskina szovjet tudós is olyan speciális irodalomnak látja, amely „a gyermek nevelésének és képzésének feladatát tölti be.” És bizonyára nem véletlen, hogy nálunk az egyetemeken a pedagógiaszakos hallgatók tanulnak az ifjúsági irodalomról, az irodalom szakosok nem!

Íme sokan még ma is csak pedagógiai segédeszközt látnak az ifjúsági irodalomban.

Ennek teljes ellenkezőjére is találunk azonban bőségesen példákat.

Bamberger prof. pl. Prágában kifejtette, amit egyébként elméleti írásai is tartalmaznak: ennek az irodalomnak az a feladata, hogy az ifjúságot a könyvhöz szoktassa. Érdekesnek kell tehát elsősorban lennie. Megítélésében a fő szempont csak ez lehet, minden tendencia károsan hat az ifjúsági irodalomra.

Nálunk Kerékyártó István cikke képviselte legutóbb azt az álláspontot, hogy a pedagógiai aspektus érvényesülése csak árt az ifjúsági irodalomnak: „Az ifjúsági irodalom, ha jó irodalom, nem nevelési eszköz, nem pedagógiai tételek illusztrációja, hanem művészet” – írta. (Kritika, 1964. augusztusi szám.)

A pedagógiai és a művészi követelmények szembeállítása azonban mindenképpen hamis szemléletből fakad és antidialektikus. A jó ifjúsági mű nevelési eszköz is, egyben igazi művészi alkotás is. Csak a kettő dialektikus egységének érvényesülése tehet egy ifjúsági alkotást igazán értékállóvá.

Az a kérdés természetesen, hogyan érvényesüljön a pedagógiai szándék.

Semmiképpen sem erőltetetten. Hadd idézzük Kairovt: „Nem lehet kétség a pedagógia és az ifjúsági irodalom kölcsönhatása között... De a gyermekkönyveknek nem szabad pedagógiai tankönyveknek lenniük... A szépirodalomnak a fiatal embert segítenie kell, hogy a morális fogalmak és képzetek szférájában eligazodjék, segítse a téves elképzelések és eszmék leküzdésében, segítse a felnövő ifjúságot eszménykép választásában és leplezze le a hamis ideálokat. Ezért pozitív hősöket kell ábrázolnia, de ezek ne legyenek idealizáltak. Késztesse a mindennapi életben is hősiességre, alkotó tevékenységre, a nép, a haza iránti szeretetre és áldozatvállalásra a fiatal olvasókat.”

A szépirodalmi műnek nem lehet mindenképpen feladata egyben az oktatás közvetlen segítése is, a tantervi anyag tételes illusztrációja, mint erről a Jelenkor vitájában is szó volt. Természetesen komoly ismereteket is nyújthat, de ez nem feltétlen követelmény. A gyermeket elsősorban az érzelmi világ és a képzelet gazdagításával, valamint a helyes erkölcsi normák művészi ábrázolásával formálja. Az értelmi fejlődést elsősorban azzal segítheti, hogy felismeréseket nyújt az olvasónak. Segíti az életre való felkészülésben: élettapasztalatokat előlegez neki. A fiatal olvasó a hősök helyzetét, döntéseit mérlegeli, önmagára vonatkoztatja, elhatározásait elfogadja vagy elutasítja, utánozza őket vagy szembefordul velük. A mű motivációja saját cselekedeteinek, elhatározásainak alapjává válhat. Így gondolkodásra is készíteti, gazdagítja lelkivilágát.

A jó ifjúsági írónak tehát valóban pedagógusnak is kell lennie, de azért úgy, hogy írói, alkotó munkát végez. A pedagógiai és a művészi követelményeket nem szabad egymással szembeállítanunk!

c) Az esztétikai aspektus

Bár Belinszki már Wolgast előtt megállapította, hogy csak az a jó ifjúsági mű, amely a felnőtteknek is tetszik, mert igazi „műalkotás”, mind a mai napig sokan kételkednek abban, hogy lehet-e igazi esztétikai értékek megtestesítője, sőt: fontos-e, hogy ilyen legyen. Az első kérdésre azok adnak tagadó választ, akik féltik ezt az irodalmat a pedagógiai szándékok „rontó” hatásától. Az utóbbira elsősorban azok, akik úgy látják, az életkori sajátosságokhoz való alkalmazkodás feleslegessé teszi a magasrendű esztétikai követelményeket.

Bühler, Rumpf, Meumann, Ackerknecht egyaránt úgy véli, hogy a gyermekben a szépérzék csak a nemi érés idején fejlődik ki, addig esztétikai élmények befogadására nem képes. Max Zollinger egyenesen kijelenti, hogy az ifjú szükségleteit esztétikailag kifogástalan eszközökkel nem lehet kielégíteni. Zbinden prof. az 1955. évi bécsi kongresszuson kifejtette, hogy tulajdonképpen nem az író, hanem a gyermek költ, amikor olvas: banális szövegekből is remekműveket alkot magának. Ezért szinte mindegy, hogy remekműveket avagy giccseket adunk-e a kezébe. Bamberger prof. is azt írja összefoglaló művében, hogy a gyermeket el lehet vezetni az igaz és a jó helyes felismeréséhez, esztétikai értékeléshez azonban nem.

Ha ez igaz lenne, valóban nem lenne fontos, hogy csak esztétikailag magasrendű alkotások kerüljenek a gyermek kezébe.

Szülők és pedagógusok azonban mindig tapasztalták, hogy a gyermeket igenis el lehet vezetni a szép átéléséhez és befogadásához, sőt: éppen a legkisebbek elsősorban a nyelv zeneiségét, a vers ritmusát élvezik. A prágai konferencia egyik lényeges tézise volt ez, s helyességét az ott egybegyűltek valamennyien elfogadták. Goethe-nek kell igazat adnunk: az ízlést nem lehet középszerű alkotásokkal kiművelni, csak a legkiemelkedőbbekkel. A gyermeknek a legjobb is csak épp hogy elég jó. Az esztétikai szempontból nem magasrendű alkotás nem lehet a gyermek formálásának sem igazán hasznos segítőjévé.

Az ifjúsági irodalomra tehát legalább olyan szigorú kritikai alapelvek érvényesek, mint a felnőttek irodalmának bármely területére. A végső esztétikai alapelvek mindkét irodalomban azonosak. Alapvető követelmény pl. az, amit Engels Minna Kautskyhoz 1855. november 28-án írt levelében úgy fejezett ki, hogy a költő mondanivalójának, célzatossága érvényesülésének a cselekményből és a helyzetekből kell következnie. Az ifjúsági irodalomban is meg kell valósulnia a tartalom és a forma egységének.

Az életkori sajátosságok figyelembevétele természetesen azt is eredményezi azonban, hogy az általános esztétikai követelmények némelyike az ifjúsági irodalomban háttérbe szorul, viszont érvényesülnie kell olyanoknak is, amelyek a felnőttek irodalmában nem szerepelnek, vagy csak másodsorban.

Bár az egyes életkori szakaszok között ilyen szempontból is lényeges eltérések vannak, általában elmondhatjuk, hogy az ifjúság számára kevésbé hatásos művészi eszközökhöz tartoznak pl. a hosszadalmas leírások, az elmélyült elmélkedések, a bonyolultabb lélekábrázolás, a mélyebb lélektani elemzések. Viszont a felnőttek irodalmánál fontosabb az ifjúsági irodalomban az izgalmas, dinamikus cselekmény, a fantázia szárnyalása. A gyermek absztraháló képessége kezdetleges, ezért a művészi képnek tárgyiasabbnak, kiélezettebbnek kell lennie, az ábrázolásban jobban kell érvényesülnie az éles szembeállításoknak, mint a felnőttek irodalmában. A gyermekben az emocionális élmények az elsődlegesek, ezért az elbeszélés erős érzelmi jellege elengedhetetlen.

Mindez természetesen sok veszélyt is magában rejt. A cselekmény erős sodrására való törekvés nem egyszer öncélúvá válik, az érzelmi jelleg igénye szentimentalizmusra, giccses ábrázolásra csábíthatja a szerzőt, a fantázia szárnyalása pedig néha eltéríti az író a helyes valóságábrázolástól stb.

Mindez néhány igen fontos kérdés sürgős tisztázására int bennünket.

Ilyen pl. a romantika és a valóságábrázolás helyes megvalósulásának a problémája az ifjúsági irodalomban.

Ilyen az ifjúsági giccs elvi körülhatárolásának és hatásának a problémája.

Ilyen az érthetőség követelményének kérdése a gyermek- és az ifjúsági irodalomban. (L. erről a Jelenkor vitáját!) Általában a gyermek vitatott absztraháló képességének megvizsgálása: valóban olyan alacsonyfokú-e ez, mint általában elfogadják?

Ilyen főként: a modernség kérdése az ifjúsági irodalomban. Hogy felnőtteink ízlése annyira elmaradt a művészi élet fejlődési folyamatától, ennek egyik oka kétségtelenül az, hogy ifjúsági műveink konzervatív formákban készülnek. Kísérlet is alig van modernebb kifejezési formák keresésére, pl. újszerűbb kompozíció megvalósítására, elvontabb ábrázolási módokra vagy modernebb verselésre. Ennek a kérdésnek a mélyebb vizsgálata nélkül aligha léphetünk előre az ifjúsági irodalomban, s végképp megrekedünk a hagyományos, sok szempontból elavult ábrázolási módoknál. Itt lenne az ideje, hogy az ifjúsági irodalom modern esztétikájával behatóan foglalkozzunk!

Mussatov azt írja egy helyen: „Mi, írók túl keveset búvárkodunk az írói alkotómunka laboratóriumában.” Ha ez az igény helyes (márpedig az), fokozottabban érvényes az ifjúsági íróra. Hiszen a felnőttek íróinál is több felkészültségre van szüksége, hogy jó művet alkosson: eleget kell tennie a sajátos életkori igényeknek, jó pedagógusnak és kitűnő, sajátos esztétikai követelményeket megvalósító írónak is kell lennie.

BAUER TIBORNÉ

Irodalom — a jövő olvasóinak

*Tallózás az 1965-ben megjelent gyermekirodalmi termésben**

Tallózásomat a prózai anyaggal kezdem. Óvodásoknak mindössze öt kötet jelent meg. Ötletesség és újszerűség leginkább Bálint Ágnes és Janikovszky Éva műveiben jelentkezik. A legnagyobb sikert Bálint Ágnes könyve, a *Mazzsola* érte el. Népszerűségét az televíziónak s Bródy Vera bábújos bábfiguráinak köszönheti. Képeskönyv formájában történt kiadása remek ötlet volt. A kötet a gyermekirodalom történetében nagy szerepet játszó mackós művek méltó társa. A nyolc kis novellisztikus állatmese stílusában, fordulatosságában, szerkezetében a népmesék frissességét árasztja. A figurák groteszktségéből áradó humor egybefonódik az események sokszor meghökkenően mulatságos bonyolításával és az eleven nyelvvel. Pedig tulajdonképpen nem sok történik a cselekményben. Körülbelül annyi, hogy Manócska szegényes paraszti környezetre emlékeztető tökházikójában szerényen és dolgoosan éldegél, miközben több-kevesebb sikerrel nevelgeti a néha nyafogó, máskor akaratos, a lustaságban és jószándékban egyaránt jeleskedő Mazzsola malacot.

A ma óvodáskorú gyermekének azonban életre szólóan kedves élményt jelentenek ezek a történetek. Először is örülnek annak, hogy minden szereplő olyan „induripinduri”. Megkönnyebbülve hallgatják, miként fogadja be Manócska a kismalacot. Remekül mulatnak a víztől vonakodó, majd a fürdésben megmárosodott Mazzsolán. Élvezik kudarcba fulladó hősködéseit, meg kedves meséjét a zöld disznóról.

Külön érdeme a könyv közvetlen nyelve, amely nemcsak kifejezéseiben, hanem

* Részletek a Magyar Írók Szövetsége Gyermek- és Ifjúsági Szakosztályának budapesti ülésén elhangzott előadásból.

mondatfűzésében is úgy idézi a gyermeknyelvet, hogy nem válik gügyögővé. A kérdések, felkiáltások, párbeszédek mind emociót váltanak ki a gyermekekből, és ez is hozzájárul, hogy a derűt sugárzó hősök feledhetetlenül rokonszenvenné válnak.

Tarthatjuk-e bestsellernek Bálint Ágnes könyvét? Ha a szó eredeti értelmét nézzük, akkor igen, mert az elmúlt év legkelendőbb, legkeresettebb könyve. Csakhogy a tömegsiker ebben az esetben a gyermekirodalom értékes művének szült. „Alkossunk mókás, vidám figurákat, egész könyvsorozatok visszatérő hőseit” – hirdeti Gorkij. Nos, Mazsola ennek az elvnek egyik jól sikerült megvalósulása.

A másik nagy prózai siker Janikovszky Éva: *Ha én felnőtt volnék* c. gyermek-könyve. Elsősorban a téma újdonságával lep meg bennünket. Janikovszky Éva a gyermeki gondolkodás szintjéről próbálja szemlélni a felnőttek nevelési törekvéseit. Ez a mélységből feltekintő világ már Szabó Lőrincet is megdöbbentette, s napjainkban a Gyermekbetegségek c. filmmel készített vitára. A *Ha én felnőtt volnék* c. kötet azonban a gyermekre zúduló döbbenetes tiltássorozat után azt a gondolatot szövi tovább, amely a valóságban így hangzik: „Csak nőjtek meg, csak legyek nagy!” S ekkor következik a groteskségig menő feltételezések sorozata. A gyermekek a könyvet nem fogadták egyértelmű tetszésnyilvánítással. A papírcsákóban, masniban sétáló család rajzait nézegetve, osztatlan volt a tetszés. Az elbeszélés felolvasásakor már megszokottak a vélemények. A nagycsoportosok egy része méltatlankodott, hogy „hülyeség!”, más részük pukkadozott a nevetéstől, s azt állították, hogy ez a legjobb könyv: „Mert ebben annyi butaság van!”

Persze ezekből a gyermeki értékelésekből nem lehet következtetéseket levonni, teoriákat kovácsolni. Az sem lehet mérvadó, hogy a pedagógusok, szülők közül sokan idegenkednek a könyvtől, ugyanakkor a húszévesek, az egyetemisták legtöbbje megvásárolta, mint az év egyik leghumorosabb könyvét. Kétségtelen, hogy az ellentmondást a negatív nevelési ráhatásokból fakadó humor váltja ki. A könyv minden fenntartás ellenére friss, új hangot jelent a magyar gyermekirodalomban.

Újszerűségét fokozza a témához simuló nyelv. Janikovszky stílusa a gyermekművekhez képest szokatlanul puritán. A felolvasás során azonban végtelenül kedves, intellektuálisan tréfálkozó és közvetlen előbeszéddé varázsolódik.

Vitathatatlan tehát, hogy Janikovszky könyvei, s különösen a *Ha én felnőtt volnék*, egy új, érdekes gyermekirodalmi iránynak, stílusnak a kezdetét jelentik. Ezzel az esztétikai élménnyel nemcsak a gyermek irodalmi érzékét fejlesztjük, hanem megérettetjük a modern művészet szépségeit is.

E kötet kapcsán még inkább lemérhető, mennyire erőtlenné váltak azok a témák, amelyeket kedves ötletekkel fűszerezve ugyan, de lényegében a magyar gyermekirodalom megújulása óta, mintegy 80 éve állandóan újrainak. Voltaképpen modernizált tanmesék ezek, amelyekben a gyermekhős mindig rendetlen, apró csínytevésekre „vetemedik”, nem szeret mosakodni, de azután egy törpe, egy manócska, esetleg egy sünhadsereg – hajdanán őrzőangyalka és a tündérek – rádöbbenik arra, hogy cselekedete, magatartása helytelen, ezért sürgősen megjavul. Ezek azok a könyvek, amelyekből az irodalmat szerető és értő felnőttek megnyugodva állapítják meg, hogy „kedves gyermekirodalom”. A meghatározás mögött elnyomott ásitások rejtőznek s az az elgondolás, hogy a kisgyermekek nevelése az ilyesfajta kissé viszolyogtató „kötelező olvasmányok” nélkül nem teljes.

Persze, akik írják ezeket a történeteket, nyilván nem érzik ezt. A könyvekből valóban kedvesség sugárzik, s mesebeli figurák, életképek teszik hangulatossá őket. Érezzük, hogy Bakó Ágnes és Marék Veronika szeretettel alkották a *Kati és a meselámpa*, és *A csúnya kislány* c. meseköteteiket. Az is nyilvánvaló, hogy „írástudók”. Csak éppen az írástudók didaktikusan értelmezett felelőssége nyomja el ezeknek a köteteknek irodalmi, esztétikai értékét. A gyermekek érdeklődése ellankad a mesék hallatára, mert hiányzik belőlük a fordulatosság, a „thrill”. Amolyan „esti mesék”, amelyeknek mondanivalójától gyorsan elalszik a gyermek.

Ismeretterjesztés vagy irodalom? Ismeretterjesztő gyermekirodalom? Napjaink egyik gyakran vitatott kérdése. Hiszen a népművelés és a tömegek nevelése szempontjából igen nagy jelentősége van a magas színvonalú ismeretterjesztő műveknek. A felnőttek közül sokan szívesebben olvassák ezeket a könyveket, mint a szépirodalmi alkotásokat. Vajon mennyiben van létjogosultsága az óvodáskorúak irodalmában? Van-e szükségünk, igényünk az ilyenfajta könyvekre? A gyermekirodalomban főként az elbeszélésektől várjuk, hogy a realitásból kiindulva – a szépirodalom eszközeivel – érdekesen, izgalmasan mondjanak el megtörtént vagy megtörténhető eseményt.

Nálunk az ismeretterjesztő elbeszélések témái elsősorban gyermektörténetek, de kapcsolódhatnak történelmi eseményekhez is, mert az elbeszéléseknek igen nagy jelentőségük van az óvodai ünnepélyeken, évfordulókon. Sajnos ilyen jellegű munkánk igen kevés van.

Nagy szerepük van az állattörténeteknek is. Ezeknek elmondásával nemcsak az a célunk, hogy a gyermekek érdeklődését, szeretetét felkeltsük az állatok iránt, de természetrajzi ismereteiket is bővítjük. Az idei könyvtermést olvasva a „Kispajtások mesekönyve” sorozat: *Csipogó postaláda* c. füzetkájában Pápa Relly címadó állattörténete egyike a legsikerültebbeknek ebben a műfajban. Ugyancsak ebben jelent meg Medgyesi Károly: *Rigó a városban* c. kitűnően szerkesztett, kontrasztos képekben gazdag, érzékletes nyelven írt állattörténete. Mindkettő remek illusztrációja annak, hogy a kisgyermekeknek szánt ismeretterjesztés akkor a leghatásosabb, ha egyben igazi szépirodalom. Egyébként ugyanezek a törekvések tapasztalhatók Szász Imre: *Kisanna Erdőországban* c. kötetében is, melynek egyes részeit az óvodáskorúak is nagyon élvezik. A szerző közvetlenségével, humorával oldja fel a helyenként már-már vontatottá váló leírásokat.

Az ismeretterjesztő témák közül jelentősek még a társadalmi kapcsolatokat, jelenségeket, a munkát színesen, érdekesen szemléltető elbeszélések is. A múlt évben a közlekedési szabályokat ismertető *Stop!*

Szász Imre könyve újszerű írás, jó gyermekirodalmi alkotás. A mehökkentő események leírása, a rendkívül közvetlen nyelv, az intellektuális humorú hangvétel sok tekintetben hasonlít Janikovszky Éva könyvéhez. Szász Imre szövegéből azt a törekvést érezzük, hogy a KRESZ gyalogosokra vonatkozó szabályait irodalmi élményként akarja tolmácsolni. Kétségtelen azonban az is, hogy ennek a könyvnek elsősorban az iskolásoknál van sikere. Az óvodáskorúaknak csak néhány rövidebb részt olvashatunk fel belőle, mert ezek a szabályok számukra még egyelőre csak játékelményként hatnak, s a *Stop!* legfőbb érdeme, a kedves humor, érthetetlen marad előttük.

Bár nyolc éven felülieknek jelzéssel jelent meg, mégis felkeltette az óvodások érdeklődését Ács Kató: *Tóbi, a kisautó* c. munkája. Természetesen itt a téma hozta lázba őket. A kisautó naplójának felolvasásáról persze szó sem lehetett, hiszen ez a könyv műfajilag kisregénynek, gyermekregénynek tekinthető. A nagycsoportosok azonban rendkívüli komolysággal hallgatták azokat a részeket, amelyek az autó működtetésével kapcsolatosak. Különösen a defektes kerék kicserélése és az irányjelzést mutató Miciszláv macskó tevékenységéről szóló fejezeteket. Bendegúznak, a játéktigrisnek és az autó torzalkodásainak leírása alig érdekelte őket. Természetesen igazságtalan lenne, ha e néhány szemelvény alapján határoznánk meg helyét a gyermekirodalomban. Ezzel a könyvvel csak azt akartam vázolni, hogy a technikai témák mennyire érdeklik a kisgyermekeket. Az óvodáskorúaknak szánt alkotások között azonban alig találunk ilyeneket. Ezekben a történetekben – tapasztalatunk szerint – felesleges a keret, erőltetett a tárgyak beszéltetése. A realitásnak úgy kell érvényesülnie, hogy a gyermek érezze a tárgy, az eszköz és az ember kapcsolatát, lássa mindannyiknak a helyét, szerepét a társadalomban és a környezetben. Ennek a nagyon kívánt és rendkívül hiányzó témasorozatnak gyermekirodalmi feldolgozását nehezíti még az is, hogy mindezt tömören, rövid elbeszélés keretében kellene elmondani. Ezeknek a műveknek stílusában a legcélszerűbb és a legkorszerűbb lenne a Janikovszky Éva és Szász Imre által elindított úton haladni.

A prózai művek sorát egy korhatár nélkül megjelent gyermekkönyvvvel, Mészöly Miklósnak: *Az elvarázsolt tűzoltózenekar*-ával szeretném zárni. Az elmúlt évben újra kiadásra került remek anyagot tartalmazó mesekönyv – mint a Kisgyermek nagy mesekönyve, Benedek Elek kötetei – mellett Mészöly gyűjteményében a mai magyar meseirodalom legragyogóbb, maradandó értékű alkotásait olvashatjuk. Az ötletek egy része népmesei motívumokat is őriz, de lírai feldolgozásuk, képeik, stílusuk a modern művészet legragyogóbb meséivé avatják.

A kötet kicsiknek és nagyoknak egyaránt egyszerű meseélmény. A pipiske és a fűszál, az Állatok beszélgetése, a Mese a vörösbegyről meg a két harkályról, a Vakarocska – egyszerűben kedveltek lettek óvodáinkban. Az utóbbi időben eléggé elterjedt az a vélemény, hogy a gyermekek unják a meséket. Ennek okait főképpen a gyermekek realitás igényében látják. Mészöly meséivel azonban osztatlan örömet szerezünk nekik. Sikerének titka sokszínűségében, líraiságában rejlik. Könnyed, párbeszédre épített hangutánzó, hangfestő szavakban gazdag szövege kitűnően mesélhető. Minden a helyén van, nem kell alakítani, változtatni. Külön érdeme tömörsége. Ahány mondat, annyi kép, s ezáltal válik az egyszerű mondatokból felépített mese színessé, érdekessé.

*

Az 1965-ös év gyermekkönyv-kiadására jellemző, a sok verses mű. Ez szinte törvényszerű. A vers könnyebb műfajnak tűnik, és sikere is mutatósabb, mert a gyermekek könnyen megtanulják a legrosszabbat is, és sokan szívesen elhítetik önmagukkal, hogy ha sok gyermek fújja, akkor már jó is.

A lírai alkotásokat lapozgatva, izlelgetve feltűnt, hogy a gyermekeknek szóló költészetben milyen végletes esztétikai felfogások tükröződnek. Éppen ezért – mintegy kiindulási alapként – szeretném összefoglalni, melyek azok a legfőbb érvek, elgondolások, amelyek az óvodai versek válogatásakor vezetnek minket.

A verstanítás kezdetén, a kiscsoportokban, a versek tanulása elsősorban a beszéd technikájának fejlesztését szolgálja. Ilyenek a mondókák, a rigmusok, egyszerűbb népdalok szövegei, az állathangutánzók és azok, amelyek ritmikus zörejeket tolmácsolnak. (Weöres: *Olvadás*, Illyés: *Mozdony*). Törekszünk olyan versek tanítására is, amelyek a gyermekek képszerű látását, a természet szépségeinek esztétikai érzékelését fejlesztik. A nagycsoport követelményei: nehezebben ejthető mondókák és kiolvasók, népi párbeszéd, népdalok, dramatizálásra alkalmas gyermekversek. Az életet, a munkát, az évszakok jellegzetességeit, a természet szépségeit vonzó képekben, gazdagon árnyalt nyelven, felbontható költői metaforákkal is ábrázoló erős zenei hatású gyermekeversek, főként modern költőink alkotásai kerülnek előadásra.

Szándékosan csak a két végletet említettem, annak bemutatására, honnan indulunk és hová szeretnénk fejleszteni a gyermekek lírai érzékét. Ezeknek az irodalmi-pedagógiai követelményeknek tudatában az alábbiakat állapíthatjuk meg az 1965-ös év lírai terméséről:

Egy részük csak formailag vers, ami annyit jelent, hogy többé-kevésbé rímelenek, itt-ott ritmikusak. Gondolataikat, mondanivalójukat nézve a gyermekirodalom kibontakozásától divatos, oktató szándékkal írt tanversek késői leszármazottai ezek.

Ma már azonban csak a Minerva Kiadónál hiszik el, hogy egy olyan kötet, mint Barabás-Gábor: *Lemegyünk a Balatonra*, egy jótányit is gazdagítja a gyermek esztétikai érzékét, esetleg bővíti ismereteit.

Sajnos ez az irodalmiatlan irányzat általában jellemző a múlt év Minerva-kiadványaira.

Ha abból az elgondolásból indulunk ki, hogy ezekben a könyvekben a kép az esztétikai élmény, akkor is csak elmarasztalhatjuk ezt a kötetet, éppúgy mint Varga Katalin-Boór Vera: *Vadállatok* c. ugyancsak Minerva kiadásban megjelent leporellóját. Ebben a kétütemű, párosrímű versek – ha szokványosak is – valamivel jobbak, mint az előbbi kötet versei. De miért kell egy 2-4 éves gyermeknek feltétlenül tudnia, hogy a majom „kóladióval” él, a kenguru „étke a rét”, az elefántnak „sáros a

bőre", a tigrisnek „sárga pofája" van, s a vízilovat „bámulja hosszan, karcsú flamingó". A gyermekek természetrajzi ismeretei így nem bővülnek, s ami nagyobb baj, kapcsolatba kerülnek egy olyan könyvvel, amelyik nem irodalom.

Sajnos ez az igénytelenség mutatkozik Kálmán Jenő *Sicc* könyveiben is, melyeket ugyancsak a Minerva adott ki. Sicc figurája rendkívül kedves és igen népszerű a gyermekek körében s éppen ezért bosszantó, hogy ez a jól rajzolt figura még a best-sellernél is gyengébb színvonalon rontja gyermekeink izlését. Egyesek úgy mentegetik, hogy a képregények műfajába sorolják. Ha ezt el is fogadjuk, akkor is számolnunk kell azzal, hogy a képek mellett versek vannak, és ezek nyelviileg ötletlenek, mondattanilag hibásak, magyartalanok.

A Minerva-kiadásban jelent még meg Donászy Magda *Zsóka új óvodában* c. kötete. Mint már sokan elmondták, a szerzőnő jól ismeri az óvoda életét, kedvesen, humorosan, mindenütt a gyermekek érdeklődésére figyelve bonyolítja a cselekményt. Persze el lehetne gondolkodni azon, hogy ezzel az óvodai ismerettel és írói készséggel nem lenne-e hasznosabb olyan műveket alkotni, amelyeket az óvoda mindennapi életében is jól felhasználhatnánk. Az óvodás téma megadja ugyan a ráismerés örömet az óvodásnak, de nagyon hamar érdektelenné is válik. Tulajdonképpen sikere az óvodába készülő gyermekek és a szöveget felolvasó felnőttek között van. Rendkívül vitatható, hogy a makáma mennyire hatásos a gyermekek irodalmi-esztétikai nevelésében. Nekünk az a véleményünk, hogy ez a versebe szedett prózaiság a gyermekek költőiségre hajlamos képzelet- és érzélemvilágát elszegényíti.

A leporellók terén azonban más törekvések is mutatkoznak. Varga Katalin-Molnár Ágnes: *Utazz velünk!* c. kötete a Móra Könyvkiadónál jelent meg, igen szép kiállításban. A versek témái a járművek, a biciklitől a helikopterig. Célja nyilvánvalóan az ismeretterjesztés. Felvetjük, szükséges-e a gyermekeknek versebe szedni olyan gondolatokat, amelyek teljesen természeteselek előtte, sőt 3-4 éves korában ennél sokkal többet tud a járművekről, mint ahogy ezt az nyolc szótagos, párosrimú vers érzékelteti.

Biciklinek nincsen lába,
reggel nem megy óvodába.
Két keréken gurul tova,
sok bácsinak ő a lova.
Kerekein küllő villog,
a kormányán csengő csillog.

Csányi Gyöngyi-Róna Emmy: *Csacsi, csikó, pillangó* c. leporellójának verseiben költői törekvéseket érezhetünk, de ezeket nehezen érvényesíthetjük az óvodában. Egyrészt mert zavarólag hatnak az azonos kezdősorok, másrészt a képek helyenként farrasztóan zsúfoltak a kisgyermeknek, s a leíró jelleg nem elég dinamikus. Emellett eléggé nehéz a versek tolmácsolása, mert a ritmus erősen csábít a sorok végét felcsapó versmondásra.

Az elmúlt év leporellóinak és verses képeskönyveinek színvonala tehát erősen vitatható. Mi úgy véljük, hogy sokkal helyesebb lenne, ha a leporellók is lírai szöveggel kerülnének kiadásra. Az ismeretterjesztés legyen az elbeszélések, prózai művek feladata. A költészet varázslata áradjon a gyermekek legelső könyveiből is, hogy a szépség ígézetével vonzódjanak mindig az irodalomhoz.

Az igazi költészet hangján csupán két kötetnyi vers szólalt meg 1965-ben. Mátyás Stefánia *Cinóberpiros madárja* a szivárvány szépségű gyermekkor friss örömeit csendíti meg. Csodálatos képekben, napsütötte színekben tárul fel a világ, az élet. Verseit a gyermekkori emlékek teszik gazdaggá, érzékletessé, de a cinóberpiros madár dalaít ezek a szubjektív, a gyermeki korban soha ki nem fejezhető, eltűnt költői emlékek nem változtatják nosztalgikussá.

A repülő hinta, a meseképek mozaikját őrző álom, a megelevenedő labda, az ablakon beragyogó esti fények, a tűz játéka, az afrikai dobok ritmusa, a falikép meg-

elevenedő kismadara, az évszakok változása, a kisgyermek nyugalma őrző édesanya alakja, vagy a meglepetést rejtegető születésnap, a játékszerek és a bujóska tréfáját csendítő találós kérdések együttesen és villanó képeiben is a gyermekszert és a költészet harmoniájából fakadtak.

A *Cinóberpiros* madár témái gyermekiek és költőiek egyszerre. A versek jó részében sajátosan ötvöződik a líra a gyermekpszichológia által tisztázott életkori igényekkel. Talán éppen ebből következik, hogy nyugalmat árasztó költői világszemlélete, derűs és gazdag képei, hullámlzó sorai, a változatos versformák, a népi és mesebeli szavakkal dúsitott, de mégis klasszikus egyszerűséggel csengő nyelv – Bálint Endre egyenértékű, művészi rajzaival – a felnőtteknek is emlékeztetessé varázsolják Mándy Stefánia kötetét.

A másik szép kötet, Nemes Nagy Ágnes: *Lila fecskéje*, a madarak és a gyermekek világáról énekel. A madarakról szóló versei igen elevenek. Nemcsak nyugtalan, ide-oda cikázásukat, jellegzetes mozgásukat érzékelteti a versek ritmusában, hanem anélkül, hogy naturalista módon utánozná a madarak hangját, a versformával, a kérdésekkel, a felkiáltásokkal, a szavakkal egy egész kert koncertjét teremti meg. Mintha egy remek polifonikus zeneművet hallgatnánk, úgy kelti költészetében életre kedves madarait Nemes Nagy Ágnes, a szimbólum, a játékosság és a színfoltszerűen ható képek erejével.

A kötet igazán szép és lírai, mégis egy kis nosztalgiával tesszük le, mert tanítható verset talán csak kettőt találunk benne (Mit beszél a tengelice? Hősesben). Felolvasásra már több vers is akad. Természetesen ez a *Lila fecske* lírai értékeit nem csorbitja.

Érdekes képzőművészeti és lírai kísérlet a *Gyermekjátékok*, amelynek képeit Brueghel híres festménye nyomán Kass János rajzolta, a verseket pedig Weöres Sándor írta. Brueghel festményeinek népszerűsítésével a gyermekirodalom történetében, a Magyar Tanácsköztársaság idején, 1919. júliusában megjelent *En Újságom* című gyermeklap hasábjain próbálkozot telőször Vedres Márkné. Kass–Weöres kötetében azonban nem egyszerűen a képzőművészeti értékek ismertetése a cél, hanem kultúr-történeti vonatkozások is vannak benne, az ősi, évszázados gyermekjátékok felelevenítésével. Ez a kötet remek példája annak, hogy az igazi költő megadott, kötött témában is remekműveket alkothat. Voltaképpen a *Gyermekjátékok* című kötet váltja valóra azt, amit a leporellóktól várnánk: a művészetet, a lírát, az esztétikai élményt. Weöres Sándor versei csodálatosan kedves miniatűrök, amelyekből nemcsak a játék és a költészet öröme árad, hanem az archaizálással s a népi motívumokkal eléri azt is, hogy a hajdani flamand élet atmoszféráját is megérezzék gyermekeink.

*

A vázolt kép nem teljes, mert nem szóltam a külföldi gyermekirodalom óvodásoknak való alkotásairól. Pedig ezek között is akadnak remekművek. Különösen örülünk annak, hogy a szlovák népi mondókákat: *Kását főz a kiséger* címmel – Rab Zsuzsa fordításában – gyönyörű képes leporellóban adta ki a Szlovák Ifjúsági Könyvkiadó.

Azután itt vannak Belisev és Csarusin állat történetei, amelyeket *A csökönyös kiscica* címmel jelentettek meg a kisgyermeknek. A vidám történetek – Gábor Éva Ágnes fordításai – sok derűs és értékes irodalmi foglalkozást hoznak még óvodáinkba. Utoljára hagytam a „könyvek könyvét”, a lengyel Janczarsky művét, a *Fülesmackó új barátait*, amely az elmúlt év legtokéletesebb gyermekirodalmi alkotása. Ezek a kisgyermeknek való, egészen rövid elbeszélések olyan remekművek, amelyekhez fogható a gyermekirodalom történetében alig találunk. Sebők Éva fordításában tökéletesen érvényesülnek az eredeti szöveg lírai képei, kedves humora. Csak a legnagyobb elismerés és lelkesedés hangján lehet szólni e könyvről, s reméljük, hamarosan sor kerül a Fülesmackó könyvek értékének mélyebb feltárására.

VAS KÁROLY: *Szigetvári Emlékkönyv*

BELLYEI LÁSZLÓ: *Győry Dezső: Veronika*

OLTYÁN BÉLA: *Sánta Ferenc: Az áruló*

KONDOR LÁSZLÓ: *Mesterházi Lajos: Isten, méretre*

JENKEI JÁNOS: *Timár Máté: Hogy a világ előre menjen*

VAS KÁROLY

Szigetvári Emlékkönyv

Történelmi események évfordulóit akkor érdemes és akkor is szokás ünnepelni, ha általuk a társadalom történeti tudatát a kor követelményeinek megfelelő irányban tudjuk fejleszteni.

A XVI. századi törökellenes honvédő harcok és hősök emlékezetének megidézése a hazafias nevelés érdekében mindaddig aktuális feladata az egymást váltó nemzedékeknek, amíg van haza, nemzet, nemzeti öntudat, s van, amitől vagy akiktől ezeket féltetni vagy védeni kell.

Szigetvár 1566-os hősi védelmének és bukásának, Zrínyi Miklós és katonái heroikus önfeláldozásának 400 éves évfordulóját ünnepelni a mindenkori időszerűségén túlmenően is érdemes és szükséges. Az esemény a maga idejében Európa minden olyan országa közvéleményének érdeklődési körébe esett, amelynek tartania kellett a török támadástól, s amelynek az volt a véleménye, hogy Szigetvár sorsa befolyásolja egész Közép-Európa sorsának alakulását. Ez a nagy érdeklődés kiemelte Szigetvár ostromát a helyi elszigeteltségből, olyan eseménnyé tette, amelyet már emiatt sem lehet a „magyar Globusról” szemlélni és értékelni. Ez a jelleg arra kötelez, hogy a megemlékezés is közép-európai szemhatárú legyen, tehát, hogy leküzdjük a polgári történetírás szemléleti örökségét, a nacionalista kisszerűséget, korlátozottságot: ez pedig ma önmagában is jelentős, időszerű és célszerű befolyásolása a történeti köztudatnak. Ha még hozzávesszük, hogy Szigetvár ostroma képviseli a török ellenes háborúk egy másik haladó vonását, az érdekelt népek védelmi erőfeszítésének közösségét is, egyrészt a horvát–magyar Zrínyi Miklós személyében, másrészt a katonák nemzeti ösztöndíjában, s e révén emlékezete a népek internacionalista érzületének alapjait: a más népek történeti szerepének és jelentőségének felismerését és megbecsü-

lését erősíti, akkor a megemlékezés időszerűsége és jelentősége még világosabb lesz előttünk.

A kötetben közölt tanulmányok mögé *Ruzsás Lajos* rajzolt jól sikerült korképet a „Bevezetésben” és a német nyelvű összefoglalóban a kötet végén, majd mint szerkesztő, négyes keretbe helyezi el a tanulmányokat. Az I. rész „*Szigetvár ostroma*” főcím alatt *Benda Kálmán* Zrínyi életrajzát, *Gökbilgin Tayyib* török történetíró Szolimán 1566-i hadjáratának előzményeiről írt tanulmányát és *Bende Lajos* „*Sziget ostroma 1566-ban*” című munkáját tartalmazza. „*Magyarország honvédelmi harcának jelentősége*” a II. rész fő mondanivalója. A szerkesztő itt csoportosítja *Reuter Camilló*: „A török hódoltság emléke a baranyai helynevekben”, *Káldy-Nagy Gyula*: „Török adóajtsrom Baranyából a XVI. századból”, *T. Mérey Klára*: „Somogy megye pusztulása Szigetvár esete után” és *Ruzsás Lajos*: „Városi fejlődés a Dunántúlon a XVI–XVII. században” című tanulmányokat. A mű III. részében *Georg Wagner*: „II. Miksa, a bécsi udvar és Sziget ostroma”, *Cyril Horáček*: „A cseh tartományok részvétele az 1566. évi hadjáratban” című német nyelvű tanulmányait olvashatjuk. A IV. rész a következő tanulmányokat tartalmazza: *Waczulik Margit*: „Szigetvár 1566. évi ostroma az egykorú történetírásban”, *Tóth István*: „A szigeti hős alakja a magyar irodalomban”, *Cennerné Wilhelmb Gizella*: „A Zrínyi-család törökellenes harcai a XVI–XVII. század képzőművészetében”, *Sonkoly István*: „Zrínyi alakja zeneirodalmunkban”, *Babics Andrásné*: „Szigetvári Zrínyi Miklós-bibliográfia”.

Mindenek előtt azt kell leszögeznünk, hogy az Emlékkönyv szerkesztőbizottsága korszerű elgondolás alapján tervezte meg a művet. Maga az a tény, hogy az első részben egy török, a harmadik részben egy osztrák és egy cseh történetíró saját országa történeti emlékei (forrásai) alapján és a saját nemzeti történeti tudaton keresztül mutatja be az eseményt, arra vall, hogy tudatosan kerülni akarták a csak magyar szempontú ábrázolást, hogy a szűk nemzeti – nacionalista – szemlélet helyett szélesebb és sokoldalúbb, dialektikusabb szemléletet és módszert igyekeztek alkalmazni. A „magyar Glóbus”-szemlélet tudati elemei ellen így lehet kritikusan s egyben eredményesen küzdeni. Csak sajnálni lehet, hogy a szerkesztőség szándékaitól függetlenül és terveivel ellentétben nem sikerült horvát történész együttműködését megszervezni. Nincs ugyanis a nacionalista szemlélet leküzdésére meggyőzőbb és alkalmasabb történeti anyag annál, amely a sajátos történeti élet következtében etnikailag nyelvileg annyira tarka Duna-táj népeinek létérdekeik közösségét, ebből fakadóan történeti küzdelmeik s erőfeszítéseik azonosságát reprezentálja. A hiányzó horvát (délsláv) történeti munkán kívül olyan irodalmi és néprajzi tanulmányt is szívesen olvastunk volna, amely Sziget és Zrínyi emlékét a délszláv népek történeti tudatában kutatja és mutatja ki. Maga a közölt anyag általában jól szolgálja a hazafias és internacionalista nevelés ügyét. Az I–II. rész lényegében a magyar nép vérben és anyagi erői pusztulásában adott hozzájárulását mutatja be a török támadás elhárításában, illetve megállítása érdekében. Ebben a részben csak *Gökbilgin Tayyib* tanulmánya kivétel, amely a támadó török hatalom oldaláról szemlélve, török források alapján írja meg – igen szimpatikusan tartózkodva a nacionalista izű értékeléstől – az 1566. évi hadjárat előzményeit. *Benda Kálmán* Zrínyi biográfiájának – amellet, hogy a töle megszokott magas színvonal és a tárggyal való érzelmi azonosulás ebben a munkájában is őszinte örömet és intellektuális élvezetet szerez az olvasónak – az egymásnak ellentmondó adatok és értékeléseknek a kor viszonyai alapján való összevetése, egyeztetése, újra értékelése, ez alapon az értékelés realitása és újszerűsége a fő érdeme. Bebizonyosodik itt is, hogy a történelem nagyjainak jelentőségét az utókor tudatában a reális ábrázolás nem csökkenti, hanem megnöveli. Nem kell tehát a valódi nagyságot az emberi közelségbe hozástól félni.

Bende Lajos tanulmánya alapos helyszínrajz, s az ostrom és a védelem egykorú forrásokon, tudósításokon és feldolgozásokon alapuló részletes leírása. Kiemelkedő értéke a világos, szép és érzelmekre ható stílusa, az események részletes elbeszélése. Ennek azért is nagy az értéke, mert az ilyen kiadványok fő fogyasztói a kutató történészek mellett elsősorban a történelemtanárok, s az utóbbiak iskolai munkájának színvonala a történetírók alkotásainak színvonalától függ. Zrínyi Miklós nemzeti ho-

vatartozásának keresése Bendánál, katonáinak azonos szempontú vizsgálata Bendénél nem korszerű, inkább nacionalista jellegű problémafelvetés.

A II. rész hivatott mérleget készíteni a magyar nép vér- és értékáldozatáról a török ellenes honvédő harcok oltárán. Az e részben olvasható tanulmányok egy része anyagközlő jellegű. *Reuter Camillo* betűrendben közli azokat a nagyrészt általa gyűjtött baranyai helyneveket, amelyek a török uralom emlékeit s jellegét őrzik. E rövid tanulmány anyaga elsősorban szakemberek és a falutörténetírók érdeklődésére tarthat számot. *Káldy-Nagy Gyula* munkája az 1550-es és az 1579-es török defter (adójegyzék) szövegének közlése a szentlőrinci nahije (járásféle) 39 községéről. Ezzel elsőrendű forrásanyagot bocsát a megyei helytörténészek rendelkezésére. A szerző az anyag mindenoldalú elemzését ebben a tanulmányban nem csupán a lakosságot Sziget eleste utáni pusztulása mértékére vonatkozóan vállalhatta. Bevezető tanulmánya szakszerűséggel hárítja el azokat a megértést gátló ismeretbeli akadályokat, amelyek török nyelvi, művelődési, igazgatási, államszervezeti területről elkerülhetetlenül jutottak a szövegbe. Hasonló jellegű munka *T. Mérey Klára* dolgozata is, amely magyar adójegyzékek és török defterek, valamint egyéb tájékoztató adatok összevetése – részben közlése – és elemzése alapján kimutatja, hogy Somogy megye Szigetvár eleste után hadszínterré változott annak minden nyomorúságával. „A megye gazdasági pusztulása azonban főként a török uralom időszakára esik. 160 év alatt a települések 2/3-a eltörtlődött a megye területéről.” Az agrár termelőerők Szigetvár eleste utáni pusztulásának két rajzát egészíti ki *Ruzsás Lajos* tanulmánya a polgárosodás XVI–XVII. századi elakadásáról a Dunántúlon, különös tekintettel a török hódításokra és háborúkra. Hatalmas bizonyító anyag felvonultatása és magasszintű elemzése alapján mutatja be, mint kanyarodott el a „mezővárosok fejlődése” a nyugat-európai városfejlődéstől a Dunántúlnak a törököktől megszállott darabján a XVI. század második felétől kezdve, részben a török–balkáni lakosság betelepülése, részben a háborúk miatt. A tanulmányt különösen ajánlani lehet mindazoknak, akik a török alatti városi polgárság életének differenciáltabb rajza után érdeklődnek, elsősorban a Közép- és Dél-Dunántúl területén.

A szerkesztőség szándéka szerint a III. rész – *Magyarország honvédő harca és és Európa* – lett volna hivatott a „magyar Globus” szemlélet, valamint a nacionalista önimádat és korlátoltság leküzdésére. *Georg Wagner* osztrák történész tanulmánya a Szigetvár-problematika egyik igen érdekes s lényegében mindig egyértelmű rosszalással illetett részének, II. Miksa és hadserege magyaróvári és győri időzésének, mint a szerző írja, nem mentegetésére, hanem megértésének kísérletére vállalkozik. Azokat az objektív okokat vizsgálja, „amelyek arra vezettek, hogy egy erős főszereg a monarchia vezetése alatt Magyaróvár, majd Győr mellett augusztustól októberig majdhogynem tétlenül időzött, miközben egy talpig férfi és hadvezér katonáival egy középerős várban élete kockáztatásával kitarthatott a harcban Magyarországért, Ausztriáért, sőt Közép- – ha ugyan nem az egész – Európáért, s végül a hősi halált is vállalták”. Ez a tény, amelyet már a kortársak is legalább részvétlenségként, sőt többnyire lelkiismeretlenségként vetettek Miksa szemére, arra ösztönzik a szerzőt, hogy II. Miksa császár eljárását „közelebbről megvizsgálja, megvilágítsa, s valahogyan – ha mégoly nehéz is az – megértse.”

Azok az objektív tények és az egész üggyhöz való szubjektív viszonyulások, amelyekből a császár és környezete menthetetlen magatartása megérthető, legalább részenként, ha nem is mindig egymással összefüggésbe hozva, a történeti irodalomban eddig is ismertetést kaptak. Gondoljunk e vonatkozásban az útviszonyokra, a feudális haderő és parancsnokainak vegyes összetételére, ebből következően bevetésének és vezetésének nehézségeire, Miksa személyes becsvágyára a hadjáratokkal kapcsolatban s ennek ellenpólusaként élete végéig tartó kiábrándultságára, szegyenérzetére, mely visszatartotta minden újabb török-ellenes akciótól – már Szekfűnél is szerepelnek. Mindezeket azonban különös meggyőző erővel képviselik azok az adatok és (részben új) források, amelyeket szerzőnk művében felvonultat, ill. idéz. Különösen Miksa nagy tömegben szószerint idézett megnyilatkozásaira kell felhívunk a figyel-

met. Ezek ui. a legfőbb felelős tényező szájából elhangzott vagy leírt megnyilatkozások igen alkalmasak arra, hogy a velünk szemben álló tudat motívumaira pillantást vethessünk s a dolgokat ez alapon is megítéljük. A dolgok és jelenségek több – lehetőleg minden – oldalról való megfigyelése és értékelése a történész elsőrendű feladata: az *egész* jelenség észrevételét és leírását csak ily módon tudjuk elvégezni. Ezeknek az idézeteknek értékei miatt sajnáljuk, hogy (– legalább jegyzetben –) nem oldották fel a régies kiejtés és írásmódot, amelyek miatt e szövegeket csak azok tudják egyszer ránézve megérteni, akik német anyanyelvűek és a *leírt szókép* azonnal asszociálja náluk a *kiejtett szó hangzását és vele értelmét is* – mindenki más csak nehézségek árán tud a különben egyszerű szövegek megértéséig eljutni.

Cyrl Horacek munkája meggyőzően mutatja be, hogy a török támadásnak közvetlenül ki nem tett cseh tartományok rendei „inkább csak kényszerből, mint saját akaratukból és érdekeiktől ösztönözve vettek részt a török elleni küzdelemben” – részben haderő küldésével, mint 1566-ban is, részben és többnyire török segély formájában, amelyet már Ferdinánd idejében is rendszeres adóként fizettek. Az adó átjáratására való törekvés huzamos harcot eredményezett a városi polgárság és a nemesség között. Vallási és rendi tényezők is közrejátszottak abban, hogy csak vonakodva és akadózva járultak hozzá a török elleni védekezéshez: a protestáns cseh rendek kisebb veszélyt láttak a törökben, mint a Habsburg császárokban, akik abszolutisztikus törekvéseiket az ellenreformáció támogatásával kötötték össze, s egyébként sem estek a török támadások irányába.

A IV. részben Waczulik Margit a történettudományban, Tóth István a szépirodalomban, Czennerné Wilhelm Gizella a képzőművészetben, Sorkoly István a zeneirodalomban kíséri nyomon Szigetvár emlékét, egybehangzóan igazolva azt, amit Tóth István így fejez ki: „A történeti tényekből kibontható eszmékből minden kor azokat vállalta, amelyek saját ideológiája megerősítésére alkalmasak voltak.” Ezt a részt Babics Andrásné által gondosan összeállított Zrinyi bibliográfia fejezi be.

Az Akadémiai Kiadó gondosan kiállított, szépen illusztrált kötetbe foglalta a tanulmányokat. A mű az említett hiányok mellett is – méltó és hasznos megemlékezés a nagy esemény 400. évfordulóján, amit mind a szakembereknek, mind a történelem iránt érdeklődő nagyközönségnek érdemes tanulmányozni.

Györy Dezső:

Veronika

Az 1965. év magyar prózai termésének egyik értékes gyöngyszeme Györy Dezső *Veronika* című történelmi kisregénye. Olyan könyv, amely mives megmunkálásban, az életszerűség jegyében fest képet történelmünk egyik igen jelentős epizódjáról. De nemcsak a múltat tükrözi, hanem a mához és a jövőhöz is van szava.

Györy Dezső válogatott versei *A költő válassza* kötetében 1963-ban egy teljességgel kész és jelentős lírai életművet mutattak be. Úgy látszik, hogy a líra inkább fiatalságának volt uralkodó műfaja. A felszabadulás óta eltelt években lírájával versenyre kelt prózája,

és különösen a *Viharvirág*, *Sorsvirág* című több kiadásban is megjelent regényeivel és több más könyvével a mai magyar próza jelentős képviselői közé küzdötte fel magát.

A *Veronika* megírásához egy régi szájhagyomány adta az indítékot. Az *Előszó helyett*ben olvassuk, hogy a mai Szlovákia területén, a Vág mentén van egy korhadt fatörzs, amit a nép Zrinyi-fának nevez. Állítólag e fa alól vezényelte Zrinyi 1663 őszén rövid fővezérsege napjaiban a magyar seregeket, amelyeknek sikerült akkor a török Bécs felé szándékolta előnyomulását megállítani. A másik jelentősebb Zrinyi-évforduló évében (1966-ban) említésre méltó, hogy a *Veronika* – az *Előszó helyett* tanúsága szerint – a költő Zrinyi halálának 300. évfordulójára készült el.

A kisregény cselekményének hátterét korhűsre törekvő széles történelmi tábló képezi. Az író a török erejét találóan (és nem

minden mai célzás nélkül!) úgy jellemzi, mint a janicsár szoldateszka egyoldalú külső szervezettségét. A magyar néphit az országot előzőlő feudális török haderő tagjait egyenként gyávának, különösebb erények nélküli embereknek tartja, akiknek ereje csupán a katonai diszciplinában van. Velük szemben a magyar sereg a háza táját, a családiját, az életét védelmezi, és így nagy a népi támogatása, a népi tartalékereje. Ám az író a kor társadalmi adottságainak és a feudális osztály kritikájának is hangot ad. amikor ilven szavakat mondat a fővezér Zrinyivel: „*Ha olyan hatalmam volna, hogy állandó sereget tarthatnék... és a nemes uraktól akkor vehetném el a birtokot, amikor gyávák, és olyan nemes uraknak adhatnám, akik kitűnnek a csatában, mint a török teheti, akkor, fiam, én igen naogy tehetnék...*”

A Zrínyi-sereg népi gyökereiben az író a Duna-medencei népek sorsközösségének a szimbólumát látja, anélkül, hogy a népi aktivitást eltűzóná. „Zrínyi és a nép akkoriban – több oknál fogva – még nem találhattak tömegesebben és tartósabban egymásra,” – írja az *Előszó helyett*-ben. De ahol és amikor mégis egymásra találtak, nemcsak magyarok harcoltak Zrínyi zászlói alatt, hanem „*horvát, szlovák, magyar vitézek rohantak a pojáný-ra.*” És ezekben a sorokban az a Gvórv Dezső szólal meg, aki verseiben is és egész életművében a Duna-medencei népek történelmi sorsközösségének és egymásrautaltságának a hirdetője. A regény női alakja, Veronika, szlovák–magyar népi keveréknek látszik. Maca sem tudja talán pontosan, hogy melyik néphez tartozik. Gyerekkori nyelve a szlovák, de a nyelvi és népi határok a két nyelvterület között akkor még elmosódottak. Ugyanúgy lelkesedik Zrínyiért, a magyar fővezérért, mint a csallóközi magyarok. Így idézi az író a közös magyar–szlovák történelmi múltat, amely intelem lehet népeink jelene és jövője számára is.

Különös érdekessége a kisregénynek, hogy az író szakavatott vezetésével ismerjük meg egy XVII. századbeli magyar halásztanya életét. Az akkori halászmesterség különböző szakmai műveleteit, a halfogás szépségeit és nagy erőpróbáit. A halászat gazdasági jelentőségét az ország élelmezésének és a Zrínyi-hadiflót támogatásának aspektusából.

A múlt egy darabjának életre keltése a tanúságtétel kedvéért – röviden így jellemezhetnénk a műfajában is mai ízű kisregény eszmei tartalmát. Zrinyi alakjának megfor-

málásakor a népért élő, a nép hangján élő államférfi eszménye lebegett az író előtt, akinak azonban akkor még nem adatott meg, hogy „tömegesebben és tartósabban” megtalálja a néppel való összefogás formáit. De a rövid pár nap eseményei – amiket a cselekmény megjelenít – példázzzák a nagy hadvezérnek, államférfinak, költőnek és a népnek ezt az egymásra-találását. És azt, ami Zrínyi hadnagya mond az államférfiak és népek régi és mai történelmi vizsgájáról: „Minden igaz nemzet és minden igaz ember próbátétele akkor kezdődik, amikor hatalomra jut.”

BELLYEI LÁSZLÓ

Sánta Ferenc:

Az áruló

Az utóbbi évek irodalmi termésében gyakran találkozunk olyan alkotásokkal, melyek szerzői mintha eleve kétségbe vonnák pozitív érvényű társadalmi tettek lehetőségét. Gondolkodásukban az emberi tisztesség, erkölcs és szabadság, másrészt a közösség szervezett erejének, a hatalomnak a fogalma (részben az ötvenes évek első felében elkövetett hibák abszolutizálásából is adódóan) valami elvont, vegytiszta formában, egymást kizáró ellentétként jelentkezik. E szerint az emberi értékek megőrzésének egyetlen útja csak a „külső erőkkkel” szembeni ellenállás, vagy legalábbis a passzív visszahúzódás, különállásunk biztosítása lehetne.

Igényes művész azonban sohasem elégitett ki *történelmietlen* szemlélet, egysíkú megközelítési mód, s így mai irodalmunk élvonalába is azok az írók kerültek, akik összetett, differenciált módon, a különböző *lehetséges* és *szükséges* emberi magatartások nyílt, bátor szembesítésével, összeütköztetésével juttatják győzelemre a legtermékenyebbnek tartott élet-programokat.

Ezek közé tartozik Sánta Ferenc is. Nem kétségek és keresések nélkül, mintegy a sors ingyen kegyelméből, hanem kutató, vizsgálódó szenvedélyének – értelmének erőfeszítései, felismerései által.

Jelentkeztek az ő művészetében is a bírált tendenciák. Az *ötödik pecsét* Gyuricája például az egész emberiséget hatalmasok és rab-szolgák csoportjára osztva azt fejtegeti, hogy

az előbbieik joga és lehetősége az önkény és kegyetlenkedés, az utóbbiaké a szenvedő türelem s a „rosszat nem tevés” tiszta lelkiismerete. De e felosztásban az osztálytársadalmak konkrét, ellentétes osztályainak csak torzított, utópisztikus sémája jelentkezik.

A hatalmasok cselekvése ugyan itt is társadalmi szinten funkcionál, de a „rabszolgák” lényének emberi értéke csak egy elvont etikai síkon nyilvánulhat meg. Emberségük titka éppen „nem ellenállásuk”-ban, szolgálai megalázódásukban rejlik. Abban a pillanatban, amikor tettel váltanak meg sorsukat, legyőzve uraikat ök maguk válnának hatalmasokká, s így – e gondolatkör szerint – embertelenné. Mintha az ember érdekében tevékenykedő társadalmi erő – vagy hatalom – elképzelhetetlen lenne.

A képlet tarthatatlansága nyilvánvaló. Erzi ezt Sánta is, és saját maga keres réseket szellemi építményén. S művében éppen Gyurica, e koncepció kibontója mond ellent önmagának tettével: másokért, a rejtegetett gyerekek megmentéséért szembeszáll az uralmon lévőekkel s vállalja a tisztességtelenség pillanatnyi látszatát is.

S hogy *Az áruló* kapcsán hosszabban emlékeztettünk Sánta régebbi könyvére, nem véletlen. Szemléleti és módszerbeli vonatkozások kapcsolják egybe őket. *Az ötödik pecsét* etikai – társadalombölcseleti tételregény, de az író teljesen absztrahált keret helyett a nyilas idők világába helyezi embereit. E kettős, egymásbajszó tendencia (konkrét történelmi szituáció emberi viselkedéseinek, csoportok mozgásának vizsgálata, – másrészt társadalmi – pszichológiai törvényszerűségeknél vélt tettek illusztrálása) következő két művében elkülönülten s kiteljesedettebb formában jelenik meg. *A Húsz óra* egy hiteles történelmi levegő drámai pillanataival ajándékozott meg, *Az áruló* pedig önmagában vállalja a kifejtés elvontabb síkú dimenzióját.

Az a körülmény, hogy az író-narrátor éjszaka megidézt, – vele, s egymással vitázó siron túli alakjai a huszita időkből toppannak elének, senkit sem zavar. Mindenki tudja az első pillanattól, hogy Sánta ebben a művében is a „hogyan élünk” nagy kérdésére, arra keresi a választ, milyen életforma, út, cél méltó az emberhez, mi adhatja meg igazán a tiszta lelkiismeret s a tartalmasság érzetét?

Erről vitáznak hősei is, s *Az áruló*-ban *Az ötödik pecsét*-nél árnyaltabban, tágabb szem-

határokat villantóan ábrázol. Az író szobájában lezajló modern szellemidézésen nemcsak annak lehetünk tanúi, hogy *e könyv alakjai több magatartás-pólust képviselnek* (s a „kiszolgáltatott” paraszt, a szegényekért küzdő Václáv, s a hatalmasok zsoldosa, Jan Zsitomir mellett, a test és szellem öncélú gyönyöreinek élő Eusebius figurájában az uralkodó osztály egy sajátos, élveteg típusa is megjelenik), hanem annak is, hogy *fejlődtek, árnyalódtak az egyes típusok* (Václáv nemcsak „egyszerűen” kockázatot vállal, hanem még lélegzetvételét is az elkötelezettség tudata hatja át; Zsitomir nem nyilas-szerű durva pri-bék, hanem hisz a vérrel és szenvedéssel járó forradalmak leverésének üdvös voltában stb.), s hogy *változott, módosult az egyes alakok súlya, szerepe az egész mű jellemrendszerén belül*.

A mű hatásának egyik alapforrása az *ismételt és tökéletes perspektíva váltás*. Bármelyik szereplője beszél, oly hévvel, logikával és következetességgel bontja ki öniszóló érvrendszerét, hogy az olvasó újra és újra azt érzi: igaza van – csak így viselkedhetett az ő helyzetében.

De Sánta törekvése sokkal messzebbre mutat, semhogy megelégedjen önmagában vett életutak igazolásával. Az emberi megnyilvánulások különben sem önmagukban hatnak. Egy-egy cselekvés igazsága, jogossága sokszor éppen csak mások tetteinek tagadásával együtt bizonyítható. Az írónak így módja nyílik arra, hogy *a szembesítés feszültségében kifejtett belső szálak fonákját, önmagán belüli ellentétét is megmutassa*. (Václáv például öszinte hévvel forradalmár, de mindent és mindig azonnali kardvágással akar elintézni; a paraszt valóban sorsának nyűgében vergődik, de hiányzik belőle a lázadás gesztusa, az önmagát felszabadítani akaró óhaj – amire pedig a parasztforradalmak történelmi szituációjában számtalan ösztönző példát találhatna stb.)

S ha azt kutatjuk, hogyan foglal állást maga az író, hogyan viszonylik alakjaihoz, mi-ben találja meg ő a választ kérdés-feltevésére – éppen mert a jelenségek „másik oldalát” is felvillantja – nem könnyű a dolgunk. Lát-szólag mindvégig megőrzi a higgadtan érdeklődő-beszélő objektivitását. Nem minősít közvetlen megnyilatkozásokkal s mintha mindent az olvasó ítéletére bízna. De hamar rájövünk: *ábrázolásának módja minősítés és állásfoglalás is*. S ez nem is csak abban ragadható

meg, amire *Az áruló* egyik értő és alapokig hatoló kritikusa figyel fel (*Kritika* 1966. 4. sz.), hogy ti. az író Václávot, a forradalmi nép elkötelezett harcosát engedi el utoljára magától, hanem ami ennél is fontosabb, hogy a szembesítések vonalvezetése Václáv és a többiek szembesítésévé változtatja a különböző nézetek összeütközésének színterét. Václáv az első pillanattól kezdve mindvégig „tűgöny előtt” van, az íróval együtt mindenkihez szólhat, azonnal reagálhat, ellenpontosíthat minden neki nem tetsző véleményt, az író neki biztosít a leghabakozóbb mozgási teret.

Úgy érezzük, Sánta *Az ötödik pecsét* zárómozanatát kiteljesítve, az önmegadás, a mindent eltűrés s a rosszat nem tevés passzív tisztességét kevesellve, a társadalmilag is hatékony, produktív, aktív emberi tisztesség és igazság mellett tör lándzsát.

Az az igény, hogy minden ellentétet egyiségre hozva, minden ember, osztály, réteg érdekeit egyformán szolgáló, örökérvényű törvényekkel irányított, és soha senkit semmilyen körülmények között nem sértő emberi magatartás normáit rajzoljuk meg – míg az emberiség nagy része osztálytársadalmakban él –, illuzorikus óhaj lenne és teljesíthetetlen.

S bár Sánta számára – ha lehetne – talán ez lenne a legszimpatikusabb (erre utalnak az elkötelezettséget bíráló s könyve tanulságának is ellentmondó cikk- és előszóbeli kijelentései), mivel a paficista – humanista szólamai mögül még az emberi gonoszságnak is utat engedő Eusebiust, s az emberért való lázadásban csak kudarcra ítélt bajforrást látó Zsitomirt nem mentheti fel, marad az egyetlen lehetséges megoldás Václáv (s természetesen a paraszt) vállalása. Még akkor is, ha nem mindig ért vele egyet, ha azonnali kardcsapásait sokszor türelmesebb beszéddel szeretné felcserélni, s ha a paraszt szájába adott szavakkal figyelmezteti is: úgy tegyen a nép érdekében, hogy az ne érezze ellene irányuló cselekedetnek.

Meghökkentő és örömet ébresztő könyv *Az áruló*. Metsző, nem mindig kellemes igazságokat mond ki (s egyes oldalain úgy érezzük, az író inkább elkövetett hibáinkat bírálja s kételyeket ébreszt, mint konstruktív eszméket sugároz), mégis, – el kell ismerünk: a jobba levés legfőbb biztosítéka a ki-méletlen őszinteség, s hogy beszélhetünk e kérdésekről: felnőtségünket bizonyítja.

Sánta gondolatainak összefogottsága, logi-

kája, stílusának célra törő fegyelmezettsége, tömörsége, a szerkesztés világossága, áttekinthetősége újra bizonyítja, hogy *Az áruló* szerzőjét a fiatal írógeneráció legjobbjai között kell számontartanunk.

OLTYÁN BÉLA

Mesterházi Lajos:

Isten, méretre

Az életrajz – hacsak nem az eseményekkel szinkron napló – általában sokkal kevésbé az író emlékezetében megőrzött élmények felelevenítése, mint inkább azokról érettebb, tapasztaltabb fővel vallott nézeteinek közlése. Az Isten, méretre is csak ilyen értelemben életrajz, s ha nem is szerves folytatása Mesterházi „Egyes szám első személyben” című regényének, ugyanolyan hangnemben íródott, meggyőző önvallomás. Mindkettő alapvető jellemvonása, hogy a múltból felmerült emlékeket nem folyamatos, időrendi következetességgel kapcsolják össze, hanem szeszélyes ötletszerűséggel váltogatják, azoknak a kérdéseknek követelményei szerint, amelyek írójukat pillanatnyilag foglalkoztatják, illetve foglalkoztatták. Nos, aki a címről ítélve, attól tart, hogy bizonyos személyes visszaemlékezések ürügyén, most majd valamilyen ateista apológiának elvont elmélkedéseivel kell megbirkóznia, az bizonyára kellemesen csalódik, mert Isten csupán azért szerepel a regényben, hogy megmutassa a tőle biztatást és felmentést váró, különböző emberek igényei szerint változó, sokféle lehetséges arcát. Mesterházit már gyermekkorában izgatta az a kérdés, hogy mekkora lehet az az Isten, akiről csak annyit tudott, hogy nagy. Később aztán hogy tanult apológiát, dogmatikát, s más hasznos dolgokat, találkozott olyan megfogalmazással, hogy „az Isten lélek, tehát mindenütt jelen van egyidőben, anélkül, hogy innentől odáig érne”. „Ki érti ezt meg?” – teszi fel a kérdést. – „és ki érti meg, hogy ez a kiterjedés nélküli, végtelen nagy lélek, ez az önmagától való, örök szellemi lény a miénkhez hasonló személyes öntudattal rendelkezik, méghozzá háromszemélyes öntudattal, de a három személy mégiscsak egy Isten, vagyis egy öntudatú lélek...” Így változott hite és hitetlensége egészen addig, amíg egyetemi tanulmányai-

nak befejezése után el nem nyert egy németországi ösztöndíjat. S bár az Isten méretei akkor már egyáltalában nem izgatták, ott kapott végre „méterben pontos adatot Istentől, Németországban.” Megtudta például, hogy vallásos embernek tartja és tarthatja magát az is, aki vallásának erkölcsi törvényeivel ellenkező, embertelen, pogány életet él. Láttá, hogy a horogkeresztes német ifjúság büszkén és szégyenkezés nélkül viselhetett olyan övet, amelynek csatján a következő önhitt jelmondat díszelgett: „Gott mit uns!” (Isten velünk!), pöffeszkedő vakmerőséggel hirdetve azt a hitet, hogy Hitler emberirtó, viláгурalmi törekvései eleve elnyerték az Isten tetszését és támogatását. Ugyanilyen vakon hitt Istenben az a később kis híján háborús bűnössé nem vadult, majd a háború után békés nyugatnémet nagytőkésé szelődött, két méternél is magasabb, behemót német ifjú, aki hatalmas mutatóujjának nevetéséges felmutatásával erősítette, hogy Istenhez képest ő milyen „icike-picike.” És így tovább... Regényének egyik leggyakrabban visszatérő, központi alakja első szerelme, az egykori tizennégy éves iskolásleány, aki vallásos ártatlanságában még a legtisztább csókot is halálos bűnnek tartotta, hányttvetett asszonyéletének háborús megpróbáltatásai alatt azonban olyan mélyre süllyedt, hogy testének áruba bocsátását jogos és természetes egzisztenciális követelménynek tartotta. Ezek a kiábrándító tapasztalatok érlelték meg az íróban azt a meggyőződést, hogy „amit Istennek vélünk, s e néven nevezünk; az életünkben rejlő törvények, a jövőnk titka, a sorsunk. A sors, amit vaksorsnak hívunk, mert nyilván mi vagyunk vakok.” Mindez azonban – a cím célzatossága ellenére is – csak eszmei kerete annak az életrajz-törédéknak, amelyben az író harminc év látlatából eieveníti fel ifjúkori élményeit. A rapszódikus cselekmény részint külföldi, részint hazai tájakra vezeti el az olvasót, és szubjektív elemekkel igazolt tárgyilagossággal érzékelteti azt a társadalmi és lélektani folyamatot, amely ártatlanokat jóvátehetetlenül bűnbe sodort, bűnösöket pedig – legalábbis látszatra – tisztára mosott. Az a leplezetlen keserűség, amellyel Mesterházi Lajos a történelmi igazságszolgáltatásnak ezt az égbekiáltó oktalanságát méltatja, kétségtelenül pesszimizmusra vallana, ha nem bizonykodna optimista életfelfogása mellett az a megnyugtató kijelentése, hogy a pesszimistát sohasem érheti csalódás. Mint önmagának is szigorú, elfogu-

latlan kritikusa, tudatában van a regény szerkesztési aránytalanságainak, és vállalja a regényes kompozíció megtörését, a terjedelmes kitérőket, mert – mint mondja – „aki nem únja és elolvassa végig, megérti, hogy aránytalanságában és kuszaságában is egy és egész ez a tanulmány.” A könyv jeles illusztrátorát, akinek a nevét elfelejtették feltüntetni, névtelenül kell megdicsérnünk. – (Szépirodalmi)

KONDOR LÁSZLÓ

Timár Máté:

Hogy a világ előre menjen

A *Száz tú hossza* című novelláskötet hozta meg Timár Máté számára az irodalmi s egyben a közönségsikert. Azóta is figyelünk rá. Írásainak jellemzői már ekkor az eredeti látásmód, a nép- és természetközelség, bizonyos népi mitizálási hajlandóság s az izes-zamatos – olykor azonban akarva-akaratlanul túldisztított – nyelvezet. Alapanyagát jórészt azóta is a paraszti környezet, a szárnyra bocsátó Kőrös menti tájék, a háború s a hadifogság élményeiből merítette.

Új novelláskötete nyolc írást foglal magába. Az első, ami nyomban szembetűnik, a kötet tematikai sokrétűsége, pontosabban a változó környezet és élmények által más és más társadalmi rétegekből merített jellemek és szituációk révén kiszélesülő problémaskála.

A paraszti világ továbbra is előtérben marad ezekben az írásokban. Érdemes azonban felfigyelni arra, hogy négy novella is az idősebb nemzedék sorsát példázza. Ezeknek alakjait hosszú élettapasztalatai segítik a világ megértésében. Ami belőlük kisebb vagy nagyobb mértékben hiányzik: az igazi, mai konfliktus, a másmilyen emberek és nézetek találkozása, összecsapása. Nem mintha az író nem gondolna a sorsok mélyebb feltárására. Vidróczki Lajos a régi beidegzések ellcnére is érzi helyét, felelősségét a mai társadalomban, s ez nagyszerű cselekedetre készíti (*Az Isten nyila*). Az új kenyér röpke életdarabja mögöl előtűnik a lüktető élet, s egyben megfogalmazódik az is, hogy az immár magasabb szintre emelkedett paraszti világ magáéhoz

tartozónak érzi a fáradt öregek csendes napjait is. Árvai nagyanyó sorsa is úgy teljesedik be, hogy a következő nemzedékek már helyüket lelték az előrement világban, egyre emberibb életformát teremtenek maguknak (*Hogy a világ előre menjen*). Az említettek közül ebben a címadó novellában jelenik meg legerőteljesebb formában az idős nemzedék egyik eleven problémája, az, hogy tudatuk lassú változásán s egész életük aligha vetközhető beidegzésein túlhalad a kor. Reálisan jelöli ki az író a három nemzedék helyét a sorsfordulóban. A beleszületettek természetesen sajátjukénak érzik az új világot. A kétféle sors mezsgyéjén élő nemzedék nevében így sóhajt Árvai János: „Álmomban én is a tanyával bajlok, fiam, pedig én tudom, hogy mit, miért meg hogyan...” S akinek még messzibbre nyúlnak vissza élete gyökerei, az már nemigen tud szabadulni az egykori tanya képétől. Árvai nagyanyó a tanyára megy ki meghalni. Így emelkedik jelképpé a történet: „Egyébként csend volt, s díszes, illatos, májusi színpad a föld, melyen szavatlan játszó-dott a dráma... Amit végig kell játszani, ha tragédia is, hogy a világ előre menjen...”

Többet: egy egész életút legfontosabb állomásait öleli fel, sűríti novellává a *Miszter Forgács Mihály*. A lírai fogantatású novella Forgács Mihály a egyedi, egyszeri figura. De a kapitalista társadalom törvényei alapján kikényszerített gesztus tipikus, ahogyan az apa ötven forintért eladja testvérbátyjának harmadikszülött fiát, akiből a legkevesebb életrevalóságot olvassa ki. A „miszter” Amerikában megpróbált saját lábára állni, azonban proletáröntudat híján sztrájktrőő lesz, munkatársai kivetik maguk közül. Családi élete is csalódásba hullik, mire hat esztendő múltán hazajön csalfa asszonyával. Ott nem tudott helytállni, itthon – legendás „amerikásként” – csak napig-holnapig tudott fennmaradni. A gazdagodás ábrándjának kergetése közben bizonyos ott kint ellesett „demokratikus” gesztusokat próbál meghonosítani: hat év múltán tönkremegy. Családja is kisemmizi. A novella hatását csak fokozza a balladai szaggatottság, az élőbeszéd idézésének az a tűnő homálya, mely összefüggések keresésére, gondolkodásra készítet. S még közvetlenebbé teszi az élményt, hogy Forgács Mihály vallomása mellé az írói önvallomás is odasorakozik.

Egészen más oldalról közelíti meg a falusi miliőt *Falusi csendélet 1964* című elbeszélé-

sében. Bár nagyon figyelemre méltó dolgokat mond el a falusi urizáló kispolgárokat ostorozva, tárgyát mégsem sikerült művészi hitelességgel valóban belülről megközelítenie. Az értelmiségi figurák közül egyedül az elkeseredett állatorvos alakját érezzük igazán életszerűnek. Így a *Falusi csendélet 1964* olyan, mint egy gyorsan odavetett vázlat. Bizonyítéka viszont annak, hogy Timár Máté tovább igyekszik szélesíteni műveinek világát; csakúgy, mint a másik értelmiségi problémát ostromló novellája, a *Rövidzárlat*. Törvényszerű-e, hogy társadalmunkban a proletár-sorból, a kétkezi munka világából felelős helyre, a szellemi élvonalba került ember egyszersmind a kispolgár külső s belső jegyeit is magára öltse? – ezt a nagyon is izgalmas, nagyon is mai kérdést teszi fel az író, s keresi rá a választ sodró szenvedélyességgel. Várady Elemér, aki sehová sem tartozik („és sehová se tartozni nem lehet”) döbbsenti rá a köldökszinórját már-már elvesztett proletár származású Molnár Mihály elektromérnököt arra, hogy önmaga helyett senki nem fogja megváltani. S amikor nyilvánvalóvá válik előtte, hová is vezet ez az út, a „rövidzárlat” feloldódik benne, hazatalál az erzsébeti proletárokhoz, az igaz emberekhez. Az általánossá emelt kérdés érlelő módon továbbgyűrűzik az olvasóban. S az író szenvedélyes igazságkeresése teszi művészileg hitelessé állásfoglalását: nem elég, hogy a munkásosztály átvette a hatalmat, a proletárállamhoz az osztály minden tagjának egyénenként is fel kell nőnie.

A kötet nemkevesebb súlyos záróakkordja a *Halottak napja volt* című elbeszélés. A benne szereplő „idegen” maga az író. Ez a mementó-jellegű, megdöbbsentő írás úgy fordul a népek közötti gyűlölködés, a kegyetlen, emberirtó háború ellen, hogy közben figyelmeztet: „Az embert szemtől szembe ismerni kell, lapozni, akár a könyvet, s mérlegre tenni a színét is, az árnyékát is, mielőtt vélekednénk felőle.”

Örvendetes gazdagodása ez a vékonyka kötet az írói életműnek, s irodalmunknak is. S talán vízvázalasztó Timár Máté írói pályafutásában: témaköre kiszélesedett, mind szemlélet- és ábrázolásmódjában, mind pedig nyelvezetében egyszerűsödött, közvetlenebb s egyszersmind szenvedélyesebb lett. Itt-ott már egészen közel férközött mai életünk, a társadalom égetően izgalmas kérdéseihez.

JENKEI JÁNOS